

RANOSREDNJOVJEKOVNO GROBLJE U BRODSKOM DRENOVCU

Južno iznad sela Brodski Drenovac (kotar Slavonska Požega), i to na njegovom zapadnom rubu nalazi se brežuljak nazvan Plana, čija sjeverna strana strmo pada prema selu, a južna blago prelazi u daljnju brežuljkastu šumovitu konfiguraciju tla. On je vlasništvo zemljišne zajednice u Brodskom Drenovcu, a kako je zemljište neplodno, dobrim dijelom nije ni obrađeno. Kroz taj teren ide preki poljski put od Brodskog Drenovca preko brežuljaka ka Malinu. Na samoj Plani mijenjao je taj poljski put u više navrata svoj položaj. Zbog čestog prometa seljačkim kolima, ti su putevi izrovani i od vododerina pretvoreni u duboke usjeke, na čijim su se strmim profilima ukazali skeleti, koji su bili, radi procesa denudacije, na nekim mjestima plitko pod zemljom. U jesen 1951. g. obišli su članovi Arheološke sekcije JAZU srednjovjekovnu crkvu sv. Demetra, koja se nalazi na istočnom rubu sela Brodski Drenovac i tom prilikom je Z. Vinski, na temelju ispitivanja seljaka, doznao za postojanje skeleta na položaju Plana. Obišavši taj lokalitet ustanovio je, da se tu, prema svim indicijama, radi o postojanju ranosrednjovjekovne nekropole. Muzej brodskog Posavlja u Slavanskom Brodu je početkom 1952. g. obišao ponovo taj teren, o čemu je obavijestio Konzervatorski zavod u Zagrebu, te je tada, na inicijativu Arheološkog muzeja u Zagrebu, taj ugroženi lokalitet na Plani stavljen pod zaštitu. Kako su skeleti u strmom profilu usjeka, radi jakih kiša i denudacije zemlje, stalno bili oštećivani, odlučio je Arheološki muzej u Zagrebu poduzeti zaštitni zahvat. Ovaj se zaštitni zahvat, radi skučenih budžetskih mogućnosti, u 1952. g. ograničio samo na spašavanje pojedinih direktno ugroženih skeleta, čije su kosti virile iz strmog profila kolnog usjeka, i to u dva navrata: u mjesecima augustu i oktobru. Na tom zahvatu radili su naučni saradnici Z. Vinski i M. Gorenc, i kustos K. Vinski-Gasparini, te je istraženo 13 grobova (od br. 1 do br. 13) uz samu ivicu strmog kolnog usjeka i vododerine, koji su obuhvaćeni iskopima I-V, te se već pri prvom zahvatu ustanovilo, da se tu radi o nekropoli podmaklog avarsko-slavenskog vremena¹.

U junu 1953. g. organizirao je Arheološki muzej u Zagrebu sistematsko iskapanje na položaju Plana, da bi se taj teren konačno u potpunosti istražio. Ekipa, koju su sačinjavali K. Vinski-Gasparini i S. Ercegović, kustosi, M. Ščurov geodeta i J. Pavelić preparator, svi službenici Arheološkog muzeja u Zagrebu, boravila je u Brodskom Drenovcu od 16. do 29. VI. 1953. g. Tom prilikom nekropola je istražena u cijelosti, a otkriveno je 19 grobova (od br. 14 do br. 32) u iskopinama VI—XIII.

¹ Vidi izvještaj Zdenka Vinski u arhivi Arheološkog muzeja u Zagrebu br. 584/52 od 7. VIII. 1952.

POLOŽAJ GROBLJA I SISTEM ISKAPANJA

Uži dio brežuljka Plana, i to njegov najviši plato na kojem se nalazi sama nekropola, oivičen je sa sjeverne strane izohipsom nadmorske visine 169,00 m, a najviša točka iznaša 172,00 m (na granici između iskopa VI i VII) i unesena je u specijalku pod oznakom kote 172 (vidi plan I). Na ovoj sjevernoj strani plato strmo prelazi u padinu brežuljka, koja se spušta prema selu. Na jugu se teren blago uzdiže i gubi u daljnjoj brežuljkastoj šumovitoj konfiguraciji tla. S istoka se plato postepeno spušta u zasijanu padinu brežuljka, a sa zapada strmo pada, te preko poljskog puta, koji je danas u upotrebi, prelazi u oranicu. Čitav brežuljak je oštećen i izrovan vododerinama i poljskim duboko usječenim putevima, koji su u više navrata mijenjali svoj položaj, zbog čega je sam vrh brežuljka sa svih strana strmo izoliran i oblika je jezičca dugog cca 37,5 m, a širokog cca 5 m. Na ovom uskom prostoru, koji je jedini od čitavog platoa Plane ostao intaktan od razaranja denudacije i usjeka poljskih puteva, sačuvao se ostatak nekropole, koja se iskonski vjerojatno protezala preko čitavog platoa, što indiciraju preostali otkriveni skeleti plitko ispod površine u iskopima I—V uz istočni usjek vododerine. Sonde, koje su bile postavljene oko platoa po padinama, da bi se odredio opseg nekropole, bile su sve sterilne.

Brežuljak Plana je prije samog iskapanja geodetski snimljen i stavljen pod poligon od 10 točaka. Radi preglednosti tehničke dokumentacije izrađena su dva plana: situacioni plan u mjerilu 1:300, koji obuhvata pretežni dio brežuljka Plana s njegovim padinama i plan u mjerilu 1:100 s užim dijelom terena, na kojem je otkrivena nekropola, s unesenim iskopima i unutar njih ucrtanim skeletima (vidi planove I i II). Ova tehnička dokumentacija upotpunjena je s pojedinačnim crtežima grobova in situ sa svim popratnim nalazima, crtežima profila i iskopa (vidi table XX—XXVII i plan III), te foto-dokumentacijom. Metoda iskapanja bila je uvjetovana konfiguracijom terena, jer se na uski dugoljasti plato nije mogao primijeniti princip blokovske mreže s koordinatnim sistemom. Zato su iskopi signirani I—XIII bili prilagođivani terenu i nalazima, te su nejednakih dimenzija. Profili iskopa pružaju, što se tiče slojeva, slijedeću sliku (vidi plan III): humus je dosta tanak, ispod njega slijedi subhumus, koji blago prelazi u lapor, a ovaj je u slojevima većinom pomiješan bilo s vapnom, bilo s glinom, bilo s komadima čistog vapna ili žila gline ili valjutaka, tako, da profili ukazuju na dosta ispremiješan i neujednačen redosljed slojeva. U iskopima XII i XIII, uz istočni profil pri dnu, ukazao se tanki sloj pijeska pomiješanog s ilovačom, u kojem su ležali skeleti grobova 29, 30 i 31. Radi jake primjese vapna, valjutaka i vapnenih konkracija, teren je bio vrlo tvrd, a skeleti u njemu slabo sačuvani. Za sve podatke o dimenzijama iskopa i njihovoj apsolutnoj i relativnoj dubini, kao i o visinskim razlikama konfiguracije samog terena vidi planove I, II i III, te crteže pojedinačnih grobova (tab. XX—XXVII). Površina istraženog terena, na kojem se prostirala nekropola, iznaša 288 m².

NAČIN POKAPANJA I OSTEOLOŠKI PRILOZI

Sačuvani ostatak nekropole u Brodskom Drenovcu sadržavao je ukupno 32 groba, od toga 3 sa skeletima konja i jedan dvojni grob, sve u jednostavnim zemljanim rakama bez ikakvih tragova bilo kakove grobne konstrukcije. Grobne rake uočljive su u okolnom terenu tek u pojedinim slučajevima (grobovi 14—16, 19—21, 24 i 28—32), i to počamši od subhumusa pa do nivoa skeleta, a dimenzije im variraju od 1,60 m \times 0,70 m (grob 29) do 2,20 m \times 0,80 m (grob 28), te kod konjaničkih grobova do 2,20 m \times 1,40 m (grob 14). Svi su grobovi bili skeletni, a dubina im je iznašala od 0,15 m (grob 5) na oštećenom i sniženom terenu, do 1,80 m (grob 28) na samom najvišem dijelu platoa; naročito su duboki grobovi u iskopima XI—XIII. Od ukupno 32 groba moglo se konstatirati 10 individua muškog spola, 11 ženskog, 7 djece i četiri skeleta, čiji spol nije bilo moguće odrediti. Stanje usčuvanosti skeleta bilo je uglavnom slabo, vjerojatno radi veće primjese vapna u tom laporastom tlu. Vrlo često su od čitavog skeleta bile sačuvane samo kosti ekstremiteta, djelomično karlične kosti i lubanja, dok su osteološki ostaci životinja, priloženih uz skelet, bili u dosta dobrom stanju. Položaj skeleta je uglavnom jednoobrazan oni leže ispruženi na leđima s rukama uz tijelo, koje su rijetko kad naslonjene na zdjelicu, a u jednom slučaju prekrizene su na grudima (grob 32). Iznimku u vezi s položajem skeleta predstavlja dvojni grob 29 (tab. VII, 2, XXV), gdje je odrasli ženski individuum pokopan u zgrčenom stavu s nogama savijenim u koljenima, dok je skelet djeteta s njegove lijeve strane ispružen na leđima. Slična pojava pokapanja sa zgrčenim nogama, kao iznimka, uočena je i u avarsko-slavenskoj nekropoli Bijelo Brdo I², te inače u avarsko-slavenskim grobljima, kao na pr. Szentes-Kaján, Úllő I, Kiskörös i dr.³ Isto tako je i pokapanje dvaju individua u jednom grobu često ustanovljeno u avarsko-slavenskim grobljima (na pr. Mistelbach, Münchendorf, Schwechat, Győr, Jutas, Óskü, Dunapentele, Úllő I, II, Szentes-Kaján, Dolni Dunajovice, Žitavska Tón i t. d.), bilo da su zajedno pokopana dva odrasla individua (muškarac i žena), bilo muškarac ili žena s djetetom, a katkada je umjesto čitavog drugog skeleta nađen samo njegov dio, obično lubanja⁴. Na osnovu grobova 69 iz nekropole Úllő I i 113 iz nekropole Úllő II, gdje je žena bila pokopana s više djece, Á. Sós zaključuje, da se tu vjerojatno radi o ritualnom žrtvovanju djece prilikom smrti majke⁵, što bi mogao također biti slučaj i s dvojnim grobom 29 iz Brodskog Drenovca, iako je moguća i obratna pretpostavka, t. j., da je majka bila žrtvovana prilikom smrti djeteta.

² Ivaniček F., Ljetopis JAZU, 55, Zagreb 1949, p. 121, tab. X, 15, XI, 16. — Vinski Z., Ljetopis JAZU, 55, Zagreb 1949, pp. 228, 238.

³ Korek J., Dolgozatok, XIX, Szeged 1943, p. 92. — Horváth T., Archaeologia Hungarica, XIX, Budapest 1935, p. 55.

⁴ Rhé Gy. — Fettich N., Skyfika, 4, Praha 1931, pp. 37, 50. — Horváth T., o. c., p. 55. — Marosi A. — Fettich N., Archaeologia Hungarica, XVIII, Budapest 1936, pp. 39, 41 (Csillagpuszta grobovi 7, 11, 13). — Mitscha-Märheim

H., Niederdonau Natur und Kultur, 8, Wien—Leipzig 1941, p. 40 sq. — Fettich N., Győr története a népvándorlástörvénykorban, Győr 1943, pp. 15, 32. — Korek J., o. c., p. 92, tab. XLVIII. — Poulík J., Archeologické rozhlady, I, 1-2, Praha 1949, p. 37. — Eisner J., Devínska Nová Ves, Bratislava 1952, p. 239. — Sós Cs. Á., Acta Archaeologica Hungarica, VI, Budapest 1955, p. 218 sq. — Budinský-Krička V., Slovenská Archeologia, IV, 1, Bratislava 1956, p. 81.

⁵ Sós Cs. Á., o. c., p. 218 sq.

Svi su skeleti groblja u Brodskom Drenovcu, bili oni potpuni ili djelomični, orijentirani istok (glava) — zapad (noge), s licem okrenutim prema zapadu, osim skeleta iz groba 32, a ta je orijentacija varirala od 10° — 15° i iznimno 20° otklona prema sjeveru, što djelomično može biti u vezi s razlikom sunčane ekliptike u raznim godišnjim dobima. U avarsko-slavenskim grobljima, zapravo ne postoji pravilo jednoobrazne orijentacija skeleta, pa su više puta u jednoj te istoj nekropoli grobovi različito orijentirani, kao na pr. u Devínskoj Novoj Vesi⁶. Prema Csallányu bili bi t. zv. ranoavarski grobovi obično orijentirani tako, da licem gledaju na zapad, što se pokazalo kao netočno, pogotovu na osnovu rezultata najnovijeg istraživanja kasnog avarskog groblja u Žitavskoj Toni u Slovačkoj⁷, a također potvrđuje i nekropola u Brodskom Drenovcu, gdje svi skeleti bez iznimke gledaju licem prema zapadu uključivši i ženski grob 32, premda je orijentacija njegova tijela suprotna (tab. VIII, 3, XXVII). Na osnovu terenskih zapažanja bilo je očito, da je tijelo iz ovog groba položeno na leđa s nogama na istoku, dok je glava imala neprirodan položaj, t. j. sa zatiljkom je bila okrenuta prema grudnom košu, a s licem je gledala na zapad u suprotnom pravcu orijentacije tijela. Isto tako su kosti gornjeg dijela tijela, i to grudni koš s prekrštenim rukama, bili poremećeni, što vrijedi i za obe potkoljenice. Prigodom čišćenja groba moglo se ustanoviti, da kosti i prilozni nisu bili naknadno dislocirani, a prema ležištu glave bilo je očito, da je ona u takovom stavu i pokopana. Na osnovu toga može se pretpostaviti, da je ženski individuum iz groba 32 bio prije pokapanja dekapitiran i djelomično masakriran. Ovakovi i slični obredi prigodom pokapanja, u vezi s raznim vjerovanjima istočnog porijekla u demonske sile i vampire, općenita su i ne tako rijetka pojava u avarsko-slavenskim grobljima, iako se ritual odrublivanja glave i njezinog polaganja uz tijelo pojavljuje i nešto ranije kod nekih plemena seobe naroda, kao na pr. kod Sarmatskih Jaziga na području Ugarske, te kod germanskih naroda (Langobarda, Markomana)⁸. Sam običaj dekapitacije nije još potpuno objašnjen, a sahranjivanje tijela skupa sa odrubljenom glavom dosta je rijetka pojava, ustanovljena je na pr. u grobu 4 nekropole u Münchendorfu⁹. U Devínskoj Novoj Vesi, jednoj od najvećih avarsko-slavenskih nekropola, nije zabilježen ni jedan takav slučaj, iako se u 13 grobova moglo ustanoviti masakriranje tijela prije ili za vrijeme samog pokapanja¹⁰. Kao dekapitaciju tumači Ivaniček grob 20 iz Bijelog Brda I, gdje je otkriven skelet sa zgrčenim nogama bez glave i dovodi ga u vezu s običajima pokapanja u sjedećem stavu i dekapitacije kod Langobarda, te mu je to jedan od argumenata za datiranje ove nekropole u 7. stoljeće¹¹. Ne ulazeći ovdje u analizu tog argumenta i u samo datiranje spomenute nekropole — nju treba podvrgnuti reviziji, jer, kako se naknadno uočilo, ona sadrži

⁶ Eisner J., o. c., p. 227. — Poulik J., o. c., p. 37. — Horváth T., o. c., p. 54. — Sós Cs. Á., o. c., p. 221 sqq. — Csallány G., Dolgozatok, IX—X, Szeged 1933—34, p. 246 sq.

⁷ Csallány D., *Archaeologiai Értesítő*, ser. III, vol. IV, Budapest 1943, p. 171. — Budinský-Krička V., o. c., p. 42. — Kábat J., *Archeologické rozhledy*, VI, 5, Praha 1954, p. 604.

⁸ Eisner J., o. c., p. 245 sq., n. 63, 64.

⁹ Mitscha-Märheim H., o. c., p. 21.

¹⁰ Eisner J., o. c., p. 393.

¹¹ Ivaniček F., o. c., p. 121, tab. XI, 16.

¹² Vinski Z., O nalazima 6. i 7. stoljeća u Jugoslaviji s posebnim obzirom na arheološku ostavštinu iz vremena prvoga avarskog kaganata. Predavanje održano na Sekciji za srednji vijek Arheološkog Društva Jugoslavije 13. V. 1958. u Sarajevu.

i ranije grobove polovice 7. stoljeća, a pored njih u neznatnijem broju kasnije grobove iz vremena oko 800. g.¹² — može se pretpostaviti, da grob 20 ne mora predstavljati dekapitaciju, već da je lubanja naknadno mogla biti iz groba odstranjena, u vezi s vjerovanjem u vampire. Tako je na pr. dosta česta pojava u avarsko-slavenskim grobljima naknadno pridodavanje strane lubanje drugom grobu, kojemu katkad nedostaje glava¹³, a isto tako i parcijalno pokapanje, t. j. odsranjivanje pojedinih dijelova tijela¹⁴. U nekropoli u Brodskom Drenovcu ustanovljena su parcijalna pokapanja u grobovima: 3, 4, 9, 25 i 27. U grobu 3 na dubini 0,60 m skeletu, čiji spol nije bilo moguće odrediti, nedostaju lubanja, podlaktice sa šakama i potkoljenice sa stopalima (tab. XX); u grobu 4 na dubini od 0,50 m, skeletu muškarca nedostaju lubanja i potkoljenice sa stopalima (tab. XX); u oba groba bilo je samo u tragovima kostiju hrptenjače i rebara, ali uzrok tome je krečna zemlja, u kojoj su kosti istrunule. Od skeleta djeteta u grobu 9 na dubini 0,90 m nađene su samo karlične kosti i potkoljenice (tab. XXI); u grobu 25 na dubini 1,40 m dječji ženski skelet nije imao lijevu ruku i potkoljenice sa stopalima (tab. XXVI), a u grobu 27 na dubini 1,20 m dječjem ženskom skeletu nedostajale su obe ruke sa šakama i potkoljenice sa stopalima (tab. V, 3, XXVI). Od ovih skeleta najviše je priloga imao grob 4, zatim grobovi 25, 27 i 9, a grob 3 je bio bez priloga. S obzirom, da su grobovi 3 i 4 bili dosta plitko pod zemljom, moglo bi se pretpostaviti, da su bili zbog denudacije terena i vododerina naknadno oštećeni, kao što je to slučaj s konjaničkim grobom 1, gdje skeletu jahača nedostaju potkoljenice sa stopalima, a skeletu konja glava, iako je grob 4 imao uz lijevi femur više nalaza in situ (vidi popis grobova). Kod grobova 9, 25 i 27, koji su znatno dublji, ovakova pretpostavka nije moguća, pa se tu radi, ili o parcijalnom pokapanju i masakriranju mrtvaca za vrijeme pokapanja, ili pak o naknadnom oštećivanju groba, u vezi s vjerovanjem u demonske sile. Á Sós, na osnovu komparacije običaja kod primitivnih naroda, zatim kod Južnih Slavena i nekih prethistorijskih analogija, zaključuje, da se ablacija najčešće glave, potkoljenica i ruku može dovesti u vezu s običajem žrtvovanja iz straha pred zlim utjecajem mrvih, osvete i t. d. s apotropejskim značenjem, što nije vezano uz neku određenu geografsku ili etničku cjelinu¹⁵; ovo ipak ne isključuje stanovište Eisnera, da je avarsko-slavenska kultura u srednjem Podunavlju preuzela taj običaj od naroda, koji su te krajeve nastavali prije Avara, na pr. od sarmatskih Jaziga ili nekih germanskih plemena¹⁶. Grobovi 2 i 12 u Brodskom Drenovcu sadržavali su samo lubanju. Ona u grobu 2 ležala je relativno dosta plitko na dubini 0,30 m (tab. XX), a s obzirom da se nalazi u blizini usjeka vododerine vjerojatnije je, da predstavlja ostatak uništenog groba, a ne pojavu pokapanja samo dekapitirane glave ili lubanje. Naprotiv, lubanja iz groba 12 na dubini 0,80 m (tab. XXII) predstavlja svakako pojavu pokapanja dekapitirane glave. Na osnovu točnih zapažanja pri iskapanju nije se moglo u tom grobu naći tragova bilo kakovih ostataka skeleta, lubanja je ležala in situ, što se moglo točno uočiti po donjoj čeljusti, s licem

¹² Eisner J., o. c., p. 244 sq. — Mitsch-Märheim H., o. c., pp. 24, 26, 31, 40 (grobovi 14, 19 i 36 u Münchendorfu). — Fettich N., o. c., pp. 23, 32, 38, 43. — Sós Cs. Á., o. c., p.

219 sq. — Horváth T., o. c., p. 57. — Budínský-Krička V., o. c., p. 45, tab. II, 1, 2.

¹³ Sós Cs. Á., o. c., p. 220.

¹⁴ Sós Cs. Á., ibidem.

¹⁵ Eisner J., o. c., p. 244 sqq.

usmjerenim prema zapadu, a s njezine desne strane bio je priložen dobro ušćuvan ćup. Također i ova pojava pokapanja samo glave ima analogiju u grobljima avarsko-slavenske kulture, iako je često teško ustanoviti, da li se radi o premještanju lubanje skeleta iz jednog groba na drugo mjesto, ili o pokapanju dekapitirane glave¹⁷.

Nekropola u Brodskom Drenovcu sadržala je tri konjanička groba, i to 1, 13 i 14 u kojima je zajedno s jahačem bio pokopan i konj (tab. III, 2, IV, 2, V, 1, XX, XXIII). U sva tri groba jahač je bio orijentiran kao i ostali skeleti u nekropoli, t. j. glavom na istoku, nogama na zapadu s licem usmjerenim na zapad. Grob 1 bio je oštećen zbog usjeka vododerine, te jahaču nedostaju potkoljenice, a konju glava. U ovim grobovima konj je ležao s lijeve strane jahača položen na noge savijene pod trup suprotne orijentacije, s glavom kraj nogu jahača, a s očima usmjerenim također prema zapadu. Glava konja uspravno je postavljena s gubicom naslonjenom na podnicu rake, a vrat je bio izvijen. Sva tri konja pokopana su s jahačom opremom, i to sa žvalama, stremenima i kopčama. Konjanik iz groba 14 imao je opremu ratnika, konjanik iz groba 13 samo bojni nož, dok onaj iz groba 1 nije imao bojnog oružja. Položaj konja unutar groba u Brodskom Drenovcu analogan je položaju u konjaničkim grobovima u Barci, koji imaju i istu orijentaciju¹⁸, dok je često u grobljima avarsko-slavenske kulture konj smješten s desne strane konjanika ili kraj njegovih nogu, a ima ponekad i slučajeva samo parcijalnog pokapanja konja, na pr. glave i nogu s čitavom opremom¹⁹. U Hrvatskoj su dosad poznati konjanički grobovi avarsko-slavenskog obilježja iz Bijelog Brda I, i to grob 49 s jahačem i konjem s njegove desne strane i grob K 1 samo, sa skeletom konja, te jedan konjanički grob iz Zagreb-Kruga (grob 4) s nepotpunim podacima o samom grobu, a iz Vojvodine, pored brojnih ranijih nalaza, na pr. konjanički grobovi novijih istraživanja u Pančevu-Najevea ciglana²⁰. Teško se može zaključiti, da li se konja prije pokopa ubijalo, ali je u većini slučajeva, prema položaju njegova skeleta (noge savijene pod trup i položaj glave) vjerojatno, da je bio ubijen u samoj ruci, na pr. s lukom i strijelom, kako to pretpostavlja D. Csallány²¹. Pokapanje konja sa ili bez jahača karakteristično je u ranom srednjem vijeku prvenstveno za ratničke nomade Ponta i Podunavlja, kao na pr. Skite, Sarmate, Hune, Germane, Avare, Bugare, Mađare i t. d. Prema mišljenju Borkovskog i Eisnera, Slaveni su također poznavali običaj pokapanja samo konja ili jahača s konjem, što oni zaključuju na osnovu takvih pojava unutar nekih slavenskih nekropola, kao što su Libice u Češkoj i Dolní Věstonice u Moravskoj, ili unutar slavenskih grobova u avarsko-slavenskim nekropolama kao na pr. u Devínskoj Novoj Vesi²². Prema mjerenjima, koja je izvršio Ž. Dolinar, kompletni skeleti konja nađeni u grobovima 13 i 14 u Brodskom Dre-

¹⁷ Eisner J., o. c., p. 243 sq. — Mitschamärheim H., o. c., pp. 24, 28 (nekropola Münchendorf, grobovi 12 i 27).

¹⁸ Kabát J., o. c., p. 605 sq., fig. 251, 252.

¹⁹ Csallány G., o. c., p. 247. — Csallány D., *Folia Archaeologica*, I—II, Budapest 1939, p. 161. — Korek J., o. c., p. 94 sqq., tab. XLV. — Eisner J., o. c., p. 232 sq. — Budinský-Krička V., o. c., p. 44.

²⁰ Ivaniček F., o. c., pp. 125, 140. — Klemenc J., *Narodna starina*, 35, Zagreb 1939, p. 9 sq. — Mano-Zisi Đ. — Ljubinković M. — Garašanin M., *Muzeji*, 1, Beograd 1949, p. 73 sqq.

²¹ Csallány D., o. c., p. 161.

²² Vinski Z., *Ljetopis JAZU*, 55, Zagreb 1949, p. 236. — Poulík J., *Archeologické rozhledy*, II, 1—2, Praha 1950, p. 22 sqq., fig. 21.

novcu osteometrijski i kraniološki predstavljaju male niske čvrste konje (visine grebena 136—150 cm.), koji odgovaraju toplokrvnom, odnosno orijentalnom konju tipa Tarpan²³. Po Antoniusu su Slaveni iz svoje pradomovine donijeli sa sobom pripitomljenog konja tipa Tarpan u Karpatsku kotlinu i u karstne predjele. Na osnovu toga zaključuje Ogrizek, da se zajedno sa Slavenima ovaj tip konja pojavio na teritoriju južno od Drave i Dunava, a ne isključuje ni mogućnost, da su Avari upotrebljavali, prema mišljenju Adametza, konje izrazitog tipa Tarpan²⁴.

Značajna je pojava, u vezi sa zagrobnim vjerovanjem i pogrebnim običajima ljudi pokopanih u Brodskom Drenovcu, mnoštvo priloga osteoloških ostataka različitih domaćih životinja. U 20 grobova, od istraženih 32, nađeno je životinjskih kostiju, i to osim tri cjelovita skeleta konja, svi ostali osteološki prilozi pripadali su samo dijelovima životinja, od kojih ni jedna nije nađena čitava. Najčešće je u grobu bilo priloženo goveđe bedro, t. j. goveđa bedrena kost stražnjeg ekstremiteta (femor), i to u grobovima: 6, 7, 10, 11, 13, 14, 15, 18, 21, 22, 23, 24, 25, 28 i 31, a u grobovima 17 i 26 nađena je bedrena kost teleta (vidi tab. IV-VIII, XX—XXVII). Moguće je, da su to djelomično i bedrene kosti bivola što zasad nije još moguće sa sigurnošću razlikovati. Zanimljivo je, da u Devínskoj Novoj Vesi ostaci govedih priloga potpuno nedostaju²⁵. Ovi brojni nalazi ostataka govedih bedara svakako pripadaju običaju prilaganja poputbine mrtvacu i vjerojatno nisu znak žrtvovanja ili gatanja prigodom pogrebnog obreda, a smješteni su najčešće preko potkoljenica i uz stopala skeleta, te na lijevoj ili desnoj strani groba, a samo u jednom slučaju iznad glave. Od domaćih životinja zastupani su još ovca i koza (grobovi 6, 18, 20, 25, i to djelovi glave, kosti lopatice i donožje), svinja (grobovi 14 i 22, i to lopatice), i kokoš (grobovi 22, 24 i 30), a u grobu 28 nađene su prednje noge i dio hrptenjače teleta starog 1—2 godine lijevo uz skelet, te na njegovim grudima lopatica također teleta. Ovo parcijalno pokapanje životinja svakako je povezano s obredom žrtvovanja, na pr. kokoš je uvijek prilagana bez glave, a nalazi kostiju lopatica (koze, svinje i teleta) vjerojatno su dokaz gatanja na plečku, što je opće poznata pojava kod mnogih primitivnih naroda. U ćupu groba 7, koji je bio položen na desnu šaku mrtvacu, nađena je množina ljuski od razbijenih jaja, a u ćupu groba 30 kraj desnog koljena skeleta jedno zdrobljeno jaje (tab. XIX, 11) i izvan ćupa kosti kokoši bez glave. U grobovima starih Slavena, naročito na panonskom području, zabilježeno je dosta nalaza ljuski od jaja, koji su, međutim, isto tako česti u grobljima avarsko-slavenske kulture, kao i u germanskim grobljima seobe naroda²⁶. U Hrvatskoj su dosad poznata dva slučaja nalaza jaja u grobu, i to u starohrvatskim grobljima 9. i 10. stoljeća u

²³ Za sve podatke o atribuciji konja kao i ostalih životinjskih osteoloških nalaza dugujemo zahvalnost Žarku Dolinaru, asistentu Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

²⁴ Ogrizek A., *Arbeiten der Lehrkanzel für Tierzucht an der Hochschule für Bodenkultur in Wien*, III, Wien 1925, p. 149. — Za pojavu osteoloških priloga orijentalnog konja kao i drugih domaćih životinja u nekropola-

ma Mistelbach, Münchendorf i Wien-Liesing vidi Amschler W., *Archaeologia Austriaca*, 3, Wien 1949, p. 52 sqq.

²⁵ Eisner J., o. c., p. 391.

²⁶ Eisner J., o. c., p. 236, n. 31—36. — Kabát J., o. c., p. 606. — Hampel J., *Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, I, Braunschweig 1905, p. 80. — Preidel H., *Die germanischen Kulturen in Böhmen und ihre Träger*, I, Kassel-Wilhelmshöhe 1930, p. 332.

Gajinama i u Glavičinama u Dalmaciji²⁷. Pretpostavlja se, da su jaja prilagana u grob kao poputbina, a mogla su imati i simbolično značenje plodnosti, jer su najčešće nađena u ženskim ili dječjim grobovima. Kokoš ima i do danas u slavenskim običajima posebno simbolično značenje, a nalazi kostiju ostalih domaćih životinja, kao na pr. ovce, koze, goveda, psa i t. d., popratna su pojava opreme mrtvacu avarsko-slavenske kulture, bez obzira na vremenski raspon njezinog trajanja²⁸.

ARHEOLOŠKI PRILOZI

Od 32 istražena groba u Brodskom Drenovcu samo 3 groba su bila bez kulturnih priloga (2, 3 i 5), dok su svi ostali sadržavali arheološki kulturni inventar popraćen također i osteološkim nalazima životinja. Statistički pregled nalaza po grobovima bio bi slijedeći: 4 naušnice (grobovi 11, 30), 16 sljepočničarki ili jednostavnih ili s uvijenim nastavkom ili s privjescima (grobovi 8, 16, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 31), zrna od đerdana (grobovi 7, 10, 11, 16, 21, 24, 25, 26, 27, 30, 31, 32), ostaci brončane žice s đerdana (grobovi 7, 27), 1 narukvica (grob 24), 1 t. zv. propeler s polovinom narukvice i s tragovima tkanine (grob 29), 4 prstena (grobovi 25, 31, 32), 1 jezičac (grob 1), 4 aplike (grobovi 13, 16, 19), 1 medaljon (grob 32), 1 koštani tuljak za igle (grob 16), 8 predica (grobovi 1, 4, 13, 14, 28), 12 noževa (grobovi 4, 6, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 23, 28, 31), 1 kresivo s tri kamenčića (grob 4), 3 okova (grobovi 1, 4, 9), 3 šila (grob 4), 1 sablja (grob 14), 1 palaš (grob 19), 6 stremena (grobovi 1, 13, 14), 2 konjske žvale (grobovi 13, 14), 1 vedrica (grob 16), 25 ćupova (grobovi 1, 6, 7, 10—24, 26, 28—31). Svi su predmeti, osim keramike, od bronce, željeza i ponekad od slabog srebra s tragovima pozlate samo na metalnim zrnima iz groba 24.

Naušnice su nađene samo u dva groba, i to kao par uz ženske skelete. Naušnice od bronce iz groba 1, s privjeskom od staklenog zrna u obliku kaplje i s tri koljenca od namotane žice na karičici uglatog prereza (tab. XI, 1, 2), srodne su tipu naušnica, koje su dosta česte u Panonskoj nizini 7.—9. stoljeća, pripadaju sklopu materijala avarsko-slavenske kulture, bez obzira da li su njihovi nosioci u kasnijem razvoju te kulture bili Avari ili Slaveni. Kao raniji uzorak tipa ovakovih naušnica mogu se navesti zlatne naušnice s privjeskom od ametista iz groba 12 lokaliteta Dunapentele, za koje Fettich smatra, doduše, da su rađene pod utjecajem t. zv. kutrigorskog kulturnog kruga, ali uzimajući u obzir materijal iz ostala četiri srodna groba, te nalaze pripisuje avarskom kulturnom dobru i datira ih u zadnji decenij 7. stoljeća²⁹. Iz vremena avarsko-slavenske kulture 8. stoljeća donosi Fettich materijal nalazišta Előszálás-Bajcsihegy s tipičnim brončanim lijevanim jezičcima i s naušnicom poput naših iz groba 11³⁰. U nekropolama, što pripadaju vremenskom intervalu

²⁷ Karaman Lj., Rad JAZU, 268, umj. raz. 4, Zagreb 1940, p. 18 sq. — Za svu ostalu literaturu u vezi s nalazima jaja u grobovima ranog srednjeg vijeka cf. Eisner J., ibidem i Karaman Lj., o. c., n. 49.

²⁸ Csallány G., ibidem. — Horváth T., o. c., p. 56. — Marosi A.-Fettich N., o. c., p. 41.

— Korek J., o. c., p. 96. — Szádeczky-Kardoss S., Alföldi tudományos gyűjtemény, II, Szeged 1948, p. 32 sq. — Budínský-Krička V., o. c., p. 47.

²⁹ Marosi A.-Fettich N., o. c., pp. 18, 95, 99, tab. VI, 41, 42.

³⁰ Marosi A.-Fettich N., o. c., pp. 35, 99, fig. 11.

7.—9. stoljeća unutar avarsko-slavenske kulture, bilo više avarskog bilo avarsko-slavenskog obilježja, kao na pr. Münchendorf, Mistelbach, Barca, Prša, Öskü, Üllő, Szentes-Kaján i na ostalim mnogobrojnim lokalitetima s teritorija Mađarske, koje navodi Hampel³¹, česta je pojava tip naušnice s privjeskom od dugoljastog staklenog zrna i s koljencima na karičici, te prema tome one ne predstavljaju oblik karakterističan za jedan uži vremenski period. Njihovo porijeklo treba tražiti u ranijim bizantskim uzorcima, kao što su na pr. ranobizantske zlatne naušnice 5.—6. stoljeća iz Donjih Petrovaca i Erdevika u Srijemu, a u 10. i 11. stoljeću one se nastavljaju u nešto drukčijoj izradbi lijevane od bronce u t. zv. grozdolikim naušnicama bjelobrdske kulture³². Par brončanih naušnica iz Brodskog Drenovca iz groba 30 (tab. XIX, 7, 8) pripada istom tipu, iako su bočna koljenca na karičici rađena tehnikom grube granulacije, a privjesak na dnu karičice sa staklenim zrnom nedostaje.

Sljepočničarke su nađene većinom u ženskim grobovima (osim u grobu 25 i 27, koji su dječji, a grob 8 nije moguće odrediti), i to pretežno s obe strane lubanje (u grobovima 21, 25 i 29 nađena je samo po jedna). Zastupani su razni tipovi, kao sasvim jednostavne karičice od brončane ili srebrne žice, okruglog prereza i rastavljenih krajeva, zatim takove s jedan ili više puta zavijenim završetkom (pravih »S« karičica nije bilo), te sljepočničarke, koje na karičici imaju privjeske u obliku štapića ili spona. Jednostavne sljepočničarke iz grobova 8, 16, 25, 26, 27 (tab. X, 5, 6, XIV, 7, 8, XVII, 3, 4, XVIII, 2, 3, XVII, 7) ne mogu se vremenski ni etnički bliže odrediti, jer su popratna pojava nakita u nekropolama, počevši od seobe naroda, na pr. kod raznih germanskih plemena, pa preko avarsko-slavenske kulture do u bjelobrdsku kulturu³³. Brončane sljepočničarke, kao što je par iz groba 24 rastavljenih krajeva, od ovih je jedan ravan, a drugi uvijen u petlju (tab. XVI, 11, 12), susreću se u slavenskom materijalu unutar ketlaške kulture, u starohrvatskim i ostalim slavenskim nalazištima 9. stoljeća i u inventaru bjelobrdske kulture³⁴, dok ih u užoj avarsko-slavenskoj kulturi 7. i 8. stoljeća i u ranijim nalazima seobe naroda, nema. Sljepočničarke u obliku karičica od brončane ili srebrne žice okruglog prereza, čiji se jedan kraj produžuje u nastavak, koji je nekoliko puta zavijen, dijeli Eisner u tri

³¹ Mitscha-Märheim H., o. c., p. 49, tab. 5, 17, 18, 19; 19, 8, 9, 12. — Kabát J., o. c., p. 604, fig. 271, 4. — Točjek A., Archeologické rozhledy, III, 3—4, Praha 1950, p. 159 sqq., fig. 104, 6. — Rhé Gy.—Fettich N., o. c., p. 48, tab. XVI, 8, 9. — Fettich N., Győr története a népvándorláskorban, Győr 1943, pp. 29, 32, tab. XXIII, 23, 24, XXIV, 22, 23. — Horváth T., o. c., p. 32, tab. XVI, 18, 19, p. 40, tab. V, 11, 12. — Korek J., o. c., p. 19, tab. XIII, 17, 22. — Za ostale lokalitete s teritorija Mađarske vidi nalaze Hampelove druge grupe: Hampel J., o. c., 3, tab. 64—259; 1, p. 350 sq.

³² Vinski Z., Situla, 2, Ljubljana 1957, p. 30, tab. XX, 68, 69. — Mitscha-Märheim H., o. c., p. 49. — Váňa Z., Slovenská Archeológia, II, Bratislava 1954, p. 82 sq.

³³ Zbog množine takovih nalaza navode se samo primjeri iz pojedinih nepropola, kao Sendling, Bülach, Üllő I i II, Kiskőrös, Szentes-Kaján, Münchendorf, Žitavska Tón, Devínska Nová Ves, Hohenberg, Köttlach, Bled, Bijelo Brdo II, Ptuj etc.

³⁴ Na pr. u nekropolama Bled (Kastelic J., Dela SAZU, 2, Ljubljana 1950, fig. 10), Glavičine (Karaman Lj., o. c., fig. 10), Dolní Věstonice (Poulik J., Jižní Morava země dávných Slovanů, Brno 1948—1950, p. 156 sq., fig. 136, f), Žalov-Levý Hradec (Eisner J., Památky archeologické, XLVI, Praha 1955, fig. 11), Bijelo Brdo II (Brunšmid J., Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. VII, Zagreb 1903-4, fig. 6, 13—18).

skupine, već prema tome, da li je nastavak oblikovan u tri zavoja, dva zavoja, ili dva zavoja čija je žica raskucana³⁵. U nekropoli u Brodskom Drenovcu zastupan je treći tip takovih sljepočničarki, i to u grobu 21 jedan primjerak od bronce (tab. XVI, 3) i u grobu 29 jedan primjerak od slabog srebra (tab. XVIII, 5). Sljepočničarke s nekoliko puta zavijenim nastavkom, bez obzira na njihovu tipološku podjelu, rasprostranjene su na širokom području, i to prema Eisneru na avarskom području u Mađarskoj, Slovačkoj, Moravskoj, te u Češkoj³⁶. Prema Poulíku se ovakove sljepočničarke susreću u Češkoj i Moravskoj u nalazima 8. i 9. stoljeća, a ima ih i u nekim grobovima 10. stoljeća³⁷. Kao slični primjerci onima iz Brodskog Drenovca mogu se navesti sljepočničarke s lokaliteta Jutas (grob 56), Győr (grob 668), Mistelbach, sve iz 8. stoljeća, Dolní Věstonice i Staré Město iz 9. stoljeća, a pozna ih i samo nalazište Keszthely³⁸. Svakako se one dosta rijetko susreću s materijalom avarsko-slavenskim, ali ne prije druge polovine 8. stoljeća, dok su dosta česte u slavenskim nalazima od 9. stoljeća na dalje³⁹. Tip sljepočničarki u obliku karičica s nekoliko puta zavijenim nastavkom smatra Eisner starim zapadno-slavenskim nakitom⁴⁰, koji se, iako sporadično, ipak nastavlja kasnije u bjelobrdskoj kulturi, na što ukazuje jedan par takovih sljepočničarki s bjelobrdskog lokaliteta iz okolice Vácza⁴¹. Par sljepočničarki iz groba 31, što se sastoje od nekoliko međusobno povezanih manjih i većih karičica, od kojih je donja obmotana žicom, a na nju su pričvršćeni štapičasti privjesci od dvije isprepletene žice (tab. XIX, 1, 2, jednom primjerku privjesci nedostaju), pripadaju grupi nalaza ketlaške kulture 9.—10. stoljeća Krungl-Hohenberg⁴², a srodne su s primjercima iz nekropole Bled II⁴³, s nekim nepoznatog lokaliteta s teritorija Dalmacije⁴⁴, te donekle još s jednim primjerkom ranijih nalaza s Bleda⁴⁵. Par iz groba 31 u Brodskom Drenovcu nađen je obmotan ostacima kože, slično kako se to razabira po Niederleu na primjercima karičica iz Novozybkova i Kanína⁴⁶, pa se može pretpostaviti, da su bile nošene na kožnoj traci oko glave na sljepočnicama. Dvije oštećene sljepočničarke iz groba 27 (tab. XVII, 7, 8), s namotanom žicom na donjem dijelu karičice i s privjescima u obliku spona, po svom stilu i načinu rada srodne su naušnicama ketlaške kulture, iako među materijalom ni avarsko-slavenskim ni slavenskim, uključivši bjelobrdsku kulturu, one nemaju bližih analogija.

Zrna od đerdana ili t. zv. biseri obilno su zastupani u nekropoli u Brodskom Drenovcu, kako po količini, tako i po raznovrsnosti oblika i materije. Nađeni su

³⁵ Eisner J., Devínska Nová Ves, Bratislava 1952, p. 283.

³⁶Za primjere na navedenom teritoriju vidi Eisner J., o. c., p. 284, n. 34—39.

³⁷ Poulík J., Staroslovanská Morava, Praha 1948, pp. 45 sq., 50 sqq.

³⁸ Rhé Gy.—Fettich N., o. c., p. 19, fig. 4. — Fettich N., o. c., p. 35, tab. XXXVI, 13, 14. — Mitscha-Märheim H., o. c., tab. 2, 13. — Poulík J., Jižní Morava země dávných Slovanů, Brno 1948—1950, fig. 37, c, d, g, 135, b. — Hrubý V., Staré Město, Praha 1955, tab. 72, 15. — Hampel J., o. c., 3, tab. 140, 12.

³⁹ Poulík J., o. c., p. 80.

⁴⁰ Eisner J., o. c., p. 284.

⁴¹Hampel J., o. c., 3, tab. 411, 10, 11.

⁴² Fischbach O., Archaeologiai Értesítő, XVII, Budapest 1897, p. 136, tab. II, 5.

⁴³ Kastelic J., o. c., p. 32, fig. 17, 19.

⁴⁴ Karaman Lj., o. c., fig. 27.

⁴⁵ Smid W., Carniola, I, Laibach 1908, tab. II, 16, 17.

⁴⁶ Niederle L.—Eisner J., Rukovět slovan-
ských starožitností, Praha 1953, fig. 33, 12—15.

većinom u ženskim grobovima (osim grobova 7, 25 i 27, koji su dječji), i to oko vrata bez obzira, da li su sačinjavali niz, ili ih je bilo samo nekoliko. Potpuni đerdani, koji inače nisu česti u nekropolama ranog srednjeg vijeka⁴⁷, sakupljeni su u Brodskom Drenovcu u grobovima 7, 27 i 30 (tab. X, 8, XVII, 6, XIX, 9), dok su u ostalim grobovima nizovi nepotpuni (tab. X, 3, XI, 3, XVII, 5, XIX, 4), a u grobovima 16, 21, 24 i 26 (tab. XIV, 4, XVI, 4, XVI, 13, XVIII, 4) nađeno je samo po nekoliko zrna. Ona su pretežno nepravilno okrugla ili valjkasta narebrena, dugoljasta ili u obliku kaplje. Većina su od stakla ili staklene smjese, dva su od glinene smjese, a četiri zrna su od slabog srebra. Od boja prevladava zelena, zatim žućkasto-siva, plava i crna, a tri zrna su oveća s plavim ili žutim krugovima na crnoj podlozi (tab. XVII, 5 u sredini). Zrna u obliku kaplje (ili kako ih se još naziva u obliku badema ili đinje) najčešća su u avarsko-slavenskom vremenu, a inače su zrna đerdana od staklene paste i stakla poput ovih iz Brodskog Drenovca, koja se javljaju bez obzira na oblik i boju na teritoriju avarsko-slavenskog kulturnog kruga i na susjednim područjima od seobe naroda do u bjelobrdsku kulturu (na pr. kod Bajuvara, Alemana, Bugara, Avara te Slavena)⁴⁸, orijentalnog uzora⁴⁹, što ne isključuje mogućnost, s obzirom na ilirsku i anticku tradiciju, da su rađena na domaćem tlu⁵⁰. Zrno od slabog srebra iz groba 7 dugoljasto s nešto zadebljanim rubovima na otvoru, glatko i šuplje, lijevano iz jednog komada (tab. X, 3 u sredini), slično je donekle ponekim glatkim i neukrašenim zrnima s ogrlice bizantskog zlatnog nakita iz Golubića, datiranog u 7. stoljeće⁵¹, što može poslužiti samo kao indirektna analogija za uzor takova oblika, a nikako za vremensko određivanje našeg zrna. Tri zrna iz groba 24 također od slabog srebra s tragovima pozlate, dugoljasta, plosnata s provrtanom rupom (tab. XVI, 13 u sredini), u grubo lijevanoj tehnici imitiraju uzore rađene pravom granulacijom. Ona po obliku podsjećaju donekle na staklena dugoljasta zrna bademastog oblika, ali su po stilu najsrodnija privjescima na grozdolikim granuliranim naušnicama slavenskih nalazišta 9. stoljeća, naročito u Moravskoj, kao na pr. Staré Město i dr.⁵² Ova metalna zrna iz Brodskog Drenovca nemaju bližih analogija, ali ih možemo svrstati u sklop inventara slavenskih groblja na redove ranog srednjeg vijeka, unutar kojeg su metalne jagode na đerdanu i ogrlicama, najčešće od plemenite kovine, iako drugog oblika, poznata pojava pogotovu u Rusiji i Poljskoj⁵³. Prigodom iskapanja se moglo ustanoviti, da su sva zrna u Brodskom Drenovcu bila nanizana na tanku brončanu žicu, koja je bila uočljiva in situ, a nakon vađenja niski ona se raspala; sačuvali su se samo mali fragmenti u grobovima 7 i 27. Nekoliko nađenih zrna u grobu 16 ležalo je desno i lijevo ispod vilice zajedno s po jednom aplikom na svakoj strani, o kojima će kasnije biti riječi, te s tragovima kože, a sve je to vjerojatno imalo funkciju ukrasa oko vrata.

⁴⁷ Niederle L., Rukovět slovanské archeologie, Praha 1931, p. 198. — Eisner J., o. c., p. 285.

⁴⁸ Eisner J., o. c., p. 285, n. 43—49.

⁴⁹ Niederle L., o. c., p. 199.

⁵⁰ Vinski Z., Ljetopis JAZU, 55, Zagreb 1949, p. 231.

⁵¹ Karaman Lj., o. c., fig. 18.

⁵² Hrubý V., o. c., tab. 42, 2; 53, 1, 4; 78, 5, 6; 82, 1, 2.

⁵³ Niederle L., o. c., p. 199 sq. — Kastelic J., o. c., p. 35, fig. 17.

Narukvica iz groba 24 od brončane šipke rombičnog prereza, rastavljenih krajeva, koji su iste debljine kao i narukvica (tab. XVI, 10), po svom obliku nije značajna za jedan određeni period ili kulturnu grupu. Međutim, njezin ornament punktiranih točkica, uobičajen je na narukvicama avarsko-slavenskog vremena, koje imaju naglašene i nešto proširene krajeve, pretežno s teritorija Mađarske, na pr. s lokaliteta Pásztó, Keszthely, Hódmező-Vásárhely i t. d.⁵⁴. U dvojnog grobu 29 u Brodskom Drenovcu nađen je na lijevoj nadlaktici zgrčenog ženskog skeleta, zajedno s ostacima tekstila i kože, predmet, koji se sastoji od t. zv. *propelera* i polovine narukvice (tab. XVIII, 7) slične ovoj iz groba 24, što bi moglo ukazati, s obzirom na propeler, na avarsko-slavensku pripadnost ovakove vrste narukvica, koje nisu specifične za inventar slavenskih grobova u kasnije bjelobrdsko vrijeme. Isto tako je u avarsko-slavenskom groblju Úllő II nađena narukvica identična našoj u grobu 118 zajedno s gnjetenom keramikom i nomadskom strelicom⁵⁵. Ipak je zanimljiv nalaz jedne narukvice sa zmijskim glavama ukrašene istim punktiranim ornamentom iz nekropole bjelobrdskog vremena u Vukovaru; ovaj ornament je vjerojatno preuzet iz avarsko-slavenske kulture i predstavlja primjer kontinuiteta, slično kao i karičice sa stožasto savijenim završetkom od spiralne žice⁵⁶. Kao drugi primjer iz bjelobrdskog vremena može poslužiti narukvica iz groblja u Gerendásu u Mađarskoj, datirana novcem Stjepana Svetog i Petra⁵⁷. Propeler iz groba 29, koji je imao funkciju okova s remena, popratna je pojava nalaza unutar groblja avarsko-slavenske kulture u punom 8. stoljeću kao i pri završetku 8. i početku 9. stoljeća⁵⁸. Međutim, za kombinaciju propelera montiranog zajedno s polovinom narukvice na remen, na što upućuju ostaci kože, nisu nam poznate analogije u obilnom publiciranom materijalu tog vremena. Na ovim ostacima kože sačuvani su tragovi tekstila (tab. XVIII, 8) od odjeće, što se bez mikroskopske analize, koja nije izvršena, teško mogu točnije odrediti. Izgleda, da su vlakna od životinjske dlake tkana u t. zv. platnenom vezu, koji je na mjestima gušći, a na mjestima rjeđi, a niti osnove su nešto tanje od niti utke.

Prstenje iz Brodskog Drenovca ima jednostavan stari i standardni oblik, koji vuče svoj korijen još iz antike; to su jednostavni obruči od šipke »D« prereza, osim jednog iz groba 25, koji je od tanjeg brončanog lima s tri horizontalne kanelure (tab. XVII, 1), drugi prsten iz istog groba je od bronce (tab. XVII, 2), a oni iz grobova 31 i 32 (tab. XIX, 5, XVIII, 9) su od slabog srebra. Ovakovo prstenje karakteristično je više za slavenske kulture 9.—11. stoljeća, nego za samu avarsko-slavensku kulturu i njezino vrijeme trajanja⁵⁹.

⁵⁴ Hampel J., o. c., 3, tab. 73, 10—15, 172, 1. — Kárász L., *Archaeologiai Értesítő*, XIV, Budapest 1894, tab. II, 27, 28.

⁵⁵ Sós Cs. A., o. c., tab. LXIX, 1, 2, 3, p. 203.

⁵⁶ Vinski Z., *Ljetopis JAZU*, 60, Zagreb 1955, p. 242, fig. 27.

⁵⁷ Hampel J., o. c., 2, p. 856; 3, tab. 510, 7.

⁵⁸ Na pr. u nekropolama Szirák (Hampel J., o. c., 3, tab. 71), Keszthely (Hampel J., o. c.,

3, tab. 164), Münchendorf (Mitscha-Märheim H., o. c., tab. 13), Dolní Dunajovice (Poulik J., o. c., fig. 107).

⁵⁹ Prstenje ovakovog oblika susreće se često među objavljenim materijalom nekropola slavenskog obilježja, što se poimenice ne navode; vidi osnovnu podjelu prstenja tog vremena Niederle L., o. c., p. 212 sq.; među materijalom avarsko-slavenskog obilježja ono je naprotiv rijetko, vidi Hampel J., o. c., 3, drugu i treću grupu.

Od posebnog značenja za datiranje nekropole u Brodskom Drenovcu je nalaz ukrasnog okova s kožnog pojasa, t. zv. *jezičca*, a uz njega također nalazi *aplika*. Jezičac je otkriven u konjaničkom grobu 1 (tab. IX, 4), karičasta aplika s četiri izbočine također u konjaničkom grobu 13 (tab. XII, 7), a dvije manje aplikе nepravilno srcolikog oblika u ženskom grobu 16 (tab. XIV, 5, 6). *Lozica*, kojom je ukrašen jezičac iz groba 1, koncipirana je kičeno i ona se razlikuje od tipičnih masivnih krugolikih lozica na avarsko-slavenskim jezičcima 8. stoljeća. Osim toga ona je rađena plošno, ornament je plitko urezan, a pozadina je točkasto izbođena, tako, da je postignut kontrast između glatke površine ornamenta i nemirnih međuprostora. Ovaj jezičac iz Brodskog Drenovca pripada najkasnijem periodu avarsko-slavenske kulture, što traje od završetka 8. stoljeća do u prvu polovinu 9. stoljeća. On je naj-srodniji grupi nalaza ukrasnih garnitura s pojasa iz Brestovca, Blatnice⁶⁰, Kiskőrösa (grob 150)⁶¹ i Hohenberga⁶², koje Horváth stilski vrednuje u tri skupine prema ornamentima velikog zlatnog nalaza iz Nagy Szent Miklósa⁶³. Jezičac iz Brodskog Drenovca po načinu rada podsjeća na male okove iz Blatine⁶⁴, a po koncepciji lozice najbliži je masivnom jezičcu iz Hohenberga⁶⁵, kao i trećoj stilskoj skupini nalaza Nagy Szent Miklósa, i to ornamentima na rubu posuda 2 i 3 i na donjoj strani ručke ovalne zdjele 8⁶⁶. Nalaz iz Nagy Szent Miklósa datira se u 9. stoljeće, a nalazi iz Blatnice i Hohenberga, prema mačevima t. zv. tipa D po Petersenu, u prvu polovinu 9. stoljeća, iako na pr. Horváth pretpostavlja, da su jezičci nešto stariji i da pripadaju zadnjim decenijama 8. stoljeća⁶⁷, što danas uglavnom više nije prihvatljivo. Prema tome se i jezičac iz Brodskog Drenovca mora datirati u vrijeme Hohenberga i Blatnice, t. j. u najkasniji, zapravo postavarski period, odnosno u prvu polovinu 9. stoljeća. Jezičce iz grobova 147, 158 i 165 nekropole u Kiskőrösu, koji su rađeni istom tehnikom kao i naš iz Brodskog Drenovca, ali im je biljni ornament sličniji palmeti nego lozici, opredjeljuje Horváth nešto ranije, pa bi ih se moglo datirati u početak tog najkasnijeg perioda⁶⁸. Istom periodu pripada i grob 150 iz Kiskőrösa, srodni su i neki nalazi iz Devínske Nove Vesi i Unter-St. Veita, a također i jezičci iz groba 24 u nekropoli Üllő II⁶⁹. Ovaj grob sadrži male aplikе nepravilno srcolikog oblika, rađene na probnoj, slične kao i aplika iz groba 16 u Brodskom Drenovcu, a također i okove donekle analogne našem iz groba 13⁷⁰. Aplikе poput onih iz groba 16 u Brodskom Drenovcu susrećemo i drugdje, ali uvijek među veoma

⁶⁰ Hampel J., o. c., 3, tab. 320, 321, 322.

⁶¹ Horváth T., o. c., p. 115, tab. XXX, 1—16.

⁶² Diez E., Jahrbuch der k. k. Zentral-Kommission, IV, Wien 1906, p. 14 sqq., tab. VIII, 1—9.

⁶³ Horváth T., o. c., p. 113 sqq. — Vidi također Horváth T., o. c., navedene ostale lokalitete ove grupe, p. 115 sqq., n. 17—28. — Hampel J., o. c., 3, tab. 288—319.

⁶⁴ Hampel J., o. c., 3, tab. 321, 11, 12.

⁶⁵ Diez E., o. c., tab. VIII, 1.

⁶⁶ Hampel J., o. c., 3, tab. 291—295, 318, 1.

⁶⁷ Fettich N., Archaeologia Hungarica, XXI, Budapest 1937, p. 263 sqq., tab. XCIV—CXIII. — Alföldi A., Tschumi Festschrift, Frauenfeld 1948, p. 127 sqq., tab. I—VI. — Horváth T., o. c., p. 116.

⁶⁸ Horváth T., o. c., p. 119, tab. XXX, 17—29, XXII, XXIII.

⁶⁹ Horváth T., o. c., p. 120, tab. XXX, 1—16. — Eisner J., o. c., p. 181 sq., tab. 86—89. — Strzygowski J., Altai-Iran und Völkerwanderung, Leipzig 1917, fig. 198—200. — Sós Cs. Á., o. c., tab. LXVIII, 1—19.

⁷⁰ Sós Cs. Á., o. c., tab. LXVIII, 17, 18, 1—10.

kasnim avarsko-slavenskim materijalom tako na pr. u Prši (grob 13), Dolnim Duna-jovicama (grob 6), Žitavskoj Tòni (grob 10), Mùnichendorfu (grob 7), Cziko (grob 519) i t. d., pa ih treba datirati u isto vrijeme kao i jezičac iz groba 1, iako se one pojavljuju i u starijim grobovima u okviru 8. stoljeća⁷¹. Funkcija ovih aplika iz groba 16 nije služila iskonskoj svrsi za ukras remenja s pojasa, jer su nađene ispod vrata zajedno s nekoliko zrna od glinene smjese, što je sve na kožnoj traci (čiji su tragovi ustanovljeni) nadomještalo ogrlicu. Karičasta aplika s četiri izbočine, koje oblikuju stilizirani cvijet iz konjaničkog groba 13, plastično je rađena s obje strane, nema zakovica, a nađena je uz desni bok skeleta, pa je vjerojatno služila kao ukras na remenju pojasa. Iako je donekle slična citiranim aplikama iz avarsko-slavenske nekropole Úllò II, koje nisu rijetke među materijalom 8. stoljeća, ona je ipak mnogo srodnija malim okovima iz staromađarskih grobova u Csorni⁷²; inače nam nije poznat identičan primjerak s ovom aplikom iz Brodskog Drenovca unutar publiciranog materijala avarsko-slavenskog vremena.

Aplika iz groba 19 (tab. XV, 5) nije imala isključivo ukrasnu funkciju kao aplikacije iz grobova 13 i 16, već je služila za povezivanje ili razvađanje remenja. Ona je nađena uz skelet kraj desnog kuka i bila je vjerojatno pričvršćena na remen o kojem je visio palaš, što je ležao lijevo, uz skelet. Ovakav oblik aplikacije dosta je čest u provincijalno-rimskom materijalu kasne antike, a susrećemo ga u Panonskoj nizini, iako ne često, u nalazima avarsko-slavenske kulture⁷³. Istu funkciju imale su i aplikacije okruglog oblika podijeljene na segmente s tri ili više radijanata, koje su također poznate u kasnoj antici i imaju kontinuitet u Panonskoj nizini od 6.—10. stoljeća, naročito u slavenskim grobovima u sjevernoj Rusiji⁷⁴.

Dosta je rijedak primjerak nakita za inventar grobova avarsko-slavenskog vremena *medaljon* nađen na grudima dekapitiranog ženskog skeleta u grobu 32 (tab. XVIII, 10). Prigodom čišćenja skeleta, dok je medaljon ležao in situ, moglo se ustanoviti, da se sastojao od okrugle glatke pločice od tankog srebrnog lima obrubljene s dva reda srebrne filigranske žice s petljom za vješanje. Kako je medaljon vrlo fragilan okrugla pločica i dio ruba su se raspali za vrijele vađenja iz zemlje. Slične medaljone obrubljene filigranskom žicom u koju je ukomponiran ukras spominje Niederle kao poseban tip karakterističan za slavenski nakit 10. i 11. stoljeća, naročito u nordijskim krajevima i u Rusiji s Vladimirovskog područja⁷⁵. Međutim, on uzore pripisuje bizantskim radionicama, koje su ih izrađivale od 6.—10. stoljeća. Medaljon iz Brodskog Drenovca moramo smatrati kao vjerojatno bizantski rad i import unutar ostalog inventara ovog groblja, jer ovakav nakit nije ni popratna ni karakteristična pojava u sklopu materijala avarsko-slavenskog obilježja.

Koštani *tuljak za igle* iz ženskog groba 16 kružno narebren u pojasevima (tab. XIV, 3) uobičajen je kulturni element u avarsko-slavenskim nekropolama 8. sto-

⁷¹ Točík A., o. c., fig. 108. — Poulik J., o. c., fig. 107. — Budínský-Krička V., o. c., tab. XVIII. — Mitscha-Märheim H., o. c., tab. 13. — Hampel J., o. c., 3, tab. 234.

⁷² Hampel J., o. c., 3, tab. 345, 22—24.

⁷³ Rhé Gy.-Fettich N., o. c., tab. XII, 15. — Fettich N., Győr története a népvándor-

láskorban, Győr 1943, tab. XI, 13. — Hampel J., o. c., 3, tab. 175, 8—10. — Lipp V., A Keszthelyi sírmezők, Budapest 1884, fig. 226, 257.

⁷⁴ Vinski Z., Ljetopis JAZU, 55, Zagreb 1949, p. 229.

⁷⁵ Niederle L., o. c., p. 201 sq.

ljeća, tako na pr. u nekropolama Mártély, Pásztó, Szentes-Kaján, Öskü, Münchendorf etc⁷⁶. Vjerojatno je bio nošen na vrpici oko vrata, jer je nađen na lijevoj ključnoj kosti, kako to i Niederle navodi za slične metalne tuljke iz slavenskih grobova 9.—11. stoljeća u Rusiji⁷⁷.

Predmeti od željeza su u Brodskom Drenovcu obilno zastupani kao i inače u nalazima avarsko-slavenskog vremena do u 9. stoljeće, dok ih se kasnije u slavenskom materijalu rjeđe susreće. Među njima možemo lučiti materijal koji je latenskog (keltskog), rimsko-provincijalnog ili općenito srednjoevropskog porijekla, kao što su to spatula, noževi, kresivo, razni okovi i donekle predice, te materijal, koji je istočnog, odnosno u užem smislu avarskog obilježja⁷⁸. Ovoj potonjoj skupini pripadaju sablja, jednosjekli mač (palaš) i žvale sa svinutim prečkama u obliku slova »S«. *Predice* su standardnog oblika, većinom četvrtastog, sve od željeza osim jedne brončane četvrtaste predice iz groba 4 i jedne male ovalne brončane predice sa željeznim trnom iz groba 13. U konjaničkom grobu 1 nađena je velika željezna predica (tab. IX, 3) na rebrima konja, koja bi, po Fettichu, mogla biti istočnog porijekla⁷⁹. U konjaničkom grobu 13 nađene su dvije predice (tab. XII, 3, 4) uz skelet konja i jedna (brončana) uz skelet jahača (tab. XII, 5), a u grobu 14 uz skelet konja dvije predice (tab. XIII, 3, 4), te uz skelet jahača jedna (tab. XIII, 5). Uz skelete jahača predica je uvijek ležala do kuka, isto kao i ona brončana iz groba 4 (tab. IX, 12) i predica iz groba 28 (tab. XVII, 10). *Noževi* su svi istog tipa, jednostavni, s ravnim hrptom i lagano svedenom oštricom prema šiljku, s trnom za naticanje na drveni ili koštani držak, od kojeg se nije na ni jednom primjerku sačuvao trag. Stanje ušćuvanosti im je slabo, većinom su to manji noževi za dnevnu upotrebu nađeni uvijek u jednom primjerku u grobu (grobovi 4, 6, 14, 15, 18—20, 23, 28 i 31, tab. IX, 10, X, 1, XIII, 7, XI, 7, XV, 3, XV, 6, XVI, 2, XVI, 9, XVII, 11, XIX, 3). Jedino je jahač u konjaničkom grobu 13 imao kao prilog dva noža uz desno bedro, od kojih je jedan bojni (tab. XII, 8, 9) s obzirom na njegovu dužinu (20, 5 cm.). Eisner zaključuje, na osnovu Devínske Nove Vesi, da su jedino konjanički grobovi imali po dva noža⁸⁰, a to potvrđuje i ovaj nalaz iz Brodskog Drenovca. I. Borkovský je ustanovio, na osnovu statistike nalaza noževa u nekropolama Češke, Moravske i Poljske 8.—11. stoljeća, da su oni najčešći prilozi u grobovima bez obzira na spol i starost individua i da ih se obično susreće u 1/3 ili 1/4 grobova čitave nekropole. To mu je pružilo podatke za hipotezu o podjeli slavenskog društva na slobodnjake, čija je oznaka bio nož priložen u grob uz bedro i na neslobodne članove društva, koji taj privilegij nisu imali^{80a}. Zanimljivo je, da su u Brodskom Drenovcu od 32 groba 11 sadržavali noževe, što iznaša 1/3 od ukupnog broja skeleta. *Kresivo* iz groba 4 (tab. IX, 8) ležalo je uz lijevo bedro muškog skeleta zajedno s 3 kremenčića (tab. IX, 9), nožem, ulomcima željeznih štapića i okova, te s predicom, pa je po svoj prilici, zajedno sa spomenutim predmetima, bilo smješteno u kožnatu kesicu, koja je s predicom bila pričvr-

⁷⁶ Hampel J., o. c., 3, tab. 86, 13, 73, 23. — Korek J., o. c., tab. X, 17. — Rhé Gy.-Fettich N., o. c., tab. XVI, 10. — Mitschamärheim H., o. c., tab. 19, 7.

⁷⁷ Niederle L., o. c., p. 238 sq., fig. 117, 5.

⁷⁸ Eisner J., o. c., p. 287 sq.

⁷⁹ Marosi A.-Fettich N., o. c., p. 44, tab. IV, 44.

⁸⁰ Eisner J., o. c., p. 297 sq.

^{80a} Borkovský I., *Slavia Antiqua*, V, Poznań 1956, p. 358 sqq.

šćena na pojas, kako se to moglo ustanoviti i u drugim nekropolama, na pr. u Devinskoj Novoj Vesi⁸¹. Ovo kresivo sa zavijenim krajevima prema unutra ima osnovni i stari oblik kresiva, kakav se već javlja među slavenskim materijalom u urni praškog tipa u Velaticama⁸², a pozna ga i vrijeme avarsko-slavenske kulture, kao i kasniji nalazi slavenskog obilježja od 9. stoljeća dalje. Tri spomenuta željezna štapića iz istog groba 4 (tab. IX, 7) imaju vjerojatno funkciju *šila*, a slična su šilima i štapićima četvrtastog prereza iz nekropole u Devinskoj Novoj Vesi⁸³. Okov iz groba 4 (tab. IX, 11) neodređene je funkcije, a okov iz groba 1 (tab. IX, 5) nađen je na rebrima skeleta konja, pa predstavlja dio konjske opreme. Dva međusobno spojena *željezna koluta* iz groba 9 (tab. X, 7) nađena su kraj karlice skeleta i vjerojatno su bila na pojasu s funkcijom kopče, kao slični kolutovi iz groba 382 u Devinskoj Novoj Vesi⁸⁴.

Osim bojnog noža iz konjaničkog groba 13, od oružja je u Brodskom Drenovcu nađena jedna *sablja* u konjaničkom grobu 14 (tabla XIV, 1—1b), jedan *jednosjekli mač*, t. j. palaš u grobu ratnika 19 (tabla XV, 4, 4a) i jedan *dvosjekli mač* (spata), koji je dospio u zagrebački Arheološki muzej s tog terena i iz iste nekropole davno prije ovog istraživanja (tab. XV, 8); ostalo oružje, kao na pr. luk i strelice, koplje, bojna sjekira i dr. uopće nedostaju. Sablja i palaš su srodno oružje po obliku i funkciji, razlikuju se po tome, što sablja ima nešto svinuto sječivo i naoštrena je samo na jednoj strani, a palaš je ravniji i vršak sječiva mu je naoštren na obe strane. Po svom porijeklu sablja i palaš nemaju veze ni s latenskim ni s rimskim oružjem, već predstavljaju nomadsko, odnosno azijsko kulturno dobro, koje je dospjelo u ranom srednjem vijeku u Evropu, a pouzdano je arheološki dokumentirano u avarskim grobovima⁸⁵. Karakteristika tog oružja je nakrsnica na balčaku, koja na sredini ima rombično proširenje ponekad ukrašeno posebnom ornamentiranom pločicom⁸⁶, a katkada je ono vrlo suženo i produljeno, pa se iskonski rombični oblik pretvara u dva trnu slična produženja kao na drenovačkim primjercima. Uz palaš iz groba 19 nađen je i oštećeni okov s korica za vješanje, koji je inače njegova popratna pojava, ali je rijetko kad sačuvan u grobovima; nakrsnica mu je narebrena. Sablja je na vrhu balčaka, čiji je drveni dio istrunuo, imala ovalnu željeznu pločicu pričvršćenu s dva čavlića i obrubljenu jajastim prutom od bronzanog lima što se raspao (tab. XIV, 1b); krajevi nakrsnice su narebreni, sačuvan je i okov gornjeg dijela korica. Sablja i palaš ovog tipa u upotrebi su u podunavskim krajevima od 7.—9. stoljeća, a preuzeli su ih od Avara i Slaveni, pa ovakovo oružje ne služi za uže datiranje. Iz 7. stoljeća mogu se spomenuti nalazi sablja iz nekropole Igar, Dunapentele, Rékás, Kassa i nalaz palaša iz nekropole Győr⁸⁷, iz 7.—8. i 8. stoljeća Öskü, Szentes-Kaján, Barca, Wien-Liesing i dr.⁸⁸, zatim nalaz palaša iz

⁸¹ Eisner J., o. c., p. 298 sq.

⁸² Poulík J., *Staroslovanská Morava*, Praha 1948, p. 91, fig. 25, 11.

⁸³ Eisner J., o. c., p. 305, tab. 110, 2; 107, 20; 13, 7; 85, 14; 89, 7.

⁸⁴ Eisner J., o. c., p. 305, tab. 42, 6.

⁸⁵ Vinski Z., *Vesnik Vojnog muzeja*, 2, Beograd 1955, p. 39 sq.

⁸⁶ Hampel J., o. c., 1, p. 194, fig. 468.

⁸⁷ Rhé Gy.-Fettich N., o. c., tab. XIX, 32. — Marosi A.-Fettich N., o. c., tab. I. — Hampel J., o. c., 3, tab. 278, 11; 276, 18; 478, 8.

⁸⁸ Rhé Gy.-Fettich N., o. c., fig. 21. — Korek J., o. c., tab. XLIV, 7. — Pástor J., *Slovenská Archeológia*, II, Bratislava 1954, tab. I, 1. — Mossler G., *Jahreshefte des öster. archeol. Inst.*, XXXVII, Wien, 1948, tab. 64, 5.

istog vremena iz nekropole Ūllő I, te vjerojatno onaj iz Žitavske Tõni (grob 31), koji bi po stilu ukrasnih okova iz istog groba bio u upotrebi još početkom 9. stoljeća⁸⁹. U velikoj avarsko-slavenskoj nekropoli u Devínskoj Novoj Vesi nađeni su i palaš i sablja, i to u grobovima, koji se mogu datirati od kasnog 7. do u rano 9. stoljeće, tako na pr. palaš iz groba 79 i sablja iz groba 842⁹⁰. Pripominjemo, da su sablja i palaš iz Brodskog Drenovca jedini dosad ustanovljeni primjerci takova oružja u Hrvatskoj, a u ostaloj Jugoslaviji može ih se očekivati prvenstveno na teritoriju Vojvodine. Dvosjekli mač, odnosno spata, kojoj nedostaje donji dio sječiva (tab. XV, 8), nije doduše iskopana u ovdje objavljenim grobovima, ali je nađena na istom položaju Plana, dakle gotovo sigurno u istoj nekropoli, još prije trideset godina i objavljena je već na drugom mjestu⁹¹. Za razliku od prije spomenutog oružja ova spata je evropskog, t. j. zapadnog porijekla i pripada prema ustaljenoj klasifikaciji ranosrednjovjekovnih spata t. zv. tipu X. Ne ulazeći ovdje u razmatranje o tom oružju poznatom u stručnoj literaturi, može se sumarno reći, da je spata tipa X relativno česta u Evropi u 10. i 11. stoljeću i da je taj oblik, zbog jednostavnosti jabučice, bio dosta raširen te da je trajao dulje od ostalih tipova spata sa složenije oblikovanom jabučicom. Drenovačka spata srodna je donekle onoj iz Mogorjela i jednom primjerku navodno iz Koljana, ali inače u Jugoslaviji nema izrazitih analogija⁹². Spata tipa X se susreće u staromađarskim grobovima 10. i 11. stoljeća na pr. u Kecelu, u grobu ratnika u Budimpešti i u drugim nalazištima, koje je Fettich popisao, nazivajući ih »normanskim« i uvrstivši među njih i druge tipove spata⁹³. Već u 9. stoljeću, međutim, pojavljuju se spate karolinškog tipa u srednjoj Evropi s materijalom spomenutog najkasnijeg perioda, kao što su to čuveni nalazi Blatnica (s mačem tipa D) i Hohenberg (s mačem prelaznog tipa D-X)⁹⁴. Dobrih analogija za Drenovačku spatu nalazimo u Moravskoj i Češkoj; u nedavno iskapanoj slavenskoj nekropoli uz ostatke crkve na velikomoravskom gradištu u Mikulčicama ustanovljena je, uz druge karolinške mačeve, spata tipa X u grobu slavenskog ratnika (grob 280), kojeg se datira u drugu četvrtinu 9. stoljeća, što smatramo kao doista važan podatak, pored spate tipa X iz slavenskog groba ratnika (grob 190—50) velikomoravske nekropole u Starom Městu i onog već ranije poznatog primjerku iz čuvenog ratničkog groba na Hradčanima u Pragu, oba iz druge polovice ili završetka 9. stoljeća⁹⁵. Spata tipa X nastala je u karolinским radionicama već u 9. stoljeću⁹⁶, a odanle je ona dospjela u susjedne krajeve karolinškog carstva; primjerak iz Brod-

⁸⁹ Horváth T., o. c., tab. XXII, 7. — Budínský-Krička V., o. c., tab. XXX, 7.

⁹⁰ Eisner J., o. c., tab. 13, 1; 89, 1. — Cf. Fettich N., *Archaeologia Hungarica*, XXI, Budapest 1937, tab. CXVI, 17 (sablja).

⁹¹ Vinski Z., o. c., p. 44 sq., tab. IV, 3.

⁹² Vinski Z., o. c., p. 42 sqq., tab. IV, 4, V, 8.

⁹³ Fettich N., o. c., p. 195 sq. — Sličan mač potječe također s mađarsko-slavenskog groblja Szob-Vendelin iz 10.—11. stoljeća, a u istome grobu nađena je još i staromađarska sablja, ali i karolinško koplje s krilima, cf.

Török Gy., *Folia Archaeologica*, VIII, Budapest 1956, p. 134, fig. 36, 1, 2, 3.

⁹⁴ Fettich N., o. c., p. 264, tab. XCIV—XCVI, p. 267 sq., tab. CII, 10. — Vinski Z., o. c., pp. 44, 46, tab. VI, 5, 2.

⁹⁵ Poulík J., *Památky Archeologické*, XLVIII, Praha 1957, p. 282 sq., fig. 71. — Hrubý V., o. c., p. 167, tab. 72, 14. — Berkovský I., *Památky Archeologické*, XLII, Praha 1946, pp. 126, 130 sqq., fig. 1, 3, 5, 5a.

⁹⁶ Arbman H., *Schweden und das karolinische Reich*, Stockholm 1937, pp. 227, 228, n. 6.

skog Drenovca vjerojatno pripada, po ostalom materijalu nekropole, vremenski skupini Mikulčice-Hohenberg-Blatnica iz prve polovine 9. stoljeća.

Osim spomenutih predica od opreme konja ustanovljeni su u konjaničkim grobovima 1, 13 i 14 još *žvale* i *stremeni*, ovi potonji uvijek kao par, dok su u grobu 1 nedostajale *žvale*, jer je skeletu konja, zbog vododerine, uništena lubanja. *Žvale* iz groba 13 (tab. XII, 6) kao i one iz groba 14 (tab. XIII, 6) imaju vertikalne prečke savijene u obliku slova »S«, te pripadaju nomadskom tipu *žvala*, koje se u srednjoj Evropi pojavljuju tek dolaskom Avara, za razliku od *žvala* s ravnim vertikalnim prečkama, koje su također nomadskog, srednjoazijskog porijekla, ali ih susrećemo na istom teritoriju već početkom seobe naroda⁹⁷. Eisner smatra, da su ovakav nomadski tip *žvala* na području Moravske i Slovačke izrađivali slavenski kovači samo do početka 9. stoljeća, i da je kasnije na tom području u upotrebi tip *žvala* starog evropskog porijekla, koji umjesto vertikalnih prečki ima okrugle karike⁹⁸, a sva je prilika, da to vrijedi i za ostalo Podunavlje. Inače je tip *žvala* s vertikalnim zavnutim prečkama jedan od značajnih elemenata avarsko-slavenske kulture, kao iskonski avarsko kulturno dobro, a kao primjer navodimo nalaze iz nekropole Szirak, Regöly, Devínska Nová Ves, Barca i t. d.⁹⁹. Pored brojnih analogija u nekropoli Žitavska Tón ističemo već spomenute grobove 31 iste nekropole i 842 u Devínskoj Novoj Vesi, što pripadaju ranom 9. stoljeću i koji, uz već spomenuti palaš i sablju, sadrže također i *žvale* analogne drenovačkim¹⁰⁰. U sva tri konjanička groba nadena su po dva *stremena*, i to oni u grobovima 13 (tab. XII, 1, 2) i 14 (tab. XIII, 1, 2) su nejednaki, dok su *stremeni* iz groba 1 (tab. IX, 1, 2) identični. Predstavljaju tip ovalnog *stremena* s ravnom pločicom za upiranje, koja je na većini primjeraka vrlo široka (naročito desni *stremen* groba 14), a u dva slučaja je nešto uža i zasvođena (lijevi *stremeni* iz grobova 13 i 14). Na vrhu imaju ušicu za provlačenje remena. Eisner smatra, da su ovalni *stremeni* sa širokom pločicom za upiranje, s obzirom na *stremene* unutar avarsko-slavenskog vremena, mlađi i da traju do u 9. stoljeće, iako se i avarski okrugli *stremen* dugo održao u upotrebi¹⁰¹. Inače su *stremeni* srednjoazijskog nomadskog porijekla. Avari su ih izrađene od željeza donijeli u Evropu, a Kovrigova najstarije primjerke u srednjoj Evropi pripisuje isključivo Avarima i datira ih od kasnog 6. stoljeća dalje¹⁰². *Stremeni* iz Bijelog Brda I su po svom obliku svakako stariji od drenovačkih, dok su oni iz groblja u Zagreb-Krugama, datiranog oko 800. g., srodni našima iz groba 1¹⁰³. Inače se ovakav tip *stremena* često susreće u avarsko-slavenskim nekropolama ponajviše 8. stoljeća, kao što su to na pr. Mártély, Szirak, Keszthely, Devínska Nová Ves, te brojni primjerci u Žitavskoj Tóni, kao i oni u spomenutom grobu 31 iste nekropole¹⁰⁴.

⁹⁷ Eisner J., o. c., p. 302 sq.

⁹⁸ Eisner J., *Slavia Antiqua*, I, Poznań 1948, p. 385.

⁹⁹ Hampel J., o. c., 3, tab. 68, 3; 183, 19 — Eisner J., Devínska Nová Ves, Bratislava 1952, tab. 29, 2; 47, 7; 68, 3; 71, 2. — Pástor J., o. c., tab. II, 1.

¹⁰⁰ Budinský-Krička V., o. c., tab. X, 1, XIII, 1, XXIII, 11, XXXIII, 13. — Eisner J., o. c., tab. 89, 6.

¹⁰¹ Eisner J., o. c., p. 303.

¹⁰² Kovrig I., *Acta Archaeologica Hungarica*, VI, Budapest 1955, p. 136 sqq.

¹⁰³ Ivaniček F., o. c., tab. XXXIII, 55, XXXV, 57. — Klemenc J., o. c., p. 11, fig. 10.

¹⁰⁴ Hampel J., o. c., 3, tab. 87, 1, 2 (grob 5), 68, 1, 2; 146, 3. — Eisner J., o. c., tab. 47, 11, 12; 71, 9. — Budinský-Krička V., o. c., tab. X, 3, 4, XIV, 6, 7, XXVI, 8, 9, XXXIII, 20, 21.

U ženskom grobu 16 nađena je s lijeve strane lubanje *vedrica*, t. j. njezino provjeslo s ravnim atašama, tri reda obruča sve od željeza, dok je drvo istrunulo (tab. XIV, 2, drveni dio je rekonstruiran). Ona, s obzirom na svoje dimenzije, pripada manjim vedricama, koje su služile za piće¹⁰⁵. Općenito se o vedricama može reći, da se one češće pojavljuju u sklopu materijala avarsko-slavenskog vremena, iako su starijeg porijekla, a ima ih i u kasnije vrijeme također i izvan teritorija panonskog Podunavlja. Bile su češće u upotrebi u Moravskoj 9. stoljeća, i to u velikoj nekropoli Staré Město¹⁰⁶. Sličnih primjeraka našoj ima u avarsko-slavenskim nekropolama Czíkó, Regöly, Horgos¹⁰⁷ i u jednom grobu 8. stoljeća iz Velike Gorice kod Zagreba¹⁰⁸. Valja istaknuti, da je daleko najveći broj vedrica ustanovljen u nekropoli Devínska Nová Ves¹⁰⁹.

Među materijalom u Brodskom Drenovcu bilo je najviše nalaza *keramike*. Od 32 groba samo u devet grobova nije nađeno keramičkog posuda, dok su u grobovima 7 i 23 otkrivene po dvije posude, a u grobu 16 je uz vedricu bio također i glineni ćup, pa je ukupno nađeno 25 posuda. One su bile smještene, bez obzira na pripadnost spola skeleta, pretežno s desne strane glave (u 15 grobova), sporadično s lijeve strane glave ili iza nje (u 7 grobova), u dva slučaja kraj nogu skeleta, a jedna posuda s ostacima ljuski od jaja u šaci lijeve ruke kraj kuka. Među keramikom prevladava jajoliki oblik ćupa manjih dimenzija, rađen na primitivnom ručnom kolu, uskog i ravnog dna, suženog grla s izvijenim otvorom, čiji je rub ili okruglo oblikovan ili lagano ukoso rezan bez oštih raščlanjenja. Posude je dobro pečeno, faktura je gruba s dosta primjese pijeska, vanjska površina ćupa je donekle izglađena, dok im je unutrašnjost prilično neravna. Boje su većinom sivo smeđe, a neki primjerci imaju na sredini dna okruglu udubinu, vjerojatno otisak primitivnog lončarskog kola. Osim četiri primjerka svi su ukrašeni ili ravnim ili valovitim motivom, što se sastoji od nekoliko paralelnih crta, i to komponiranih horizontalno u pojasevima, koji su vrlo često ben, a jedan ćup ima ukras kratkih horizontalnih crtica složenih u vertikalne stupce. Otvor posude je na pet primjeraka ukrašen iznutra (grobovi 1, 6, 13, 20, 24; za citate tabla s nalazima keramike i njihovu pripadnost pojedinim grobovima vidi popis grobova). Od ovih ćupova se po obliku jedino razlikuje niski ćup smeđe boje sa širokim otvorom, čiji je rub okruglo profiliran (grob 24, tab. XVI, 14), a na njegovim unutarnjim stijenkama opažaju se tragovi brže rotacije lončarskog kola. Sasvim drugom tipu keramike pripadaju dvije posude, iz groba 7 (tab. X, 4) i 23 (tab. XVI, 7), od fine pročišćene gline narančasto žute boje rađene na savršenijem lončarskom kolu, i to mala amfora s jednom ručkom i niski konični ćup uskog otvora s malom, također okruglom, ručkom. Ove potonje posude nađene su u grobu zajedno s po jednim primjerkom ćupa jajolikog oblika, i to amfora iz groba 23 s ćupom tab. XVI, 8, dok se ćup iz groba 7 sačuvao samo u ulomcima (nije reproduciran). Prema klasifikaciji keramike, koju je Eisner postavio na osnovu materijala iz Devínske Nove Vesi, keramika iz Brodskog Drenovca po načinu rada, obliku i fakturi, pripada podunav-

¹⁰⁵ Eisner J. o. c., p. 300, n. 94.

¹⁰⁶ Hrubý V., o. c., tab. 50, 3, 4.

¹⁰⁷ Hampel J., o. c., 3, tab. 218, 1, 22; 199, 1, 4; 1, fig. 278.

¹⁰⁸ Hoffiller V., Vjesnik hrv. arh. dr., n. s. X, Zagreb 1909, fig. 20.

¹⁰⁹ Eisner J., o. c., p. 299 sqq., tab. 8, 11; 30, 13; 46, etc.

skom tipu i najrodnija je ćupovima istog tipa spomenute nekropole, kao i keramičkom materijalu iz Žitavske Tôni¹¹⁰. Iznimku predstavljaju dvije narančasto žute posude kakove se češće pojavljuju uz ostalu keramiku na području avarske dominacije za koju smatra Horváth, da je radena u podunavskim radionicama, gdje je tradicija rimskog lončarstva trajala do u vrijeme avarskog vladanja¹¹¹. Ovakova keramika, nastala pod izravnim utjecajem provincijalno-rimskih lončarskih proizvoda, susreće se u avarsko-slavenskim nekropolama, kao na pr. Győr, Kiskőrös, Úllő I, te u Devínskoj Novoj Vesi, a u Hrvatskoj je dosad ustanovljena u Bijelom Brdu I¹¹². Keramika podunavskog tipa u Brodskom Drenovcu, iako je tipološki vezana uz stariji gradišni period (Poulikov stupanj II), ona se ipak u znatnoj mjeri približava keramici srednjeg gradišnog perioda (Poulikov stupanj III) po t. zv. srednjoevropskoj kronološkoj klasifikaciji slavenske gradišne keramike. Ovaj podunavski tip ima svoj korijen možda već u gruboj latenskoj keramici, a svakako u keramici provincijalno-rimskih proizvoda. Okrugla udubina na sredini dna, koja se javlja na ćupovima iz grobova 10, 11, 12, 14, 16, 28 i 31 po Eisneru je vrlo rijetka na posudama s područja avarskog vladanja i ona se zajedno s lončarskim kolom širi iz izvornog središta u južnoj Poljskoj prema ostalim slavenskim oblastima¹¹³. Eisner smatra, da je podunavski tip udomaćen u Karpatskoj kotlini odakle, pored Devínske Nove Vesi — ona je uopće važna za proučavanje slavenskog lončarstva — možemo za analogije drenovačkoj keramici navesti još ćupove jajolikog oblika iz Žitavske Tôni, Barce, Krosňanya (dat. prelaz 8. na 9. stoljeće) sa znakovima na dnu posuda poput drenovačkih, pa iz velike neobjavljene nekropole Holiare¹¹⁴; nadalje spominjemo iz Moravske Dolnie Dunajovice i Vranovice, a među veoma brojnim avarsko-slavenskim nekropolama u Mađarskoj ima srodnosti s podunavskim tipom (po nama pristupačnoj literaturi), keramika na pr. iz nekropola Kiskőrös, Győr, Úllő II, Szent-Kaján i dr.¹¹⁵ Treba istaknuti dosad nezapaženu pojavu, da je među malobrojnim istraženim avarsko-slavenskim nekropolama u Hrvatskoj keramički materijal grobova 8. stoljeća iz Velike Gorice podunavskog tipa, a po profilaciji, obliku i fakturi vrlo je srodan drenovačkome, dok uglavnom starija nekropola Bijelo Brdo I ima pretežno gnjetenu keramiku potiskog tipa, osim jednog ćupa iz groba 29, koji se po profilaciji i ukrasu približava keramici iz Brodskog Drenovca¹¹⁶. Niski ćup sa širo-

¹¹⁰ Eisner J., o. c., p. 248 sqq. — Budinský-Krička V., o. c., p. 47 sqq.

¹¹¹ Horváth T., o. c., p. 75 sqq. — Alföldi A., *Untergang der Römerherrschaft in Pannonien*, 2, Berlin 1926, pp. 31 sqq., 56.

¹¹² Fettich N., *Győr története a népvándorláskorban*, Győr 1943, tab. XXXIX. — Horváth T., o. c., tab. XXXVII, XXXVIII, XIX, XXII. — Eisner J., o. c., tab. 77, 78. — Ivaniček F., o. c., tab. XXXVI, XXXVII.

¹¹³ Eisner J., o. c., p. 257 sq.

¹¹⁴ Cf. n. 110. — Pástor J., o. c., tab. IV. — Budaváry V., *Sbornik muz. slov. spol.*, XXXII—XXXIII, Turč. sv. Martin 1938/9, p. 20 sq. — Podatak o neobjavljenoj nekropoli Ho-

liare dodujemo Z. Vinskom, Dio materijala te nekropole donosi Kovrig I., *Antiquitas Hungarica*, II, Budapest 1948, p. 120 sqq.

¹¹⁵ Poulik J., *Jižní Morava země dávných Slovanu*, Brno 1950, fig. 109, 112. — Poulik J., o. c., fig. 100. — Poulik J., *Slavia Antiqua*, I, Poznan 1948, fig. 4. — Horváth T., o. c., tab. XXXIX, XLI. — Sós Cs. Á., o. c., tab. LXXV—LXXX. — Korek J., o. c., tab. XLIII.

¹¹⁶ Hoffiller V., o. c., fig. 15. — Ivaniček F., o. c., tab. XXXVIII—XLII. — Kritički osvrt na t. zv. potisku keramiku, zvanu prije pogrešno »nomadskom« dao je nedavno Szóke B., *Archaeologiai Értesítő*, 84, 1, Budapest 1957, p. 53 sqq.

kim otvorom i okruglo profiliranim rubom (poput zdjele, grob 24, tab. XVI, 14) mogao bi se povezati s keramikom takova oblika srednjegradišnog stupnja, koji je rasprostranjen na teritoriju Zapadnih Slavena, a pripadao bi, po Váňinoj klasifikaciji, tipu IIIa 2; za nas je zanimljiva pojava srodne posude s nalazišta Kóttlach, što bi teritorijalno moglo predstavljati vezu za pojavu ove zapadnoslavenske keramike na našem tlu.¹¹⁶ Valja naglasiti, da među ćupovima iz Brodskog Drenovca nema gnjetene potiske keramike, a također ni trbušastih ćupova s oštrom profilacijom poznatih s kasnih avarsko-slavenskih nekropola Münchendorf, Mistelbach i t. d., a nema ni keramike t. zv. blučinskog tipa. Podunavski tip keramike zastupan je u Srijemu u avarsko-slavenskim grobovima iz Vojke¹¹⁷, koje datiramo u 8. stoljeće; inače ga se može očekivati u bogatim avarsko-slavenskim nalazima u Vojvodini, ali njih, međutim, nismo imali prilike uzeti u obzir. Iz međurječja Save, Dunava i Drave, prema zbirkama Arheološkog muzeja u Zagrebu, ima još sporadičnih nalaza neobjavljene keramike podunavskog tipa iz Siska, Osijeka, Dalja, Sotina, Surčina i t. d., pa je na tom terenu podunavski tip bio poznat. Ovdje objavljen keramički materijal iz drenovačkih grobova približava se, po svojim tipološkim značajkama, keramici srednjeg gradišnog stupnja, a prema ostalom inventaru tog groblja, bio je u upotrebi svakako još u prvim desetljećima 9. stoljeća.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Sveukupna slika, koju nam pruža nekropola u Brodskom Drenovcu, već i po općim značajkama načina sahranjivanja u grobovima na redove, konjaničkim grobovima, priložima raznih dijelova životinja, a posebno po nizu elemenata kulturnog inventara, nesumnjivo određuje pripadnost ovog groblja vremenu trajanja avarsko-slavenske kulture. Poznata je činjenica, da avarsko-slavenska kultura u panonskom Podunavlju počinje završetkom 7. stoljeća i traje kroz čitavo 8. stoljeće sve do u prvu polovinu 9. stoljeća, a nosioci su joj bili vladajući sloj Avara i Slaveni, bilo njima podređeni, bilo s njima u savezu, za vrijeme trajanja t. zv. drugog avarskog kaganata, čiju je prevlast slomio Karlo Veliki¹¹⁸. Vrijeme t. zv. prvog avarskog kaganata, koji prethodi drugome i njemu pripadajući stariji arheološki materijal¹¹⁹, ne tiče se uglavnom drenovačkog groblja, pa to ostavljamo po strani. Pripominjemo, da se termin »avarsko-slavenska kultura«, kojim se služimo u ovom našem radu, poklapa pojmovno u potpunosti s bivšim terminom »kesteljska kultura«, što ga je prvenstveno bio uveo A. Alföldi, ali je I. Kovrig s pravom istaknula, u vezi s novim istraživanjima i nedovršenom revizijom samog nalazišta Keszthely, te njemu susjed-

¹¹⁶ Váňa Z., *Památky Archeologické*, XLIX, Praha 1958, pp. 214—219. — Pittioni R., *Sonderschriften d. Archaeologischen Instituts*, XIV, Wien 1943, p. 9 sq, tab. I, 2a, b.

¹¹⁷ Mano-Zisi Đ., *Glasnik istoriskog društva*, X, 3, Novi Sad 1937, fig. I—III.

¹¹⁸ Od opsežne literature navodimo: Eisner J., o. c., pp. 213 sqq., 220 sqq. — Eisner J., *Byzantinoslavica*, IX, 1, Praha 1947, p. 45 sqq.

— Kollautz A., *Saeculum*, V, 2, München 1953, p. 129 sqq. — László Gy., *Archaeologia Hungarica*, XXXIV, Budapest 1955, p. 6 sqq. — Csallány D., *Archaeologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*, Budapest 1956, pp. 7, 11. — Vinski Z., predavanje cit. ovdje n. 12.

¹¹⁹ Vinski Z., *ibidem*.

nih lokaliteta na Blatnom jezeru, da bi se taj termin mogao vezati za spomenute lokalitete s njihovim osobitostima, ali da on ne odgovara za obilježavanje jedne kulturne cjeline na području Karpatske kotline, pa je prema dosadašnjem njegovom smislu zastario i može dovesti do nesporazuma¹²⁰; iz tog opravdanog razloga mi ga ovdje više ne upotrebljavamo.

Kao uže avarsko kulturno dobro može se među iskopanim materijalom drenovačkog groblja navesti slijedeće: sablja, palaš, jahači rekviziti, i to posebno žvale s vertikalnim prečkama zavnutim u obliku slova »S« i stremeni, nadalje, t. zv. propeler-okov, koštani tuljak za igle i naušnice sa staklenim privjeskom. Svi su ovi elementi značajni za ovu kulturu, naročito u Panonskoj nizini od 7. do 9. stoljeća, pa iako su njihovi prvenstveni nosioci Avari, može se pretpostaviti, da su ih i Slaveni upotrebljavali, pogotovu iza sloma avarske moći. Specifično ratničke garniture jezičaca i okova s pojasa (ponajviše u 8. stoljeću lijevani s ukrasom krugolike lozice, prikazima borbe životinja i grifa), iskonski sastavni dio avarske nošnje, potpuno nedostaju drenovačkim grobovima, a i to je jedan od značajnih argumenata za vremensko prosuđivanje. Jedini je takav element maleni jezičac iz konjaničkog groba 1 (tab IX, 4), ali on, kao što je već rečeno, predstavlja degeneraciju stila na metalnim ukrasima t. zv. najkasnijeg perioda, t. j. jezičac potječe iz vremena nestajanja tih garnitura. To je vrijeme obilježeno znamenitim nalazom Blatnica, te nalazima Hohenberg, Brestovac i t. d. i pripada svakako prvoj polovini 9. stoljeća, u kojem se odražuje još stilska baština ukrašavanja metalnih okova, ukrštena s novim utjecajima, kao posljedica izmijenjene historijske situacije, poslije uništenja avarske premoći.

Kao izričito slavensko kulturno dobro u drenovačkim grobovima valja navesti: sljepočničarke s nekoliko puta uvijenim nastavkom (tab. XVI, 3, XVIII, 5), sljepočničarke sa štapičastim privjescima (tab. XIX, 1, 2) i sljepočničarke s privjescima u obliku spona (tab. XVII, 8, 9), te ukrasna srebrna pozlaćena zrna (tab. XVI, 13 u sredini) i keramika podunavskog tipa. Iako metalna ukrasna zrna s derdana nemaju izravnih analogija, ipak se ona po svom stilskom obilježju moraju dovesti u vezu s nakitom iz slovenskih nekropola 9. stoljeća u srednjoj Evropi, i to pogotovu u Moravskoj. Spomenute sljepočničarke pripadaju t. zv. ketlaškoj kulturi, koja je uglavnom slavenskog obilježja, a vremenski je ona naslijedila avarsko-slavensku kulturu 8. stoljeća, pa iako se te dvije kulture prostorno ne poklapaju, one se međusobno na alpsko-panonskoj periferiji dodiruju.

Prema svemu što je ovdje izneseno valja groblje u Brodskom Drenovcu datirati u vrijeme prvih desetljeća 9. stoljeća. Pored jezičca, koji pripada prvoj polovini 9. stoljeća¹²¹, spomenuti ketlaški nakit predstavlja osobitost ove nekropole najkasnijeg avarsko-slavenskog perioda, jer je taj nakit, kao izrazito slavenski element, raširen u istočno-alpskim krajevima Karantanije od 9. stoljeća dalje, inače nepoznat u grobljima avarsko-slavenske kulture. To svakako potvrđuje datiranje Brodskog

¹²⁰ Alföldi A., o. c., pp. 2—30. — Kovrig I., *Archaeologiai Értesítő*, 85, 1, Budapest 1958, pp. 66—72 (s dovoljno iscrpnom i jasnom dokumentacijom).

¹²¹ Vinski Z., *Peristil*, I, Zagreb 1954, p. 202, fig. 2. — Karaman Lj., *Archaeologia Jugoslavica*, II, Beograd 1956, p. 106.

Drenovca u 9. stoljeće. Ovo se odnosi također i na zdjelastu posudu iz groba 24, udomaćenu na teritoriju Zapadnih Slavena. Veoma brojno zastupana keramika podunavskog tipa mogla je doduše nastati u 8. stoljeću, ali s obzirom na to, da se ona tipološki već manje ili više približava srednjegradišnom stupnju i u vezi sa spomenutim elementima za datiranje groblja, ona je mogla biti u upotrebi u ranom 9. stoljeću. Navedeni specifično avarski ratnički i konjanički elementi mogli su, dakako, također nastati ranije tokom 8. stoljeća, ali s obzirom, da je groblje iz vremena poslije avarske prevlasti, vjerojatnije je, da su ovako opremljeni ratnici bez garnitura pojasa (osim onih iz grobova 14 i 19) bili Slaveni opremljeni na avarski način, nego preživjeli Avari, jer su Slaveni sigurno još u ranom 9. stoljeću zadržali pojedine elemente ratničke opreme i običaja, koji su tokom 8. stoljeća u Panonskoj nizini bili uvriježeni. U drenovačkim grobovima bili su nesumnjivo zakapani Slaveni Panonske nizine, što nam dokazuje znatan dio arheološkog materijala, iako je moguće, da se među njima nalaze pojedini grobovi Avara, koji su u to vrijeme doduše izgubili svoju prevlast, ali se još u ranom 9. stoljeću spominju uz Slavene u panonskim krajevima¹²².

Imamo li u vidu činjenicu, da je središte avarsko-slavenske kulture kroz svo vrijeme njezina trajanja bilo na području Panonske nizine, onda je prostorno položaj groblja u Brodskom Drenovcu na njezinoj južnoj periferiji i nije slučajno, da ovo groblje ima mnogih paralela s kulturnim inventarom nekropola sa zapadnog i sjevernog panonskog perifernog područja u Austriji i Slovačkoj. To su Devinska Nová Ves, Žitavska Tön i Hohenberg, od kojih samo ovo potonje groblje ima i kasnih avarsko-slavenskih i ketlaških značajki¹²³, što bi se približilo karakteristikama ovdje objavljene nekropole.

U Hrvatskoj je prostorno i vremenski najbliži Brodskom Drenovcu grobni nalaz ranog 9. stoljeća iz Brestovca kod Slavonske Požege¹²⁴, koji je nažalost bez točnijih podataka o okolnostima nalaza. Osvrnemo li se na ostale nalaze avarsko-slavenske kulture u Hrvatskoj, možemo ustanoviti, da groblje u Brodskom Drenovcu ni kao cjelina ni vremenski nema bližih analogija s drugim dosad poznatim grobljima. Nastojati ćemo ipak odrediti kolike tolike dodirne točke. Kao paralelu može se uzeti u obzir nekoliko nedavno iskapanih grobova u Otoku kod Vinkovaca, koji još nisu objavljeni¹²⁵; oni su avarsko-slavenskog obilježja i donekle su istovremeni s drenovačkim grobljem. Golema nekropola u Vukovaru znatno je mlađa, jer pripada uglavnom t. zv. bjelobrdskoj kulturi 10. i 11. stoljeća, iako je nekolicina kasnih

¹²² Jireček H., Književnik, III, 1, Zagreb 1866, p. 94. — Kollautz A., o. c., p. 169.

¹²³ Hohenberg je iskapan još završetkom 19. stoljeća, pa nije posve sigurno provjereno, da li se tu radi o jednoj nekropoli, kako se to obično u literaturi tvrdi, ili je to možda jedno kasno avarsko-slavensko groblje i je li susjedno ketlaško groblje? Isto vrijedi i za Krungl. Cf. Fischbach O., *Archaeologiai Értesítő*, Budapest, XIV, 1894, p. 359, XV, 1895, p. 249 sqq., XVII, 1897, p. 133 sqq. — Nakon dovršetka ovog rukopisa bila nam je tek pri-

stupačna nova publikacija nekropole Leithaprodersdorf u Gradišću (Austrija), pa nije bilo više moguće ovu koristiti, cf. Mitschamärheim H., *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland*, 17, Eisenstadt 1957.

¹²⁴ Hampel J., o. c., 2, p. 423; 3, tab. 320.

¹²⁵ Grobove u Otoku iskapao je S. Dimitrijević, asistent Arheološkog instituta Sveučilišta u Zagrebu, u jesen 1957. g., te mu zahvaljujemo, da nam je pokazao te nalaze koje će on uskoro objaviti.

avarsko-slavenskih survivala iz tri groba¹²⁶ vukovarske nekropole nastala približno u vremenu upotrebe groblja u Brodskom Drenovcu. Grobovi iz Vojke u Srijemu i Velike Gorice u Turopolju mogu se po keramici uspoređivati s drenovačkim, te konjanički grob iz Zagreb-Kruga po obliku stremena, ali ova tri lokaliteta valja datirati ranije, t. j. u drugu polovicu 8. stoljeća, kako po specifičnim brončanim jezičcima s pojasa, tako i po drugim značajkama. Ne tiču nas se ovdje konjanički grobovi iz Zmajevca i Osijeka, koji su datirani u 7. stoljeće, kao ni jedinstveni kneževski grob s nakitom iz crnomorskih radionica ranog 7. stoljeća iz Čadavice¹²⁷. Drenovački grobovi imaju samo opću sličnost s onim nekropole Bijelo Brdo I, i to u načinu pokapanja i pojavi konjaničkih grobova; ipak se inventar njihovih grobova međusobno razlikuje u znatnoj mjeri, što je i razumljivo, jer veći dio grobova nekropole Bijelo Brdo I pripada 7. stoljeću, premda ima među njima i takvih s kasnijim elementima, na što je prije bilo upozoreno¹²⁸. Želimo li upotpuniti arheološku sliku, preostaje još ukazati na one nespomenute lokalitete s pojedinačnim nalazima obilježenim ponajviše dijelovima specifičnih prije spomenutih lijevanih brončanih garnitura pojasa te tipičnom jahaćom opremom i nakitom tog vremena. Ti su lokaliteti iz Hrvatske i cjelokupnog Srijema samo manjim dijelom poznati, a navodimo ih po našoj evidenciji sumarno za orijentaciju (bez uobičajenih citata za one objavljene), i to smjerom od desne obale Dunava na zapad, te dalje na jug prema Jadranu: Novi Banovci, Surduk, Stari Slankamen, Sremska Mitrovica, Sotin, Vukovar (slučajan nalaz), Borovo, Dalj, Osijek (novi nalaz), Batina, Draž, Kotlina, Vinkovci, Samatovci, Križevci, Draškovec, Sisak, nepoznato nalazište u Lici, Vrebac, Biskupija, Smrdelji, Podgrađe i Sitnica. Arheološki materijal ovih lokaliteta (od kojih je u cijelosti objavljen samo ženski nakit iz Draža i garnitura nađena navodno u vađenih iz zemlje bez arheološkog nadzora, ali on pripada većinom 8. stoljeću, što se grobu s paljevinom iz Smrdelja), potječe veoma vjerojatno iz uništenih grobova, iz zorno može pratiti po tipološkim značajkama dijelova brončanih lijevanih garnitura pojasa, koje su nam u tom popisu služile kao prvenstveni kriterij. Već je prije spomenuto, da su garniture bile iskonski sastavni dio avarske nošnje, ali su ih mogli upotrebljavati i Slaveni kao tadašnju modu 8. stoljeća, pa te garniture ne moraju uvijek biti sigurna oznaka etničkih avarskih grobova u našim krajevima. Nabrojani lokaliteti ukazuju, prije navedenih groblja, na približnu gustoću rasprostranjenosti avarsko-slavenske kulture u Hrvatskoj i u cjelokupnom Srijemu; njihov broj mogao bi se povećati, ako bi uzeli u obzir i odgovarajuće lokalitete s nalazima keramike tog vremena, koji su u vezi s podunavskim tipom bili već prije spomenuti. Pojedini (neobjavljeni) okovi iz Novih Banovaca, te primjerci malih jezičaca iz Starog Slankamena i Vrepca idu tipološki u kasno 8. stoljeće, kao i (objavljeni) jezičac iz groblja u Velikoj Gorici. Prelaznom vremenu od 8. na 9. stoljeće pripada i (neobjavljeni) jezičac iz nekropole Bijelo Brdo I. Neobjavljeni jezičac iz Vinkovaca, kao i okove iz Surduka i s nepoznatog nalazišta u Lici, analogne jezičcu iz groba 1 u Brodskom Drenovcu, valja pripisati stilu Blatnica, t. j. prvoj polovini 9. stoljeća, pa se od svih ovih lokaliteta jedino oni mogu doista sinhronizirati s grobnim nalazom Brestovac i s grobljem u Brodskom Drenovcu.

¹²⁶ Vinski Z., Ljetopis JAZU, 60, Zagreb, 1955, p. 241 sq., 249 sq.

¹²⁷ Vinski Z., predavanje cit. ovdje n. 12.

¹²⁸ Cf. n. 2 i 12.

Treba usput upozoriti na činjenicu, da je kasno 8. i pogotovu 9. stoljeće u Hrvatskoj reprezentirano još i arheološkim materijalom iz grobova, koji uopće ne pripadaju sklopu avarsko-slavenske kulture, i to pretežno u dalmatinskoj Hrvatskoj. To su na pr. oni poznati najstariji starohrvatski grobovi od završetka 8. do u 9. stoljeće u Biskupiji, i to na Crkvini i u samoj bazilici, datirani, pored bizantskih zlatnika, mačevima i ostrugama karolinškog tipa, te analogni nalazi iz 9. stoljeća na Crkvini u Gornjim Koljanima, na Građcu kod Drniša, u Ostrovici kod Skradina, u Orliću na Kosovu polju i t. d.¹²⁹ Oni predstavljaju grobni odraz utjecaja karolinškog kulturnog kruga na hrvatsku kneževinu u 9. stoljeću, koji po svoj prilici nije počeo prije 803. g.; taj je utjecaj vidljiv i na drugim spomenicima tog vremena na hrvatskom tlu¹³⁰. Avarsko-slavenski dijelovi garnitura s pojasa, kao izrađevina 8. stoljeća, nisu brojni na teritoriju prve hrvatske kneževine (Biskupija, Smrdelji, Podgrađe, Stinica i Vrebac), ali one 9. stoljeća su samo iznimne, jer je najjužniji takav nalaz zabilježen s područja Like. U grobovima Hrvata kasnog 8. i 9. stoljeća u jadranskom zaleđu nailazi se, pored mačeva i ostruga, još i na vedrice slične onima u avarsko-slavenskim (na pr. Brodski Drenovac, Velika Gorica, Devínska Nová Ves i dr.) i u velikomoravskim nalazištima (Stare Město, Mikulčice i t. d.); isto vrijedi i za slavensku gradišnu keramiku s biskupijske i koljanske crkvine, iz Smrdelja i t. d., iako ona nije još točnije obrađena. Ženski nakit (poznate naušnice) rađen je naprotiv po bizantskim uzorima u domaćim radionicama, a kolao je uglavnom bizantski novac posredstvom obalnih gradova, tada u sklopu dalmatinskog themata, jer karolinški novac u starohrvatskim grobovima nije još zapažen. U međurječju Drave, Dunava i Save treba, već iz historijskih razloga, računati s karolinškim utjecajima, ali se oni nisu na prijelazu 8. u 9. stoljeće i tokom 9. stoljeća u tolikoj mjeri arheološki odrazili kao na teritoriju prve hrvatske kneževine u jadranskom zaleđu. Ovdje se moramo ograničiti na grobni nalaz spate (tip K), analogne jednoj biskupijskoj i koljanskoj, iz Podsuseda kod Zagreba¹³¹ i na spatu iz Brodskog Drenovca. U međurječju Drave, Dunava i Save ukrštava se, prema grobnim nalazima, karolinški utjecaj kako s ketlaškim tako s onime stila Blatnica, ali još uvijek unutar okvira onog avarsko-slavenskog kulturnog stvaranja, koje nije prestalo živjeti u ranom 9. stoljeću. To nam manifestira ovdje objavljeni arheološki materijal u odnosu na ostala postojeća nalazišta s tog područja, što smo ih, prema dosadašnjem stanju istraživanja, nastojali obuhvatiti uzevši u obzir, pored onih poznatih u literaturi, također i nama pristupačne neobjavljene lokalitete u Hrvatskoj. Svakako arheološki materijal groblja u Brodskom Drenovcu, kao i njemu blizak nalaz iz Brestovca kod Slavonske Požege, te novo otkriveni inventar grobova u Otoku kod Vinkovaca, ukazuje na kulturnu povezanost tog područja u prvoj polovini 9. stoljeća s Karantanijom i Moravskom.

¹²⁹ Vinski Z., *Peristil*, II, Zagreb (u štampi) s glavnom literaturom i brojnim podacima, koje ovdje koristimo.

¹³⁰ Na pr. čuveni moćnik sv. Asela u Ninu, cf. Karaman Lj., *Živa starina*, Zagreb 1943, p. 134 sq., te jedinstveni nalaz iskonski ranije

rađene, ali tada vjerojatno importirane kationice nađene na tlu Stare Vrlike, cf. Vinski-Gasparini K., *Starohrvatska prosvjeta*, III, ser. 6, Zagreb 1958, pp. 93—104.

¹³¹ Vinski Z., *ibidem*.

Pokušamo li groblje u Brodskom Drenovcu dovesti u vezu s historijskim zbivanjem prvih desetljeća 9. stoljeća, u koje datiramo ovo groblje, susrećemo se s prvim podacima pokušaja stvaranja slavenskih središta u panonskim krajevima, koji nisu mogli, za razliku od dalmatinske Hrvatske, postići trajnije oblike. Nakon sloma drugog avarskog kaganata postojala je od zadnjih godina 8. stoljeća do u treće desetljeće 9. stoljeća između Drave i Save, odnosno Gvozda (Petrove gore), posebna slavenska kneževina; ona je priznavala franačko vrhovništvo, što ga je zamijenila desetgodišnja epizoda bugarske ovisnosti, ali je ta kneževina ponovno došla pod franačko okrilje sve do završetka 9. stoljeća, kako je to uostalom bila i hrvatska kneževina u jadranskom zaleđu, s kojom tada nije još bila povezana panonsko-posavska kneževina¹³². Njezin prvi knez, čije ime je historijski sačuvano, bio je Vojnomir, koji se već 791. g. nastojao osloboditi od avarskog kagana i priklonio se Karlu Velikome, a svakako je Vojnomir vodio 795. g. ratni pohod za furlanskog markgrofa protiv avarskog kagana¹³³. Poslije toga se u izvorima ne spominju imena knezova sve do zbivanja u ranom 9. stoljeću i franačko-slavenskom sukobu na tom tlu među Savom i Dravom. Dovoljno je istaknuti legendarnu ličnost Ljudevita Posavskog (810.—823.) i njegov otpor protiv Franaka, a pod njegovom vladavinom bilo je t. zv. Slovinje, odnosno panonska Hrvatska, dakle teritorij sjeverno od Gvozda do Drave¹³⁴. Nekoliko godina nakon nasilne smrti Ljudevita Posavskog upravljao je panonskom Hrvatskom Ratimir (829.—838.); njega su Franci svrgnuli, jer je bio u poluvazalnom odnosu s Bugarima, koji su tada držali Srijem i ravno Slovinje (Slavonija), a također i zbog toga, što je pružio sklonište slovačkom knezu Pribini i sinu mu Kocelju, kasnijim gospodarima Blatnograda¹³⁵. Geografski položaj Brodskog Drenovca, u gorovitom predjelu požeške kotline i rijeke Orljave, mogao je biti izvan neposrednog bugarskog dohvata, a veoma je vjerojatno, da je pripadao panonskoj Hrvatskoj i njezinim knezovima pod manjom ili većom franačkom ovisnošću. Poslije Ratimira imena knezova panonske Hrvatske nisu poznata sve do Braslava (880.—900.)¹³⁶, a moguće je, da su jednim dijelom tog područja upravljali Pribina i Kocelj (budući da se 846. g. spominju Pribinina imanja u posavskom Slovinju kod Jasenovca)¹³⁷. Prema historijskim podacima nekropola u Brodskom Drenovcu mogla je najranije postojati već za vladanja Vojnomira, ali je vjerojatno, da pripada vremenu Ljudevita Posavskog i Ratimira. Postoji manja mogućnost, da se tamo zakapalo još za vremena Pribinina vladanja u Blatnogradu, a u potpunosti moramo isključiti vrijeme vladanja Braslava, koje svakako prelazi vremenski raspon trajanja drenovačkog groblja. U arheološkim nalazima i grobnim cjelinama, što ih pruža ovdje objavljeni inventar nekropole, zrcali se materijalna kultura, te djelomično način života i običaji Slavena panonske Hrvatske iz vremena prvih domaćih knezova prve polovine 9. stoljeća.

¹³² Grafenauer B., *Historijski zbornik*, V, Zagreb 1952, p. 31.

¹³³ Šišić F., *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, p. 303 sq., n. 12.

¹³⁴ Šišić F., o. c., p. 310 sqq. — Grafenauer B., *Dela SAZU*, VII, Ljubljana 1952, p. 545 sqq.

¹³⁵ Šišić F., o. c., pp. 324, 334 sq.

¹³⁶ Šišić F., o. c., p. 396.

¹³⁷ Šišić F., o. c., p. 342.

POPIS GROBOVA

- Grob 1 iskop III, jahač i konj, dubina 0,50 m, grobna raka oštećena od vododerine, orijentacija jahača istok-zapad, konja zapad-istok. Stanje usčuvanosti skeleta jahača i konja slabo (tab. III, 2, XX). Nalazi uz skelet jahača: iznad desnog ramena ćup (tab. IX, 6) tamno smeđe boje, rub otvora ukrašen je iznutra valovnicom, visina 12,5 cm, inv. broj 9687; desno iznad karlice jezičac od bronce (tab. IX, 4), lijevan, ornament je urezan, dužina 2,5 cm, inv. br. 9686. Nalazi uz skelet konja: stremeni od željeza, desni (tab. IX, 1), visina 18 cm, inv. br. 9684 i lijevi (tab. IX, 2), visina 16,5 cm, inv. br. 9685; uz desn. stremen predica od željeza (tab. IX, 3), dužina 5,3 cm, inv. br. 9682 i okov od željeza (tab. IX, 5), dužina 3,3 cm, inv. br. 9683.
- Grob 2 iskop I, skelet uništen, sačuvana samo lubanja. dubina 0,30 m, lubanja licem usmjerena prema zapadu (tab. XX). Nalaza nema.
- Grob 3 iskop I, spol?, dubina 0,60 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad (s odklonom 10° prema sjeveru). Stanje usčuvanosti skeleta slabo, tragovi parcijalnog pokapanja (tab. XX). Nalaza nema.
- Grob 4 iskop II, spol muški, dubina 0,50 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad (s odklonom 10° prema sjeveru). Stanje usčuvanosti skeleta slabo, tragovi parcijalnog pokapanja (tab. XX). Nalazi: s unutrašnje strane lijeve bedrene kosti nož od željeza (tab. IX, 10), dužina 11 cm, inv. br. 9691; kresivo od željeza (tab. IX, 8), dužina 6,7 cm, inv. br. 9690, s tri kremenja (tab. IX, 9); predica od bronce (tab. IX, 12), dužina 3 cm, inv. br. 9688; tri šlia od željeza (tab. IX, 7), dužina cca. 6,5 cm, inv. br. 9692; okov od željeznog lima (tab. IX, 11), dužina 5 cm, inv. br. 9694.
- Grob 5 iskop III, dijete, dubina 0,15 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad (s odklonom 10° prema sjeveru). Stanje usčuvanosti skeleta slabo (tab. XX). Nalaza nema.
- Grob 6 iskop III, spol ?, dubina 0,85 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad (s odklonom 15° prema sjeveru). Stanje usčuvanosti skeleta osrednje (tab. IV, 1, XXI). Nalazi: s desne strane lubanje ćup (tab. X, 2) sivo smeđe boje, rub otvora ukrašen je iznutra, visina 10 cm, inv. br. 9696; kraj desne šake nož od željeza (tab. X, 1), dužina 14 cm, inv. br. 9695; uz lijevu bedrenu kost glava malog preživača (koze ili ovce); preko stopala goveda ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta.
- Grob 7 iskop III, dijete, dužina 0,50 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad (s odklonom 10° prema sjeveru). Stanje usčuvanosti skeleta slabo (tab. XXI). Nalazi: uz lubanju lijevo ulomci ćupa (nije reproduciran), inv. br. 9702; oko vrata đerdan od 46 zrna od stakla i staklene smjese boje bijele, zelene i crne (tab. X, 3) i jedno zrno od srebra, šuplje (tab. X, 3 u sredini), inv. br. 9699; dva ulomka brončane žice na kojoj je bio nanizan đerdan (nije reproduciran), inv. br. 9700; na lijevoj karlici posuda od gline žuto narančaste boje (tab. X, 4), visina 9,5 cm, inv. br. 9701; u posudi ljuške od jaja; uz lijevu karlicu goveda ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta.
- Grob 8 iskop III, spol ?, dubina 0,39 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad (s odklonom 10° prema sjeveru). Stanje usčuvanosti skeleta dobro (tab. XXI). Nalazi: s desne i lijeve strane lubanje po jedna karičica od srebra (tab. X, 5, 6), promjer 1,6 cm, inv. br. 9704, 9705.
- Grob 9 iskop V, dijete, dubina 0,90 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad, (s odklonom 10° prema sjeveru). Stanje usčuvanosti skeleta slabo, tragovi parcijalnog pokapanja (tab. XXI). Nalazi: uz desnu karlicu okov od željeza (tab. X, 7), promjer 5 cm, inv. br. 9706.
- Grob 10 iskop IV, spol muški ?, dubina 0,75 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad. Stanje usčuvanosti skeleta slabo (tab. XXII). Nalazi: iza lubanje ćup sivo smeđe

boje (tab. X, 9—9a), visina 15 cm, inv. br. 9708; oko vrata derdan od 72 zrna od stakla boje zelenkaste i plave (tab. X, 8), inv. br. 9707; uz lijevu potkoljenicu goveda ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta.

- Grob 11 iskop IV, spol ženski, dubina 1 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad Stanje ušćuvanosti skeleta slabo (tab. XXII). Nalazi: dvije naušnice od bronce s privjeskom od staklenog zrna zelene boje sa svake strane lubanje po jedna (tab. XI, 1, 2), visina 3 cm, inv. br. 9710, 9711; oko vrata derdan od 58 zrna od stakla boje zelene i crne (tab. XI, 3), inv. br. 9712; niže stopala čup crno sive boje (tab. XI, 4, 4a), visina 12 cm, inv. br. 9713; preko stopala goveda ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta.
- Grob 12 iskop IV, zakopana samo glava. Orijentirana licem prema zapadu, lubanja dobro ušćuvana, dubina 0,80 m (tab. XXII). Nalazi: uz lubanju desno čup crno sive boje (tab. XI, 5, 5a), visina 12 cm, inv. br. 9715.
- Grob 13 iskop III, jahač i konj, dubina 1,04 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija jahača istok-zapad (s otklonom 10° prema sjeveru), konja zapad-istok. Stanje ušćuvanosti skeleta jahača i konja dobro (tab. IV, 2, XXIII). Nalazi uz skelet jahača: iza lubanje čup smeđe boje, rub otvora ukrašen je iznutra (tab. XII, 10), visina 11 cm, inv. br. 9720; uz desnu karlicu aplikacija od bronce, lijevana (tab. XII, 7), promjer 1,5 cm, inv. br. 9716; uz lijevu karlicu predica od bronce sa željeznim trnom (tab. XII, 5), dužina 2,2 cm, inv. br. 9717; uz šaku desne ruke bojni nož od željeza (tab. XII, 9), dužina 20 cm, inv. br. 9718; na istom mjestu manji nož od željeza (tab. XII, 8), dužina 12 cm, inv. br. 9719; preko stopala goveda ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta. Nalazi uz skelet konja: u gubici žvale od željeza (tab. XII, 6), dužina 22 cm, inv. br. 9724; na rebrima s desne i lijeve strane po jedna predica od željeza (tab. XII, 3, 4), dužina 4 cm i 2,8 cm, inv. br. 9722, 9723; stremeni od željeza, desni (tab. XII, 1), visina 16 cm, inv. br. 9725 i lijevi (tab. XII, 2), visina 17 cm, inv. br. 9726.
- Grob 14 iskop VI, jahač i konj, dubina 1,28 m, grobna raka je uočljiva, dimenzija 2,20 m × 1,40 m, orijentacija jahača istok-zapad, konja zapad-istok. Stanje ušćuvanosti skeleta jahača osrednje, konja dobro (tab. V, 1, XXIII). Nalazi uz skelet jahača: iza lubanje lijevo čup tamno sive boje (tab. XIII, 8, 8a), neukrašen, visina 14 cm, inv. br. 9730; na desnoj ruci sablja od željeza (tab. XIV, 1—1b), dužina 82 cm, inv. br. 9729; ispod desne karlice predica od željeza (tab. XIII, 5), dužina 3,2 cm, inv. br. 9728; uz desno bedro nož od željeza (tab. XIII, 7), dužina 11,5 cm, inv. br. 9727; među bedrima lopatica svinje; preko potkoljenica goveda ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta. Nalazi uz skelet konja: u gubici žvale od željeza (tab. XIII, 6), dužina 15 cm, inv. br. 9731; s lijeve strane lubanje prediva od željeza, oštećena (tab. XIII, 4), dužina 3,5 cm, inv. br. 9735; na leđima predica od željeza (tab. XIII, 3), dužina 4 cm, inv. br. 9734; stremeni od željeza, desni (tab. XIII, 2), visina 17 cm, inv. br. 9732 i lijevi (tab. XIII, 1), visina 17,2 cm, inv. br. 9733; ispod rebara šiljak od željeza (nije reproduciran), inv. br. 9734.
- Grob 15 iskop VI, spol muški ?, dubina 1,41 m, grobna raka je uočljiva, dimenzija 1,80 m × 1,75 m, orijentacija istok-zapad (s otklonom 10° prema sjeveru). Stanje ušćuvanosti skeleta slabo (tab. XXII). Nalazi: iza lubanje desno čup sivo smeđe boje (tab. XI, 6), visina 15,2 cm, inv. br. 9739; uz šaku desne ruke nož od željeza (tab. XI, 7), dužina 12 cm, inv. br. 9740; uz lijevu potkoljenicu goveda ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta.
- Grob 16 iskop VI, spol ženski, dubina 1,31 m, grobna raka je uočljiva, dimenzija 1,83 m × 0,70 m, orijentacija istok-zapad (s otklonom 15° prema sjeveru). Stanje ušćuvanosti skeleta slabo (tab. V, 2, XXIV). Nalazi: iza lubanje desno čup sivo smeđe boje (tab. XIV, 9, 9a), visina 12 cm, inv. br. 9748; iza lubanje lijevo tri reda željeznih obročica i držak s atašama od vedrice (tab. XIV, 2), visina rekonstruirane vedrice 11 cm, inv. br. 9749; s desne i lijeve strane lubanje po jedna karičica od bronce (tab. XIV, 7, 8), promjer 1,5 cm, inv. br. 9745, 9746; oko vrata 5 zrna s derdana od staklene paste boje zelene i crno smeđe

(tab. XIV, 4), inv. br. 9744; uz zrna 2 aplike od bronce, lijevane, jedna rađena na proboj (tab. XIV, 5, 6), visina 1,4 cm i 1,7 cm (na proboj), inv. br. 9742, 9743; tuljak za igle od kosti okrugao i šupalj (tab. XIV, 3), dužina 7,5 cm, inv. br. 9747.

- Grob 17 iskop VII, dijete, dubina 0,63 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad (s otklonom 10° prema sjeveru). Stanje usčuvanosti skeleta slabo (tab. XXIV). Nalazi: uz lubanju lijevo ćup smeđe boje (tab. XV, 1), visira 12 cm, inv. br. 9750; niže stopala teleća bedrena kost stražnjeg ekstremiteta,
- Grob 18 iskop VII, spol muški, dubina 1,04 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad. Stanje usčuvanosti skeleta dobro (tab. XXIV). Nalazi: uz lubanju desno ćup tamno smeđe boje (tab. XV, 2), visina 14 cm, inv. br. 9753; uz šaku lijeve ruke nož od željeza (tab. XV, 3), dužina 10,5 cm, inv. br. 9752; uz desnu potkoljenicu goveđa ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta i donožje malog preživača (koze ili ovce).
- Grob 19 iskop VII, spol muški, dubina 0,88 m, grobna raka je uočljiva, dimenzija 2 m × 0,80 m orijentacija istok-zapad (s otklonom 10° prema sjeveru). Stanje usčuvanosti skeleta slabo (tab. VI, 1, XXIII). Nalazi: iza lubanje desno ćup sivo crne boje (tab. XV, 7), visina 13 cm, inv. br. 9759; uz desnu ruku palaš od željeza s okovom za korice (tab. XV, 4, 4a), dužina 81 cm, inv. br. 9757; uz desnu karlicu aplika od bronce (tab. XV, 5), promjer 4,2 cm, inv. br. 9758; uz šaku desne ruke nož od željeza (tab. XV, 6), dužina 7 cm, inv. br. 9756.
- Grob 20 iskop VII, spol ženski, dubina 0,80 m, grobna raka je uočljiva, dimenzija 1,59 m × 0,68 m, orijentacija istok-zapad (s otklonom 15° prema sjeveru). Stanje usčuvanosti skeleta slabo (tab. XXIV). Nalazi: uz lubanju desno ćup crvenkasto smeđe boje, rub otvora ukrašen je iznutra valovnicom (tab. XVI, 1), visina 11,5 cm, inv. br. 9761; uz šaku lijeve ruke nož od željeza (tab. XVI, 2), dužina 9,5 cm, inv. br. 9760; na desnoj karlici lopatica malog preživača (koze ili ovce).
- Grob 21 iskop VII, spol ženski, dubina 0,88 m, grobna raka je uočljiva, dimenzija 2,10 m × 0,80 m, orijentacija istok-zapad (s otklonom 10° prema sjeveru). Stanje usčuvanosti skeleta dobro (tab. XXV). Nalazi: iza lubanje desno ćup sivo smeđe boje (tab. XVI, 5), visina 14 cm, inv. br. 9765; oko vrata dva zrna derđana od staklene i glinene smjese bijele i smeđe boje (tab. XVI, 4), inv. br. 9764; s desne strane lubanje sljepočničarka od okrugle brončane žice s raskucanim više puta zavijenim nastavkom (tab. XVI, 3), promjer 1,6 cm, inv. br. 9763; preko potkoljenica goveđa ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta.
- Grob 22 iskop VIII, spol muški, dubina 0,85 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad. Stanje usčuvanosti skeleta dobro (tab. XXV). Nalazi: iza lubanje lijevo ćup sivo smeđe boje (tab. XVI, 6), visina 13 cm, inv. br. 9767; preko potkoljenica goveđa ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta; niže stopalna kosti životinje domaće peradi i lopatica svinje (odojka).
- Grob 23 iskop VIII, spol ženski, dubina 1 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad (s otklonom 10° prema sjeveru). Stanje usčuvanosti skeleta slabo (tab. VII, 3, XXV). Nalazi: uz lubanju lijevo ćup tamno sive boje (tab. XVI, 8), visina 13,7 cm, inv. br. 9772; uz lubanju desno posuda od gline narančasto žute boje (tab. XVI, 7), visina 16,5 cm, inv. br. 9773; uz šaku desne ruke nož od željeza (tab. XVI, 9), dužina 10 cm, inv. br. 9770; preko stopala goveđa ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta.
- Grob 24 iskop XI, spol ženski, dubina 1,63 m, grobna raka je uočljiva, dimenzija 2,20 m × 0,70 m, orijentacija istok-zapad. Stanje usčuvanosti skeleta dobro (tab. VI, 2, XXVI). Nalazi: uz lubanju desno posuda od gline svijetlo smeđe boje (XVI, 14), visina 9 cm, inv. br. 9774; sa svake strane lubanje po jedna sljepočničarka od bronce, kojima je jedan kraj raskucan i uvijen u petlju (tab. XVI, 11, 12), promjer 1,8 cm, inv. br. 9776, 9777; oko

vrata zrna s đerdana, i to dva od staklene smjese i stakla boje žućkaste i plave (tab. XVI, 13 sa strana) i tri od srebra, lijevana, imitiraju granulaciju s tragovima pozlate (tab. XVI, 13 u sredini), inv. br. 9778; na desnoj podlaktici narukvica od bronce, rombičnog prereza s ukrasom ubodenih točkica (tab. XVI, 10), promjer 7 cm, inv. br. 9775; niže stopala goveda ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta i kosti domaće peradi.

- Grob 25** iskop XI, dijete, dubina 1,40 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad (s odklonom 10° prema sjeveru). Stanje ušćuvanosti skeleta slabo, tragovi parcijalnog pokapanja (tab. XXVI). Nalazi: uz lubanju desno i lijevo po jedna karičica od bronce (tab. XVII, 3, 4), promjer 1 cm i 1,3 cm, inv. br. 9781, 9782; oko vrata đerdan od 34 zrna od staklene smjese bijele i plave boje (tab. XVII, 5), tri zrna (tab. XVII, 5 u sredini) imaju na plavoj podlozi koncentrične krugove bijele i plave boje, inv. br. 9783; na prstu desne ruke prsten od bronce, narebren (tab. XVII, 1), promjer 1,8 cm, inv. br. 9784; na prstu lijeve ruke prsten od slabog srebra (tab. XVII, 2), promjer 2 cm, inv. br. 9785; lijevo uz skelet goveda ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta; desno uz skelet kosti malog preživača (koze ili ovce).
- Grob 26** iskop IX, spol ženski, dubina 0,60 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad (s odklonom 10° prema sjeveru). Stanje ušćuvanosti skeleta dobro (tab. VIII, 1, XXVI). Nalazi: kraj lubanje desno čup sivo smeđe boje (tab. XVIII, 1), visina 10,5 cm, inv. br. 9791; sa svake strane lubanje po jedna karičica od bronce (tab. XVIII, 2, 3), promjer 1,7 cm, inv. br. 9788, 9789; ispod vrata dva zrna od glinene smjese smeđe boje (tab. XVIII, 4), inv. br. 9790; preko desne potkoljenice teleća bedrena kost stražnjeg ekstremiteta.
- Grob 27** iskop XII, dijete, dubina 1,20 m, grobna raka nije uočljiva, orijentacija istok-zapad (s odklonom 20° prema sjeveru). Stanje ušćuvanosti skeleta slabo, tragovi parcijalnog pokapanja (tab. V, 3, XXVI). Nalazi: uz lubanju lijevo dvije sljepočničarke od bronce s obmotanim donjim dijelom karičice i privjescima u obliku spona (tab. XVII, 7, 8), promjer 1,6 cm, inv. br. 9793, 9794; oko vrata đerdan od 34 zrna od staklene smjese bijele, plave i zelene boje (tab. XVII, 6), inv. br. 9796; ulomak brončane žice od niske đerdana (nije reproducirano), inv. br. 9795.
- Grob 28** iskop XII, spol muški, dubina 1,80 m, grobna raka je uočljiva, dimenzija 2,20 m × 0,80 m, orijentacija istok-zapad. Stanje ušćuvanosti skeleta dobro (tab. VII, 1, XXVII). Nalazi: uz lubanju desno čup žuto smeđe boje (tab. XVII, 11, 11a), visina 16,5 cm, inv. br. 9803; uz šaku desne ruke nož od željeza (tab. XVII, 10), dužina 10 cm, inv. br. 9799; niže desne karlice predica od željeza (tab. XVII, 9), dužina 3,5 cm, inv. br. 9798; uz lijevu ruku dio hrptenjače i prednje noge teleta (1—2 godine starosti); na rebrima lijevo lopatica od teleta; uz lijevu potkoljenicu goveda ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta.
- Grob 29** iskop XII, dvojni grob, žena s djetetom, dubina 1,60 m, grobna raka je uočljiva, dimenzija 1,70 m × 0,80 m, orijentacija istok-zapad (s odklonom 10° prema sjeveru). Skelet djeteta leži lijevo od skeleta žene, koja ima zgrčene noge, stanje ušćuvanosti oba skeleta slabo (tab. VII, 2, XXV). Nalazi uz skelet žene: kraj lubanje desno čup tamno sive boje (tab. XVIII, 6), visina 11 cm, inv. br. 9806; lijevo uz lubanju sljepočničarka od srebra s raskucanim više puta zavijenim nastavkom (tab. XVIII, 5), promjer 1,5 cm, inv. br. 9809; na lijevoj nadlaktici polovina narukvice od bronce rombičnog prereza ukrašena točkicama i preko nje okov t. zv. propeler od bronce (tab. XVIII, 7), sve zajedno s ostacima kože i tekstila (tab. XVIII, 8), promjer narukvice 6,3 cm, dužina propelera 6,3 cm, inv. br. 9805. Skelet djeteta bez priloga.
- Grob 30** iskop XIII, spol ženski, dubina 1,10 m, grobna raka je uočljiva, dimenzija 1,90 m × 0,70 m, orijentacija istok-zapad (s odklonom 10° prema sjeveru). Stanje ušćuvanosti skeleta dobro (tab. XXVII). Nalazi: s obje strane lubanje po jedna naušnica od bronce s karičicom rombičnog prereza i koljencima od granuliranih zrna (tab. XIX, 7, 8), promjer 2 cm, inv. br. 9807, 9808; oko vrata đerdan od 69 zrna od staklene smjese bijele žućkaste i plave

boje (tab. XIX, 9), inv. br. 9809; uz desno koljeno ćup tamno sive boje (tab. XIX, 10), visina 13 cm, inv. br. 9801; u ćupu ljske jaja (tab. XIX, 11); kraj ćupa kosti domaće peradi, vjerojatno kokoš, i to bez glave.

Grob 31 iskop XIII, spol ženski, dubina 1,20 m, grobna raka je uočljiva, dimenzija 2 m × 0,70 m, orijentacija istok-zapad. Stanje ušćuvanosti skeleta slabo (tab. VIII, 2, XXVII). Nalazi: iza lubanje ćup smeđe boje (tab. XIX, 6, 6a), visina 11 cm, inv. br. 9817; uz lubanju lijevo sljepoćničarka što se sastoji od pet bronćanih karićica, od kojih je najdonja obmotana žicom i ima štapićaste privjeske (tab. XIX, 1), visina 10 cm, inv. br. 9812; uz lubanju desno sljepoćničarka od bronce ista kao pod inv. br. 9812, nedostaju privjesci (tab. XIX, 2), visina 4,3 cm, inv. br. 9813; oko vrata 23 zrna od derdana od staklene paste bijele žućkaste i plave boje (tab. XIX, 4), inv. br. 9814; na lijevoj nadlaktici nož od željeza (tab. XIX, 3), dužina 12 cm, inv. br. 9816; na prstu desne ruke prsten od srebra (tab. XIX, 5), promjer 2 cm, inv. br. 9815; iza lubanje goveđa ili bivolja bedrena kost stražnjeg ekstremiteta.

Grob 32 iskop XIII, spol ženski, dubina 1,10 m, grobna raka je uočljiva, dimenzija 1,80 m × 0,70 m, orijentacija zapad-istok (s otklonom 10° prema sjeveru), licem gleda na zapad. Stanje ušćuvanosti skeleta slabo, tragovi masakriranja tijela i dekapitacija (tab. VIII, 3, XXVII). Nalazi: na rebrima 29 zrna s derdana od staklene smjese bijele zelene i plave boje (tab. XVIII, 11), inv. br. 9819; na rebrima desno ostatak medaljona od srebra, kojemu se raspala unutrašnja ploćica (tab. XVIII, 10), promjer 2,3 cm, inv. br. 9820; na prstu desne ruke prsten od srebra (tab. XVIII, 9), promjer 2 cm, inv. br. 9821.

DAS FRÜHMITTELALTERLICHE GRÄBERFELD VON BRODSKI DRENOVAC

Der Fundort Brodski Drenovac befindet sich im hügeligen Gelände Slavoniens, nördlich der Save im Bezirke Slavonska Požega, bzw. am Südrand der pannonischen Ebene. Die Fundstelle des Gräberfeldes liegt südlich von diesem Dorfe am Hügel »Plana«, wo 1952 und 1953 das Archäologische Museum in Zagreb Notgrabungen durchgeführt hat. Ein beträchtlicher Teil des Gräberfeldes ist im Laufe der Zeit durch Wasserrisse vernichtet worden, so dass eigentlich nur die Gräber am Hügelgipfel erhalten blieben.

Es wurden insgesamt 32 Reihengräber festgestellt, davon drei Reitergräber und ein Grab mit Doppelbestattung. Die durchschnittliche relative Tiefe der Gräber variierte von 0,15 m (Grab 5) am gestörten Terrain, bis 1,80 m (Grab 28). Die Blickrichtung der Toten war regelmässig nach Westen orientiert, bzw. die Skelette lagen mit dem Kopf nach Osten und den Füßen nach Westen, manchmal mit Abweichungen der Kompassnadel von 10° bis 15°. Ein Ausnahmefall bildet Grab 32, weil dessen Skelett entgegengesetzt lag, obwohl seine Blickrichtung wegen Schädeldekaptation gleichfalls nach Westen gerichtet war. Die Skelette waren zumeist auf den Rücken ausgestreckt, nur das weibliche Skelett im Doppelgrab 29 lag seitwärts mit eingezogenen Beinen. Die Gesamtzahl der Skelette ist wie folgt: männliche 10, weibliche 11, Kinder 7, undefinierbar 4. Der Erhaltungszustand der Skelette ist durchschnittlich schlecht, wegen des sehr kalkhaltigen Bodens.

Als Sondermerkmale der Bestattungsart ist im Grabe 32 Schädeldekaptation mit Spuren von Leichenmassakrierung vor der Grablegung zu vermerken. Ausserdem Teilbestattungen in den Gräber 9, 25, 27 und vielleicht in den Gräbern 3, 4, obwohl es sich möglicherweise um nachträgliche Leichenverstümmelung handeln

mag, wobei zumeist die Extremitäten betroffen wurden. Schädelbestattung gab es im Grabe 12 und möglicherweise in Grabe 2 (Analogien zur Bestattungssitte vgl. Anm. 2—17).

Die Pferde in dem Reitergräbern 1, 13 und 14 lagen an der linken Seite des Reiters mit eingezogenen Beinen und den Kopf mit westlicher Blickrichtung neben den Füßen des Toten. Kraniologisch und osteometrisch handelt es sich um einen kleinen warmblütigen, bzw. orientalischen Tarpan Pferdetyt (Anm. 18—24). Eine beträchtliche Zahl von Tierknochenfunden sind als Grabbeigaben zu verzeichnen (in 20 Gräbern). Am häufigsten sind Oberschenkelknochen der hinteren Extremitäten von Büffeln oder Rindern und Kälbern (Gräber 6, 7, 10, 11, 13—15, 17, 18, 21—26, 28, 31), weiter Schädel, Schulterblätter und Mittelfüsse von Ziegen oder Schafen (Gräber 6, 18, 20, 25), Schweineschulterblätter (Gräber 14, 22), Hühnerskelette ohne Kopf (Gräber 22, 24, 30) und Eierschalen in Tongefässen (Gräber 7, 30). Diese Tierknochenfunde sind zweifellos Fleischmitgaben, welche man als Nahrungsmitgabe für den Toten (z. B. Rind- und Kalbsknochen), bzw. auch im Sinne von Zaubereivorstellungen oder als Opfergaben (z. B. Schulterblattknochen, Schädel von Ziegen und Schafen oder Hühnerknochen) deuten kann (vgl. Anm. 25—28).

Von 32 Gräbern waren nur 3 ohne archäologische Begleitfunde (Gräber 2, 3, 5), die man statistisch folgendermassen zusammenfassen kann: 4 Ohringe (Gräber 11, 30), 16 Schläfenringe ohne oder mit Anhänger (Gräber 8, 16, 21, 24—27, 29, 31), Halskettenperlen (Gräber 7, 10, 11, 16, 21, 24—27, 30—32), Reste von Halskettendraht (Gräber 7, 27), 1 Armreifen (Grab 24), 1 Propellerbeschlag mit einer Armreifehälfte und Textilresten (Grab 29), 4 Fingerringe (Gräber 25, 31, 32), 1 Riemenendebeschlag (Grab 1), 4 Appliquen (Gräber 13, 16, 19), 1 Medaillon (Grab 32), 1 Nadelbehälter aus Knochen (Grab 16), 8 Schnallen (Gräber 1, 4, 13, 14, 28), 12 Messer (Gräber 4, 6, 13—15, 18—20, 23, 28, 31), 1 Feuerstahl mit 3 Feuersteinchen (Grab 4), 3 Beschläge (Gräber 1, 4, 9), 3 Ahlen (Grab 4), 1 Säbel (Grab 14), 1 Palasch (Grab 19), 6 Steigbügel (Gräber 1, 3, 14), 2 Pferdetranssen (Gräber 13, 14), 1 Eimer (Grab 16), 25 Tongefässe (Gräber 1, 6, 7, 10—24, 26, 28—31).

Das Gräberfeld von Brodski Drenovac gehört jedenfalls derjenigen donauländischen Kultur an (früher sog. Keszthely-Kultur, vgl. Anm. 120) als deren Träger die Awaren und die Slawen zu bezeichnen sind. Awarisches Kulturgut im engeren Sinne sind in diesem Gräberfeld: der Säbel, der Palasch, die Reiterausrüstung (besonders die Trassen mit »S« förmigen Knebel und die Steigbügel), der Propellerbeschlag, der Nadelbehälter und die Ohringe mit Glassanhänger (vgl. Anm. 85—90, 97—104, 58, 66—67, 29—32). Es fehlen die spezifischen aus Bronze gegossenen Gürtelgarnituren des 8. Jrh. (mit Kreislappenranken, Greifenmotiven und Tierkampfszenen verziert); das einzige solche Element ist der Riemenbeschlag aus dem Grab 1, dessen Stileigentümlichkeit mit denjenigen der bekannten Funde von Blatnica, Hohenberg, Brestovac usw. artverwandt ist und die jedenfalls alle in die erste Hälfte des 9. Jrh. datiert werden müssen (vgl. Anm. 60—69).

Als ausgesprochen slawisches Kulturgut wären verschiedene Schläfenringe hervorzuheben, so diejenigen mit mehrmals gewundener Endung und die mit stäbchenartigen und haftartigen Anhänger, welche zum Formschatz der Kottlacher Kultur zuweisen sind (vgl. Anm. 33—46). Die silbernen vergoldeten Perlen kann

man mit Vergleichsstücken aus den mährischen Nekropolen des 9. Jrh., in Verbindung bringen (vgl. Anm. 52—53). Jedenfalls ist auch die Keramik, die dem sog. Donautypus angehört, von den Slawen hergestellt und benutzt worden (vgl. Anm. 110, 113—117). Die Spatha (Typ X), welche von derselben Fundstelle stammt, aber viele Jahre vor der Grabung gefunden wurde, hat in Mitteleuropa die früheste Analogie in der Spatha eines Kriegergrabes von Mikulčice, weiter ist sie vergleichbar mit denen von Staré Město und von Praha-Hradčani, obzwar sie hier, bezugnehmend auf die übrigen Funde wohl gleichzeitig mit derjenigen von Mikulčice sein dürfte (vgl. Anm. 91—96).

Das hier veröffentlichte Gräberfeld ist in die Zeit der ersten Jahrzehnte des 9. Jrh. zu datieren, bzw. in die Zeit bald nach dem Zusammenbruch der Awarenherrschaft im Donauraum. Es ist anzunehmen, dass es sich hier wahrscheinlich überwiegend um Slawen handelt, die in ihrer Bestattungsart und manchen Begleitbeigaben awarische Kulturelemente des 8. Jrh. noch beibehalten haben. Das Gräberfeld von Brodski Drenovac liegt in Kroatien nördlich der Save-Ebene, also an der Peripherie des in erster Linie auf die Pannonische Ebene beschränkten Bereiches des sog. zweiten awarischen Khaganates, ähnlich wie einige Nekropolen in Österreich und der Slowakei; zu denen gibt es gute Parallelen, z. B. in Devínska Nová Ves, Žitavska Tón und Hohenberg. Weiter findet man Vergleichsmaterial in den vielzähligen ungarländischen Nekropolen, aber nur wenige Beziehungen zu den altkroatischen Grabfunden im adriatischen Hinterland.

Vom historischen Gesichtspunkt aus betrachtet gehört dieses Gräberfeld in diejenige Epoche in welcher die ersten Versuche der kroatischen Staatsbildung nicht nur an der Adria, sondern auch an der Save, begonnen haben, und zwar in der Zeit der Fürsten Ljudevit Posavski (810—823) und Ratimir (829—838), die im kroatischen Savegebiet der karolingischen Macht Widerstand zu leisten versucht haben (vgl. Anm. 132—137).

ABBILDUNGSNACHWEIS

- Taf. I, 1, Blick auf das Grabungsgelände.
 Taf. II, 1, Graben VI mit Gräbern 14, 15, 16; 2, Graben VII mit Gräbern 17, 18, 19, 20, 21.
 Taf. III, 1, Graben VIII mit Gräbern 22, 23; 2, Reitergrab 1.
 Taf. IV, 1, Grab 6; 2, Reitergrab 13.
 Taf. V, 1, Reitergrab 14; Grab 10; 3, Grab 27.
 Taf. VI, 1, Grab 19; 2, Grab 24.
 Taf. VII, 1, Grab 28; 2, Grab 29; 3, Grab 23.
 Taf. VIII, 1, Grab 26; 2, Grab 31; 3, Grab 32.
 Taf. IX, 1—6, Reitergrab 1; 7—12, Grab 4.
 Taf. X, 1—2, Grab 6; 3—4, Grab 7; 5—6, Grab 8; 7, Grab 9; 8—9a, Grab 10.
 Taf. XI, 1—4a, Grab 11; 5—5a, Grab 12; 6—6a, Grab 15.
 Taf. XII, 1—10, Reitergrab 13.
 Taf. XIII, 1—8a, Reitergrab 14.
 Taf. XIV, 1—1b, Reitergrab 14; 2—9a, Grab 16.
 Taf. XV, 1, Grab 17; 2—3, Grab 18; 4—7, Grab 19; 8, Spatha gefunden vor der Grabung, ohne Grabzusammenhang.
 Taf. XVI, 1—2, Grab 20; 3—5, Grab 21; 6, Grab 22; 7—9, Grab 23; 10—14, Grab 24.
 Taf. XVII, 1—5, Grab 25; 6—8, Grab 27; 9—11a, Grab 28.
 Taf. XVIII, 1—4, Grab 26; 5—8, Grab 29; 9—11, Grab 32.
 Taf. XIX, 1—6a, Grab 31; 7—11, Grab 30.
 Taf. XX—XXVII, Orthogonalzeichnungen der Gräber in situ.

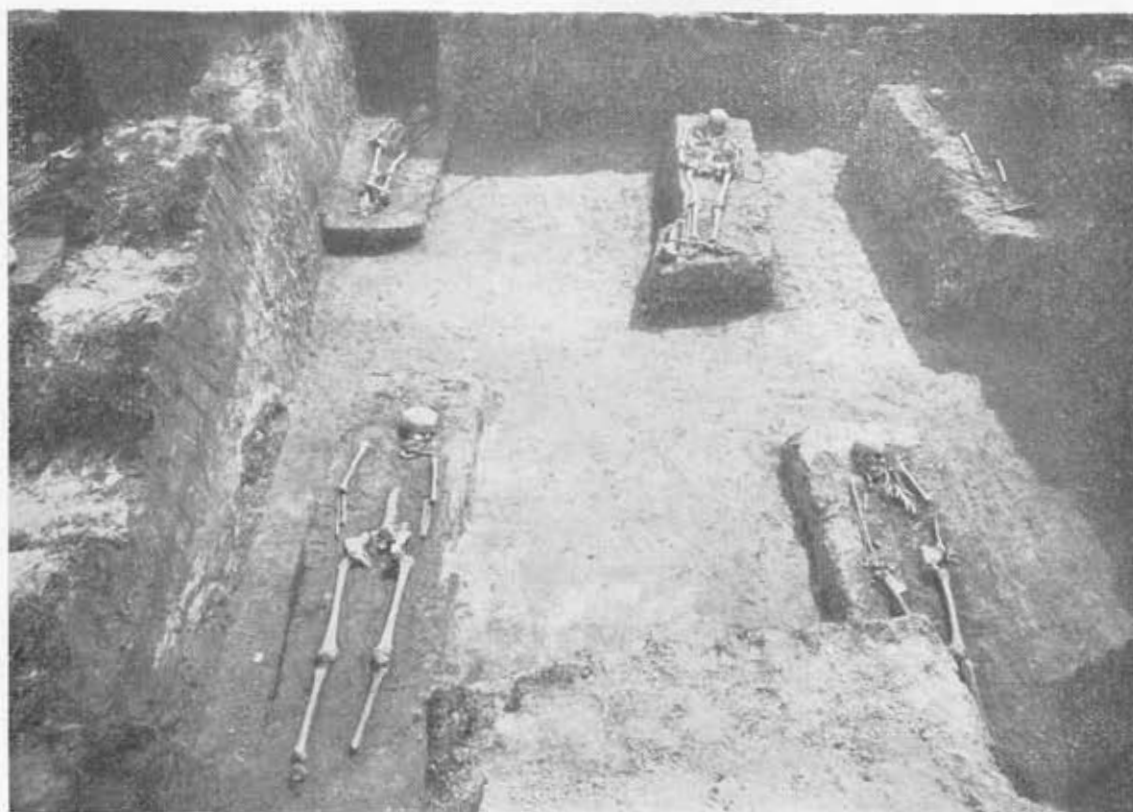

1

Tab. I, Brodski Drenovac. Sl. 1, opći pogled na dio istraženog terena.

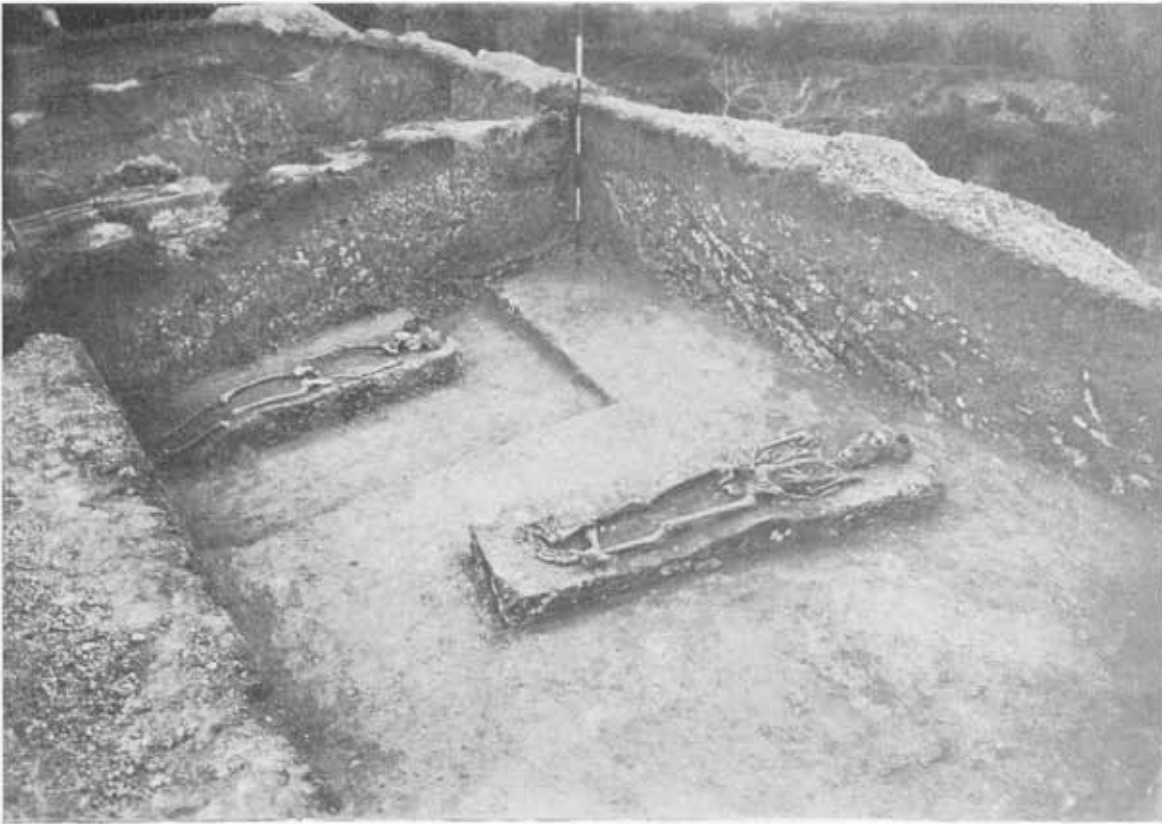

1

2

Tab. II, Brodski Drenovac. Sl. 1, iskop VI s grobovima 14, 15 i 16; sl. 2, iskop VII s grobovima 17, 18, 19, 20 i 21.

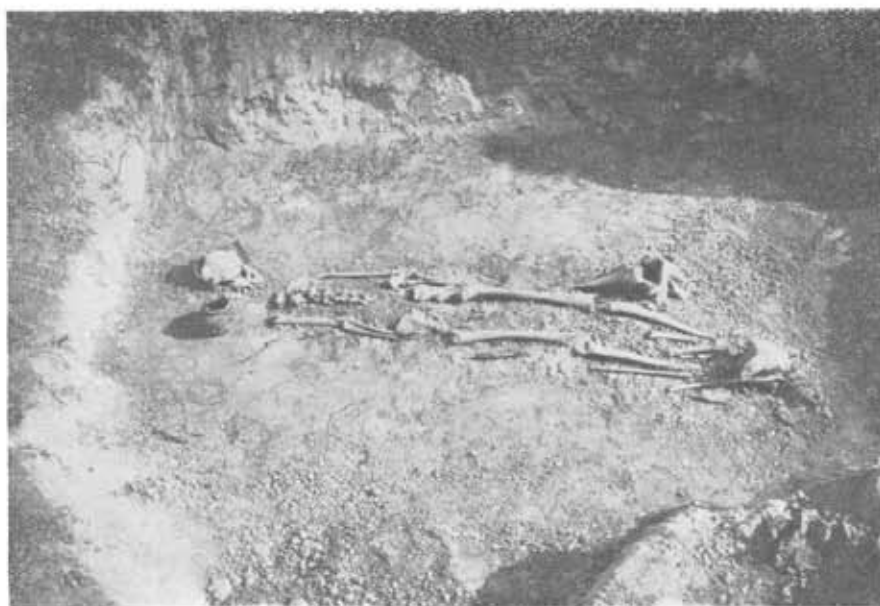

1

2

Tab. III, Brodski Drenovac. Sl. 1, iskop VIII s grobovima 22 i 23; sl. 2, konjanički grob 1.

1

2

Tab. IV, Brodski Drenovac. Sl. 1, grob 6: sl. 2, konjanički grob 13.

1

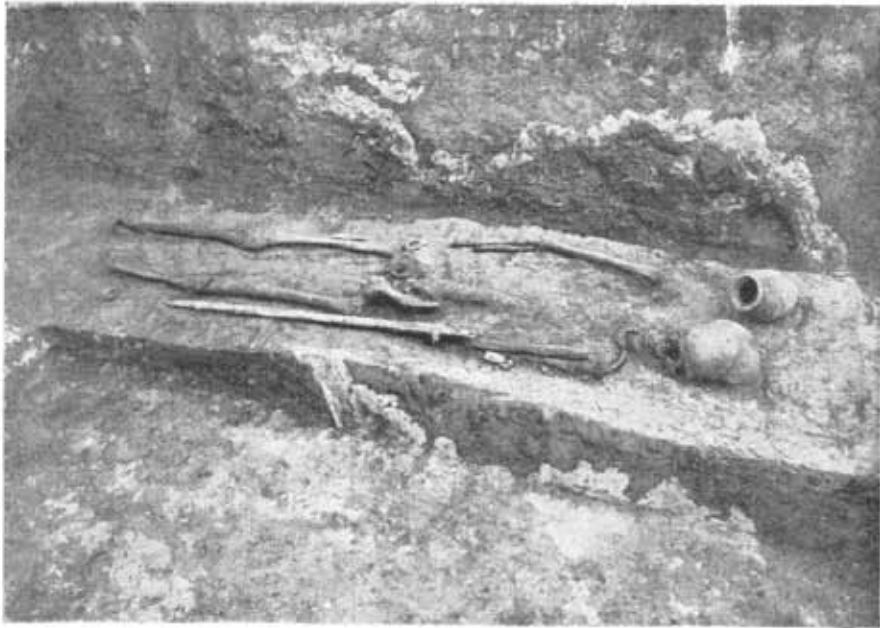

2

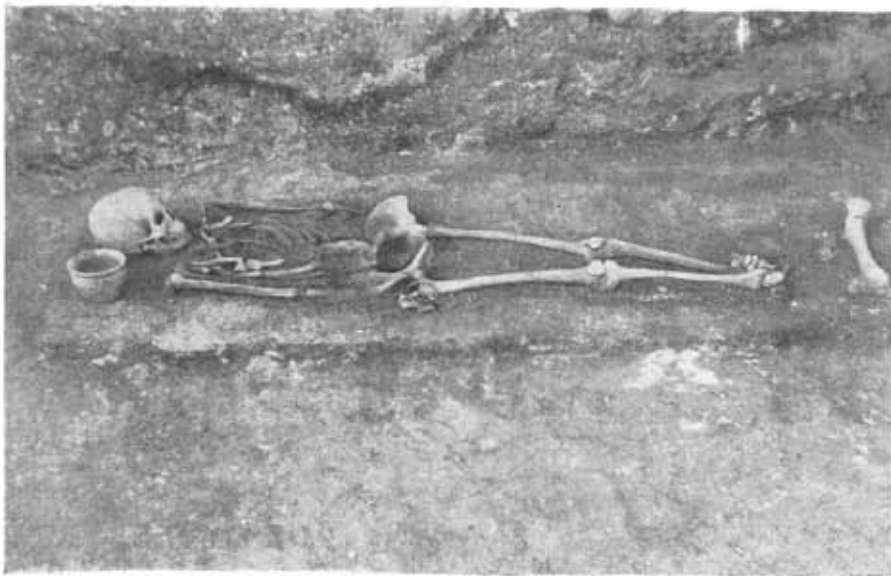

3

Tab. V, Brodski Drenovac. Sl. 1, konjanički grob 14; sl. 2, grob 10; sl. 3, grob 27.

1

2

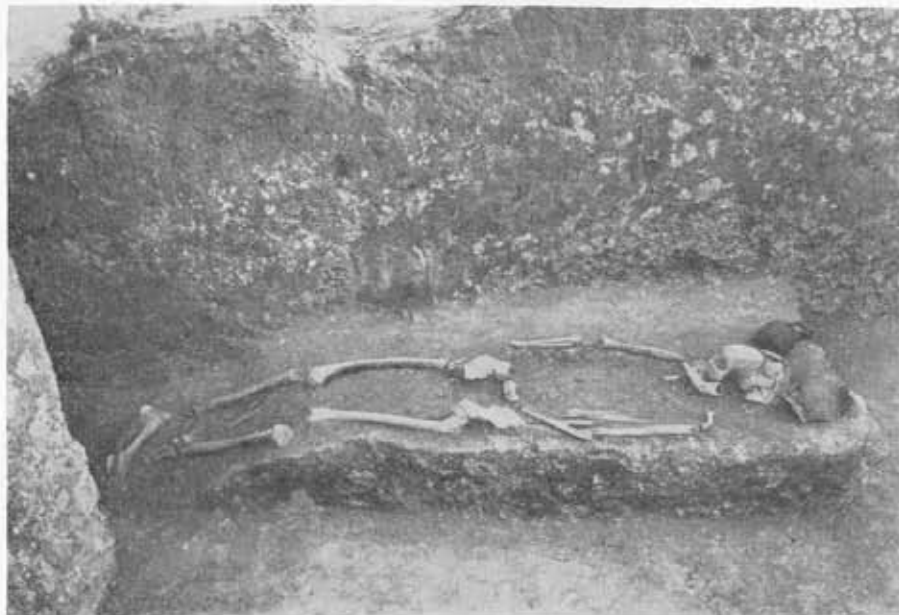
Tab. VI, Brodski Drenovac, Sl. 1, grob 19; sl. 2, grob 24.

1

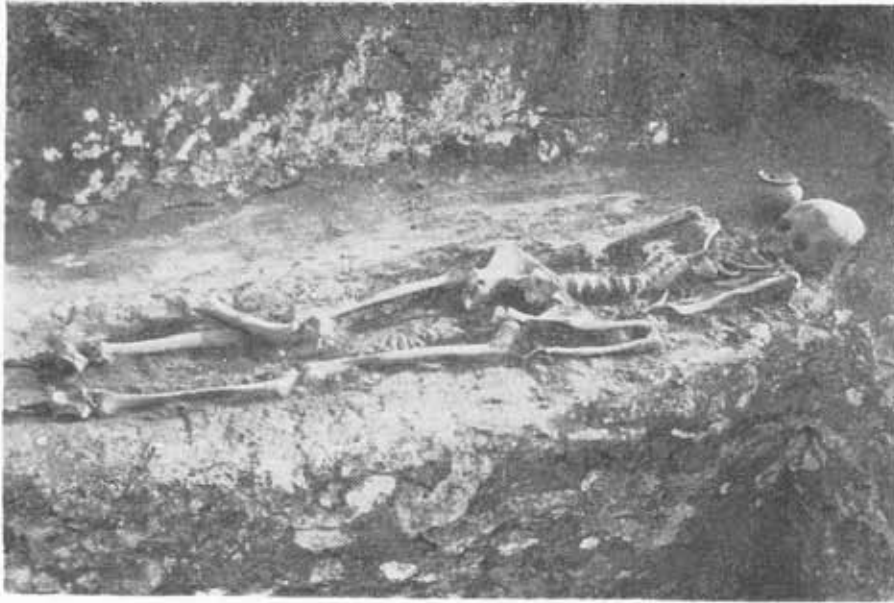

2

3

Tab. VII, Brodski Drenovac. Sl. 1, grob 28; sl. 2, grob 29; sl. 3, grob 23.

1

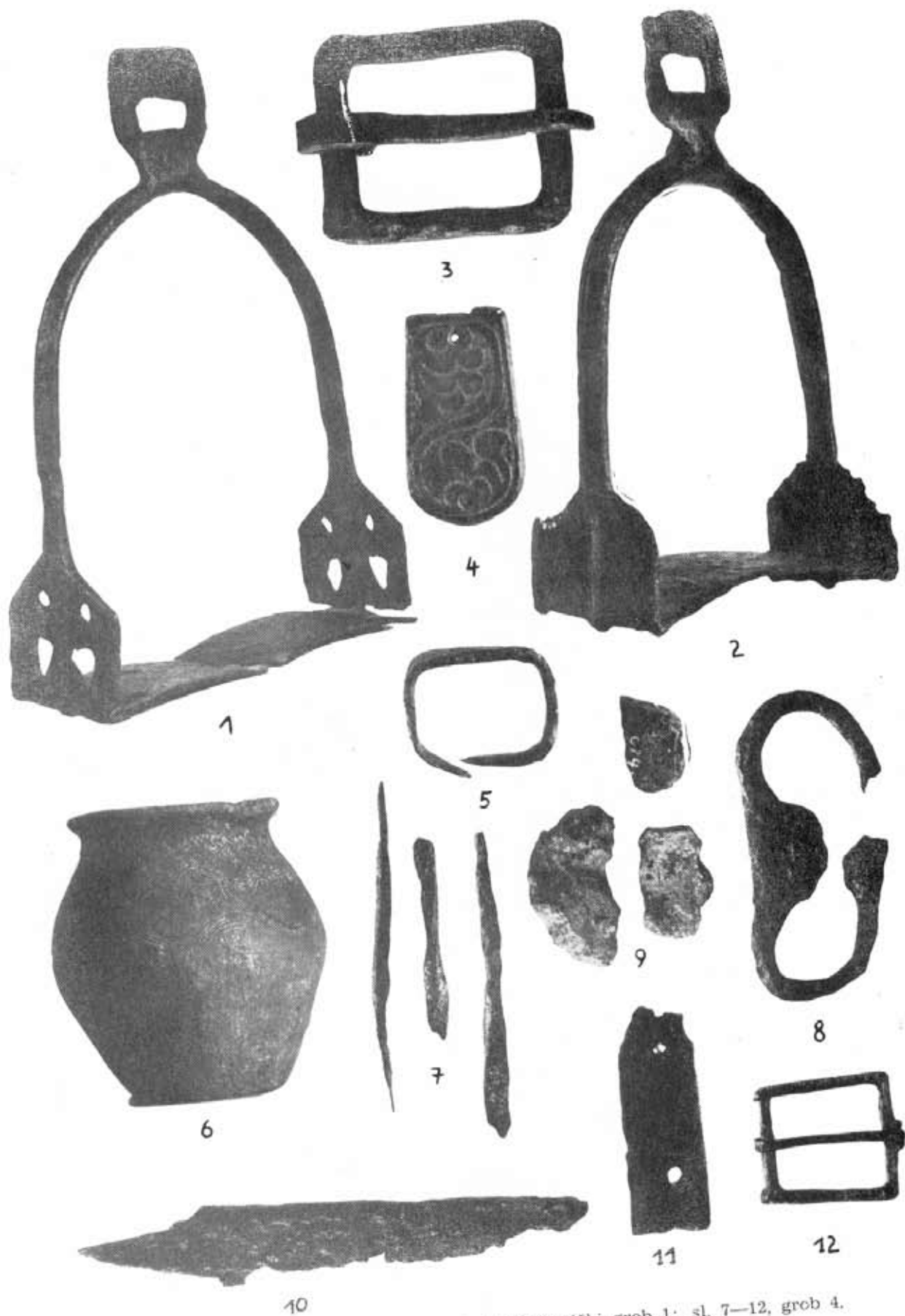

2

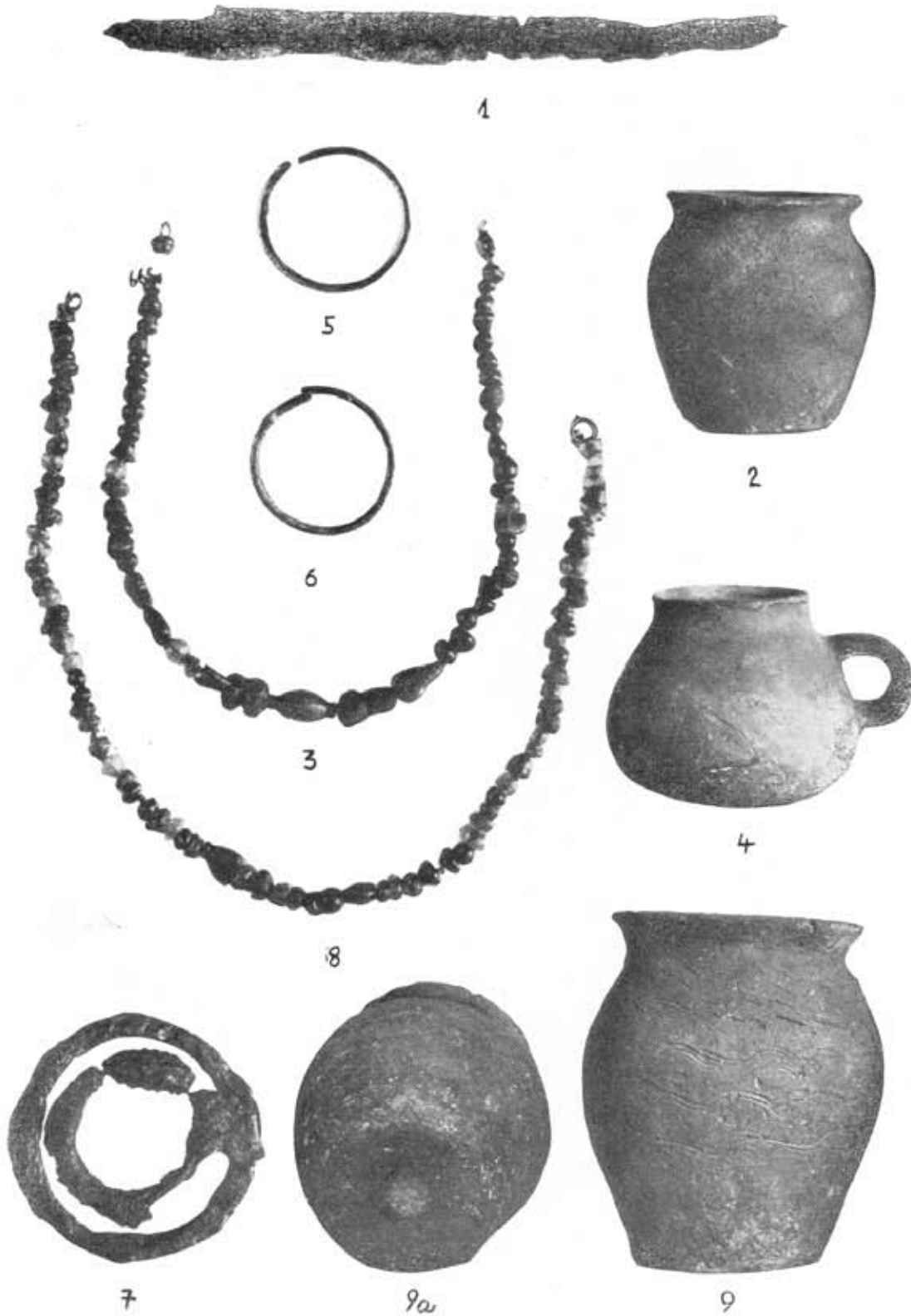

3

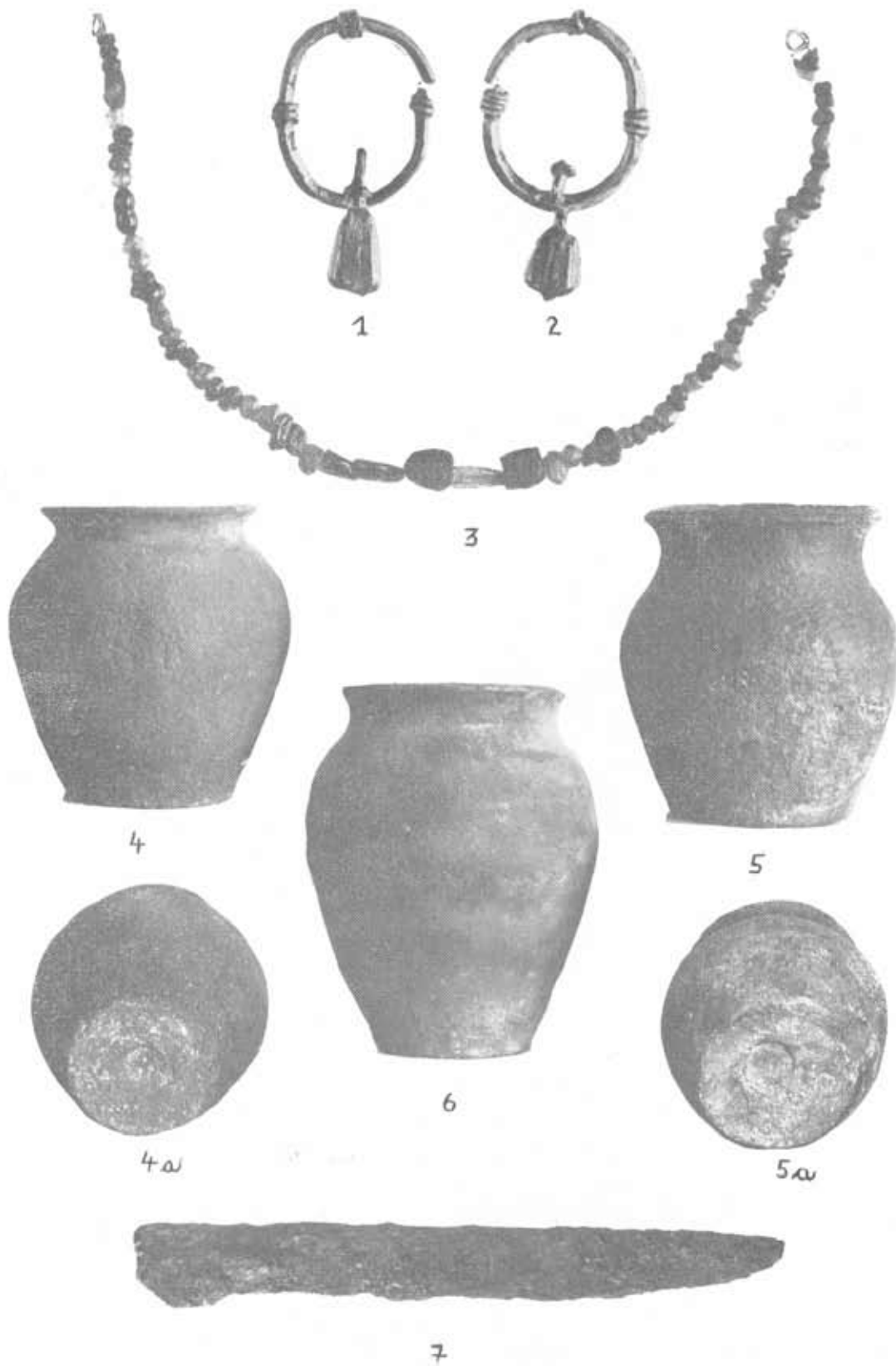
Tab. VIII, Brodski Drenovac. Sl. 1, grob 26; sl. 2, grob 31; sl. 3, grob 32.

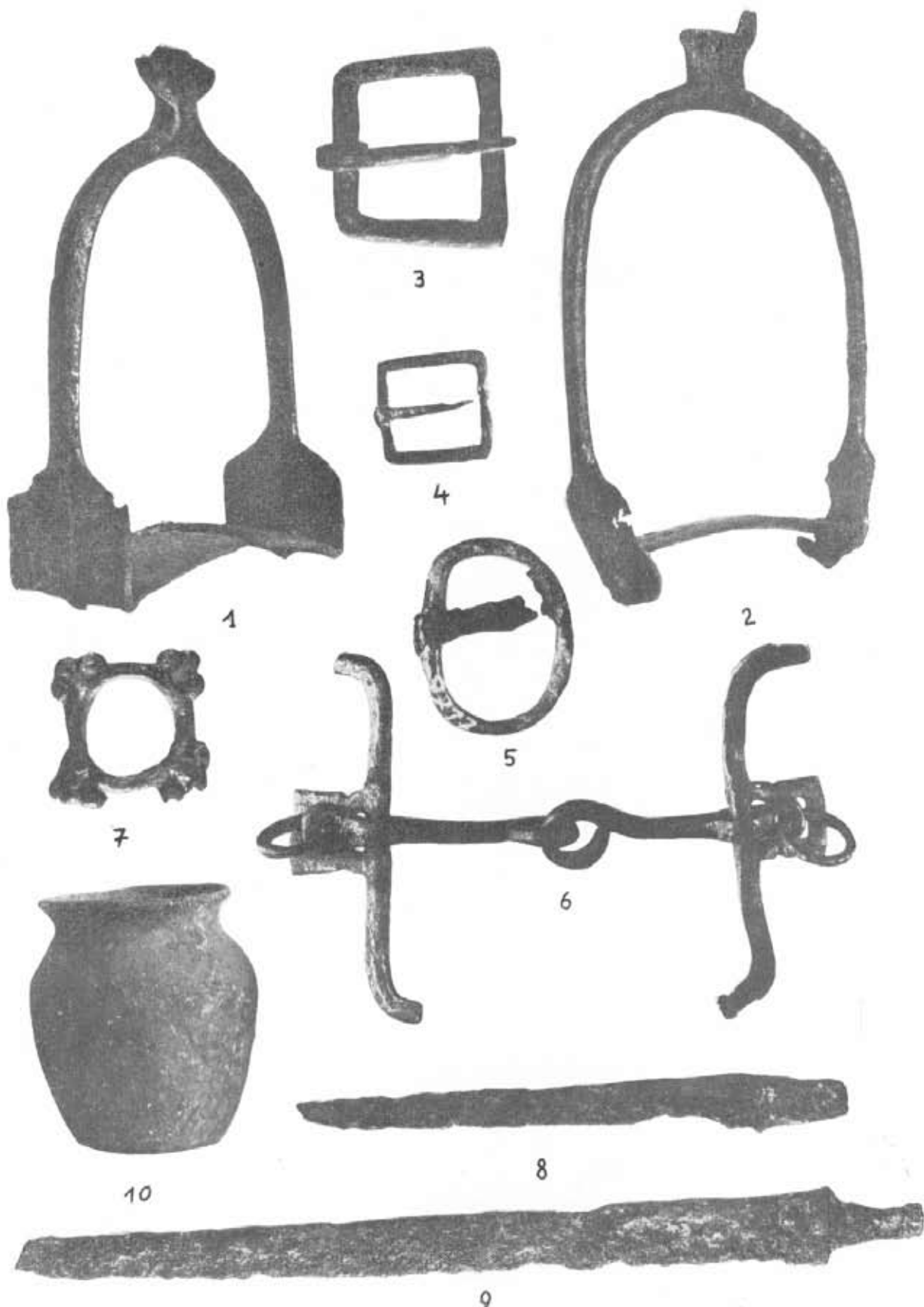
Tab. IX. Brodski Drenovac. Sl. 1—6, konjanički grob 1; sl. 7—12, grob 4.

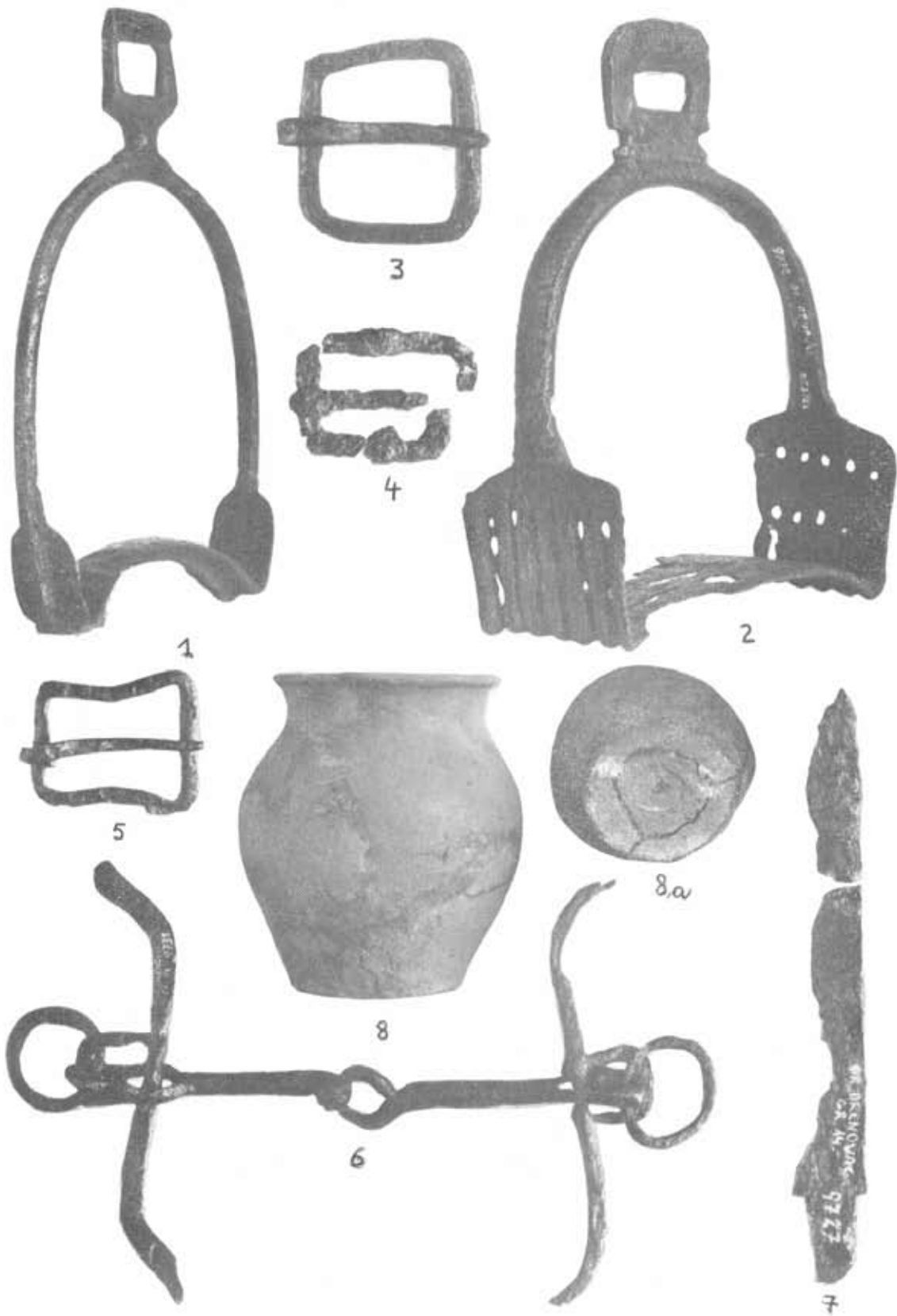
Tab. X, Brodski Drenovac. Sl. 1—2, grob 6; sl. 3—4, grob 7; sl. 5—6, grob 8; sl. 7, grob 9;
sl. 8—9a, grob 10.

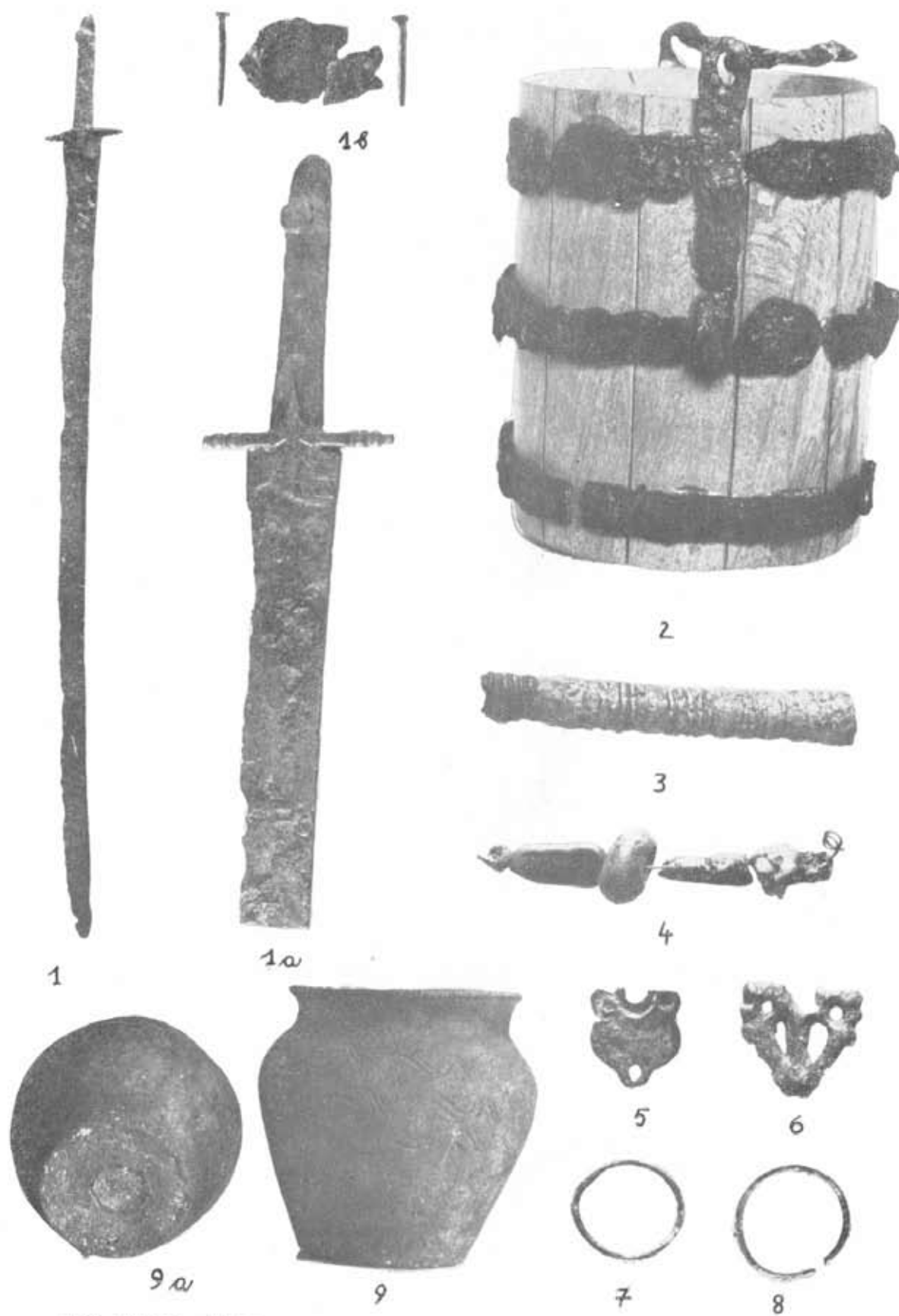
Tab. XI, Brodski Drenovac. Sl. 1—4a, grob 11; sl. 5—5a, grob 12; sl. 6—7, grob 15.

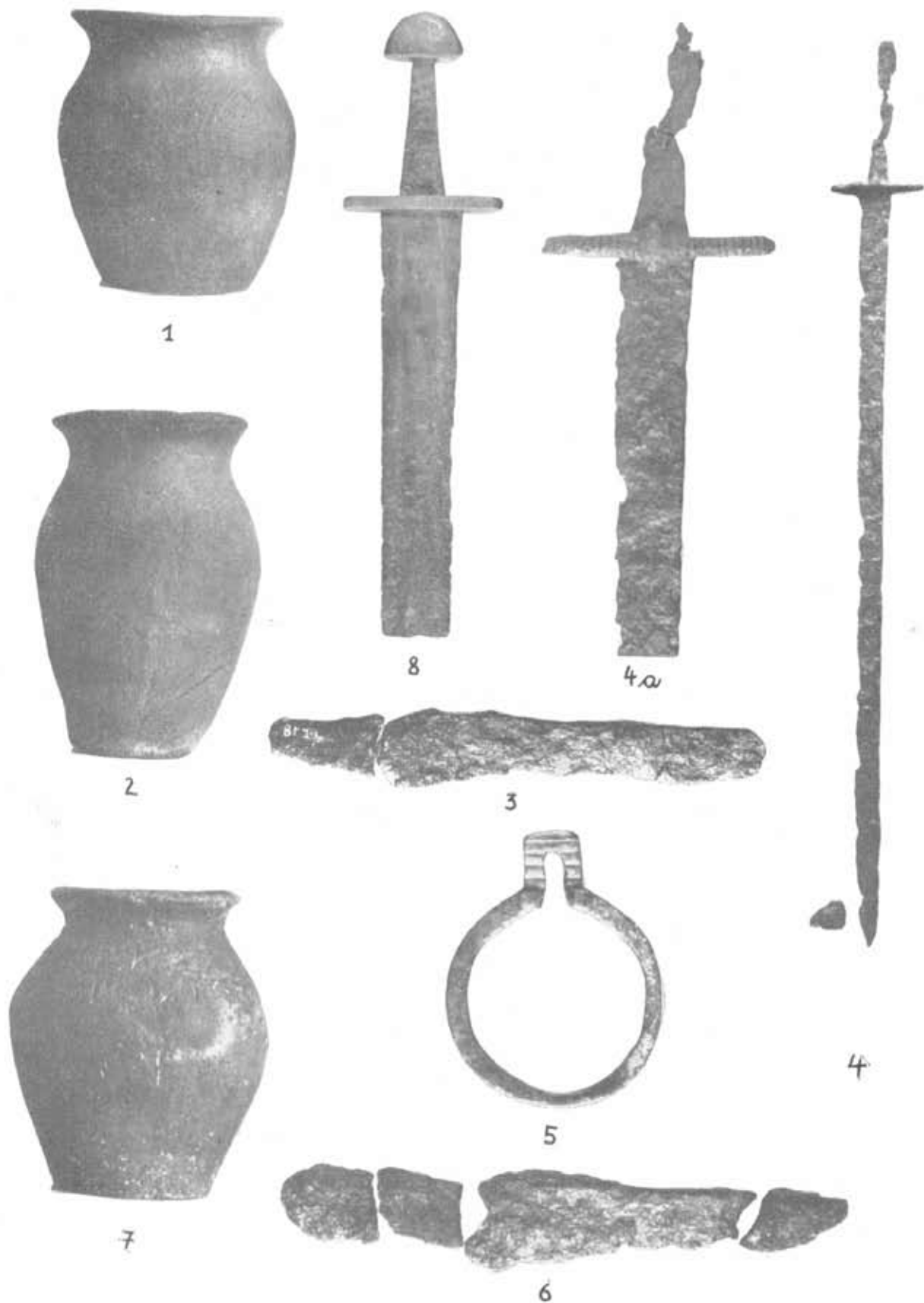
Tab. XII, Brodski Drenovac. Sl. 1—10. konjanički grob 13.

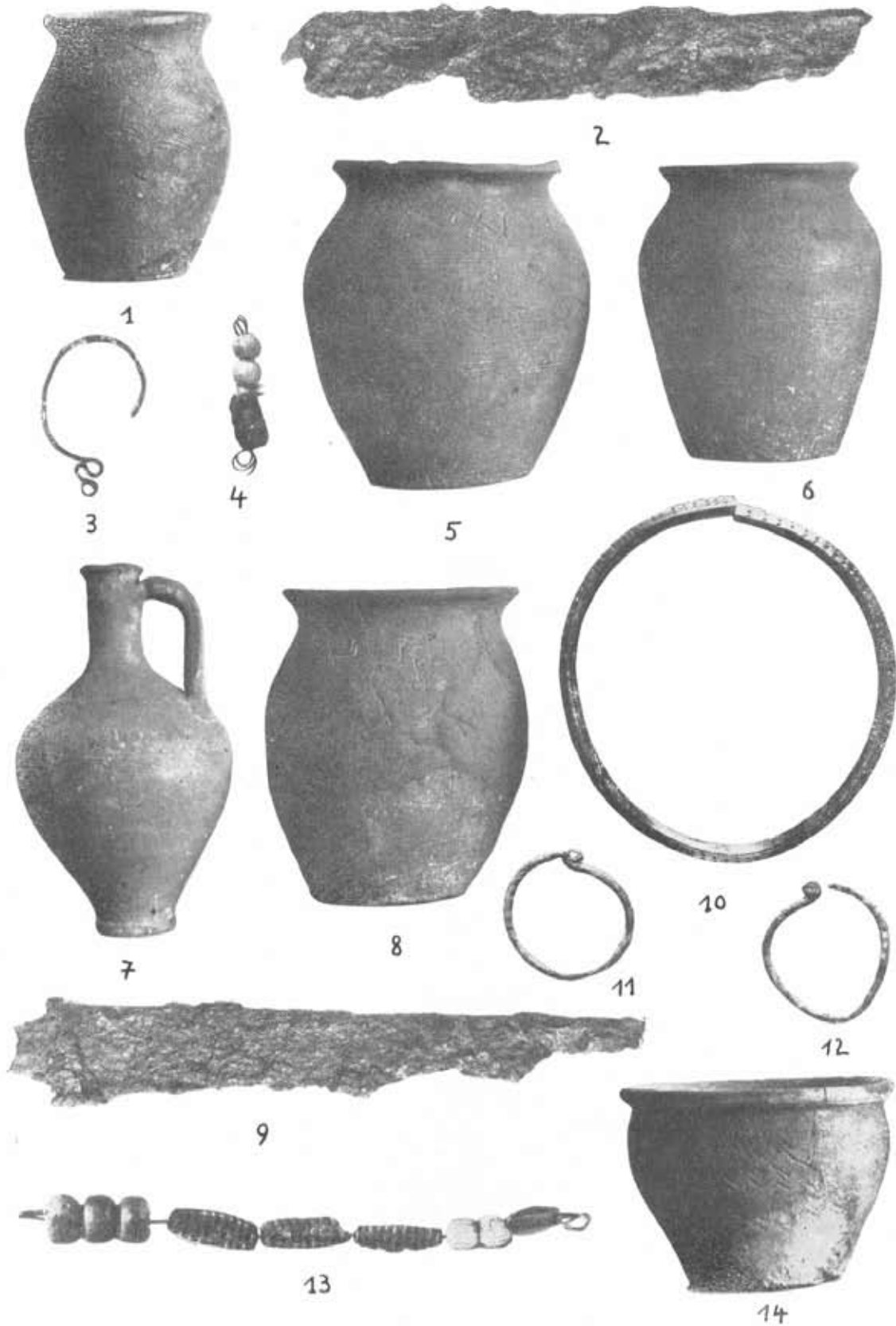
Tab. XIII, Bredski Drenovac. Sl. 1—8a, konjanički grob 14.

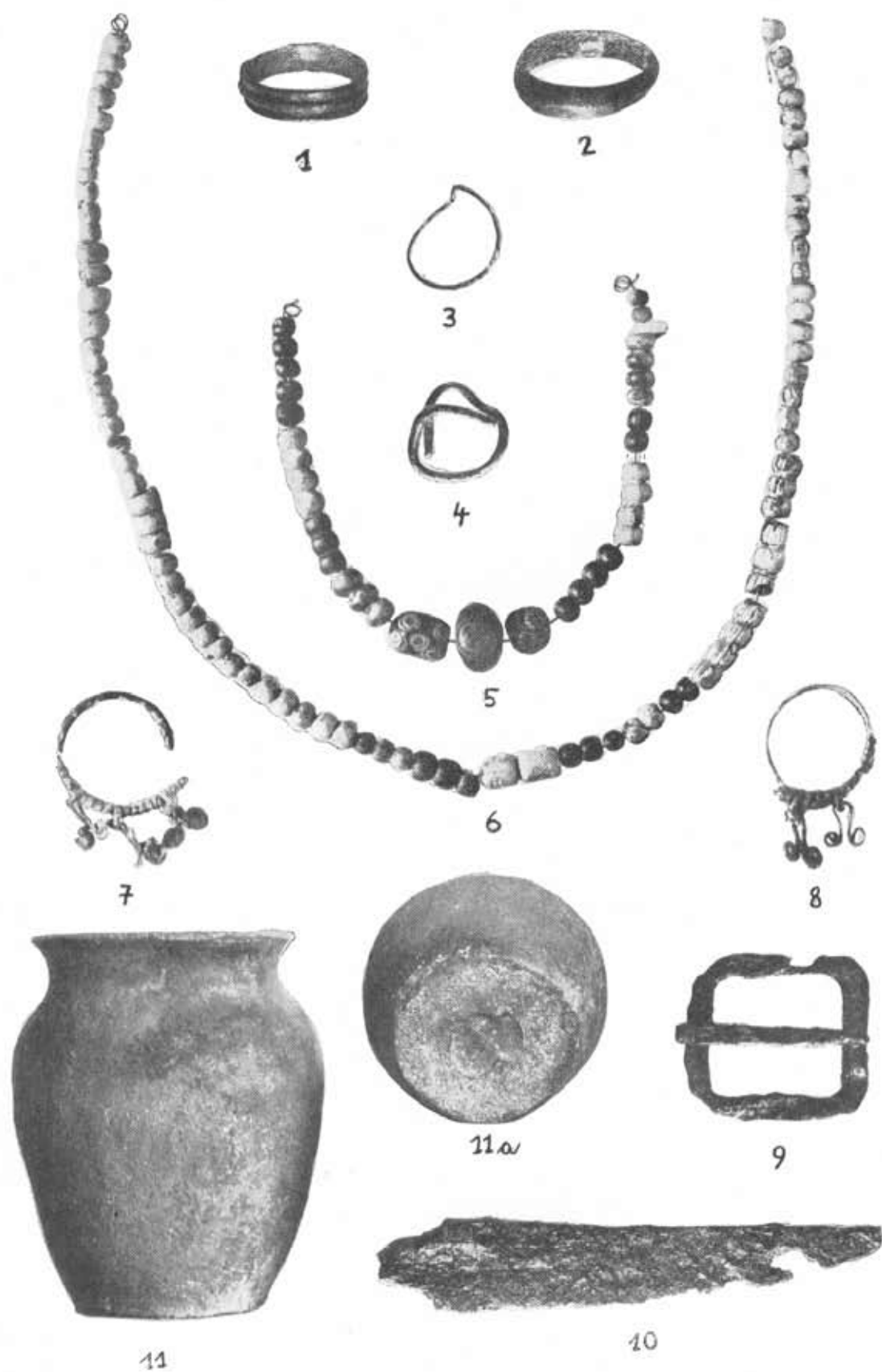
Tab. XIV, Brodski Drenovac. Sl. 1—1b, konjanički grob 14; sl. 2—9a, grob 16.

Tab. XV, Brodski Drenovac. Sl. 1, grob 17; sl. 2—3, grob 18; sl. 4—7, grob 19; sl. 8, spata nadena prije iskapanja.

Tab. XVI, Brodski Drenovac. Sl. 1—2. grob 20; sl. 3—5, grob 21; sl. 6, grob 22; sl. 7—9, grob 23; sl. 10—14, grob 24.

Tab. XVII, Brodski Drenovac. Sl. 1—5, grob 25; sl. 6—8, grob 27; sl. 9—11a, grob 28.

1

5

6

2

3

7

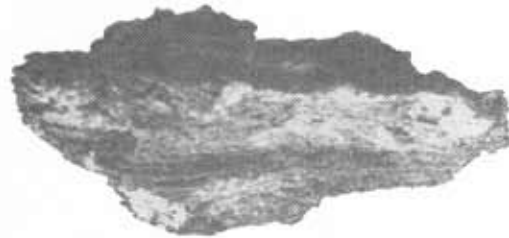
9

4

10

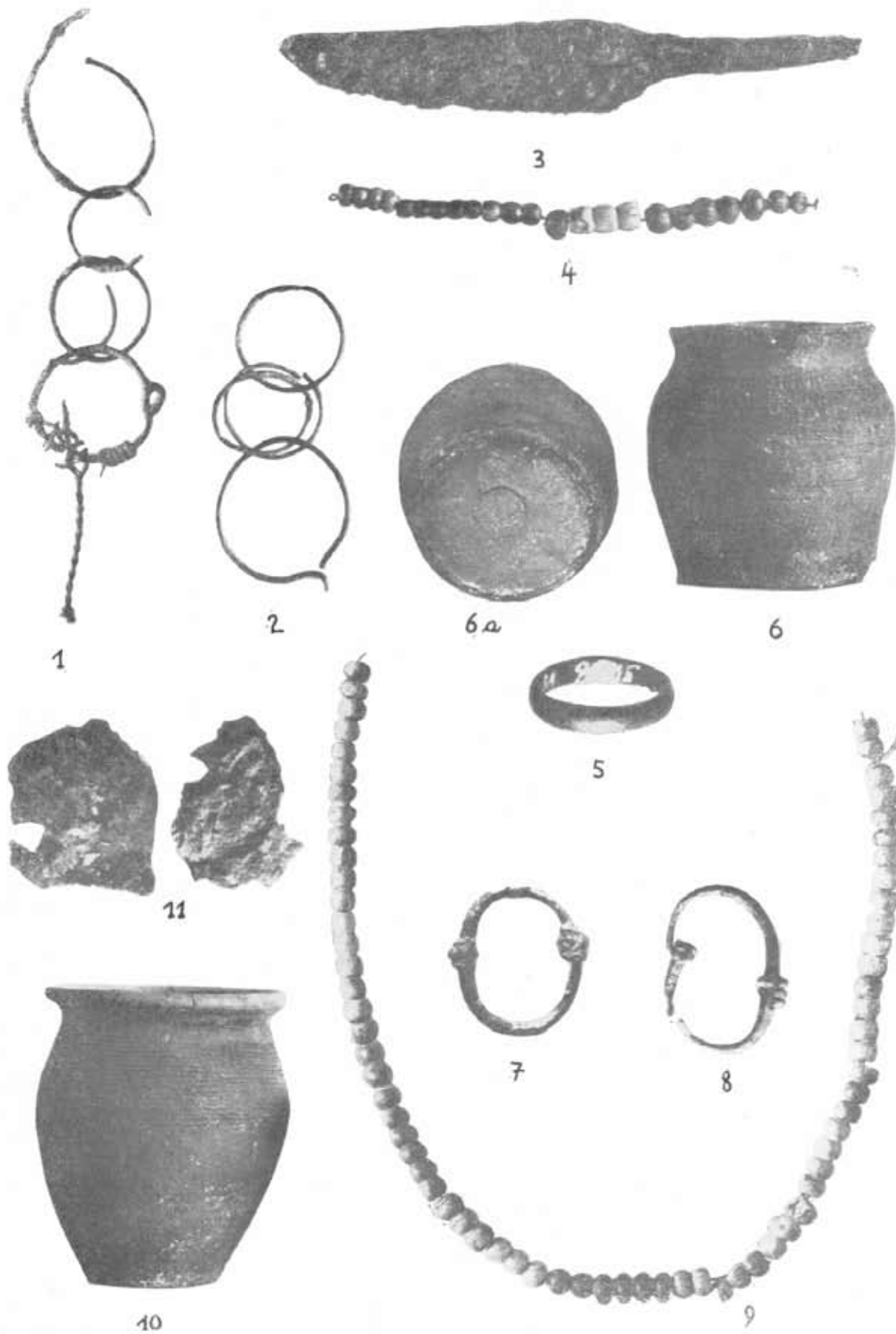
8

11

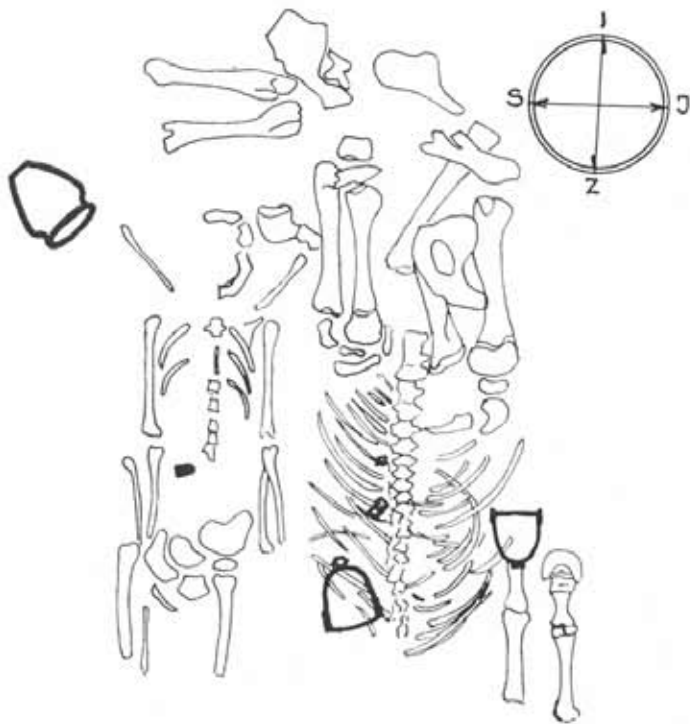

Tab. XVIII, Brodski Drenovac. Sl. 1—4, grob 26; sl. 5—8, grob 29; sl. 9—11, grob 32.

Tab. XIX. Brodski Drenovac. Sl. 1—6a, grob 31; sl. 7—11, grob 30.

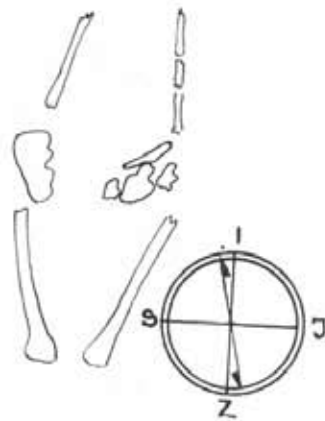
GROB 1.

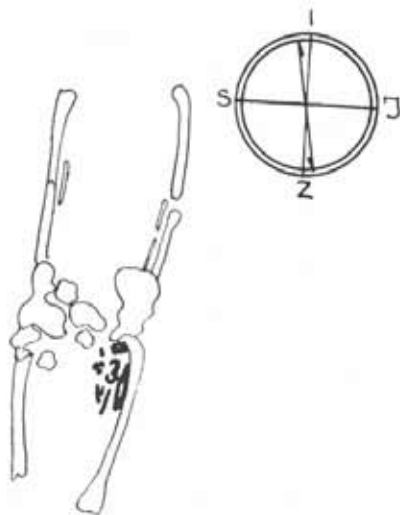
GROB 2.

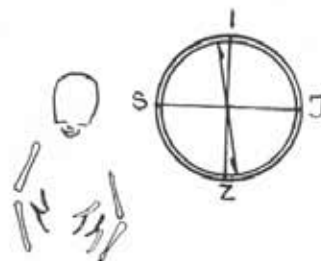
GROB 3.

GROB 4.

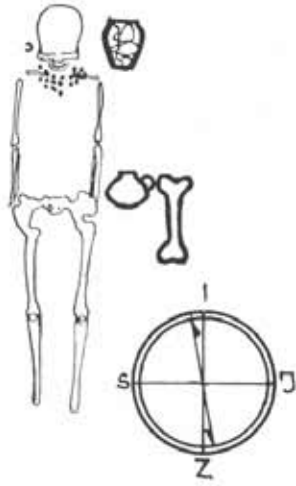

GROB 5

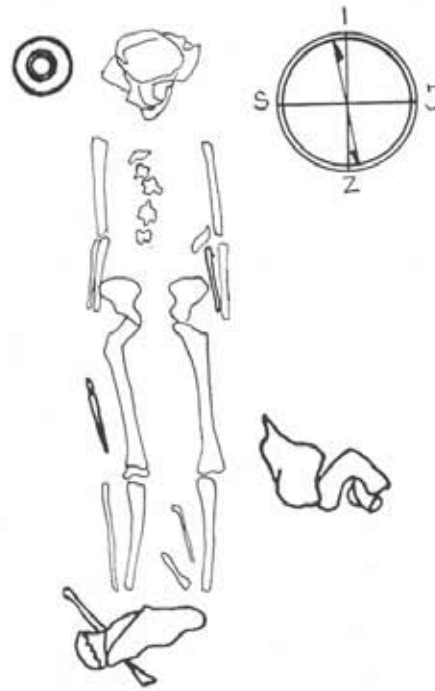

Tab. XX, Brodski Drenovac. Ortogonalni crteži grobova in situ.

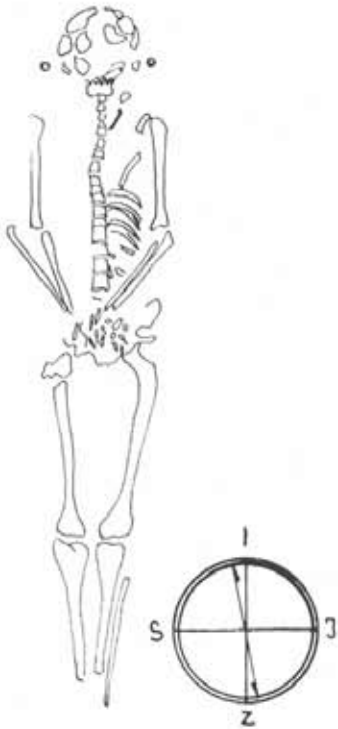
GROB 7.

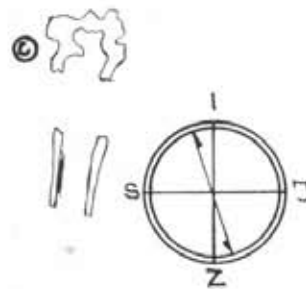
GROB 6

GROB 8

GROB 9

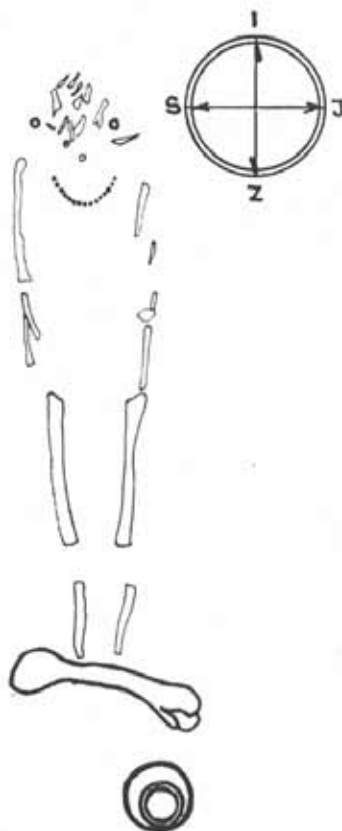

Tab. XXI, Brodski Drenovac. Ortogonalni crteži grobova in situ.

GROB 10

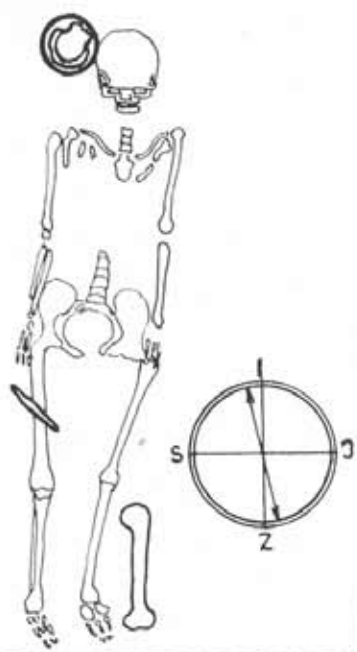
GROB 11

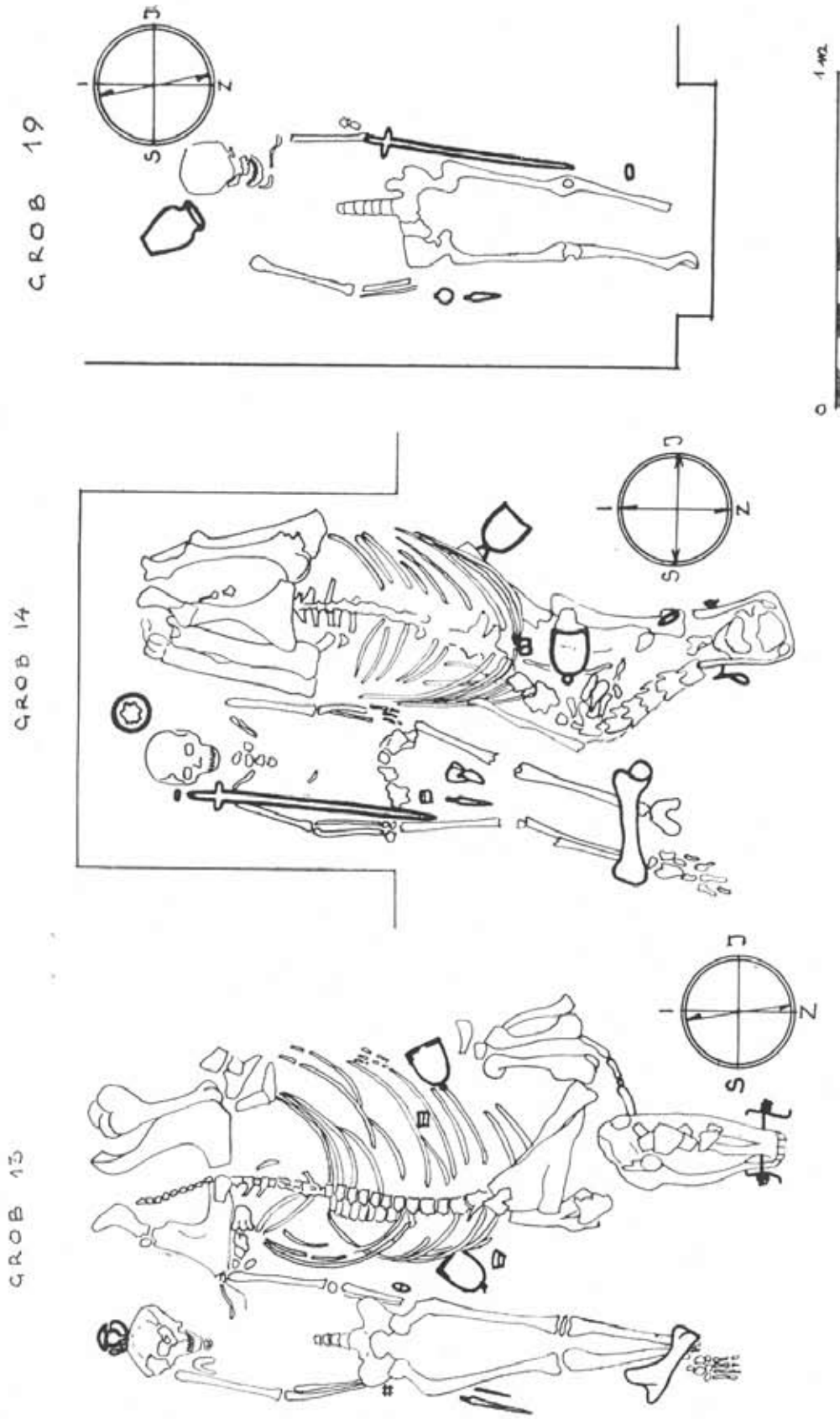
GROB 12

GROB 15

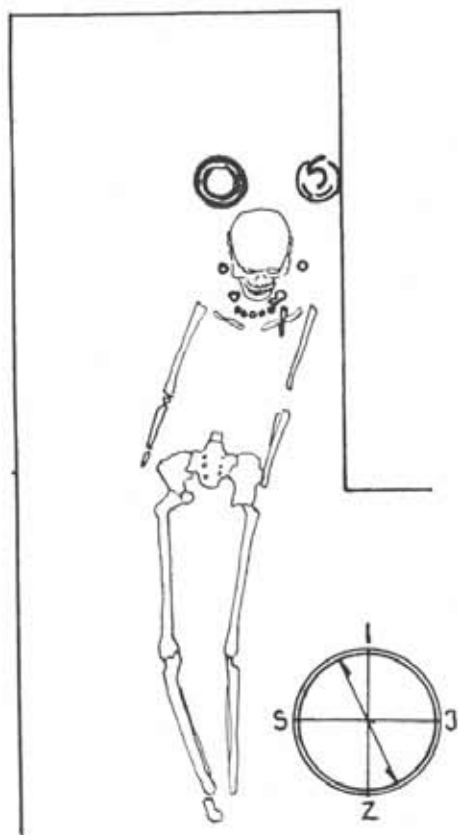

Tab. XXII, Brodski Drenovac. Ortogonalni crteži grobova in situ.

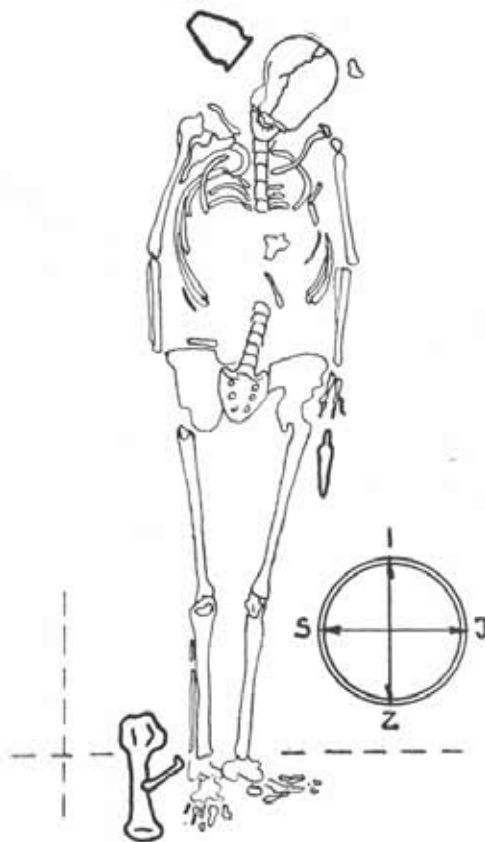

Tab. XXIII, Brodski Drenovac, Ortogonalni crteži grobova in situ.

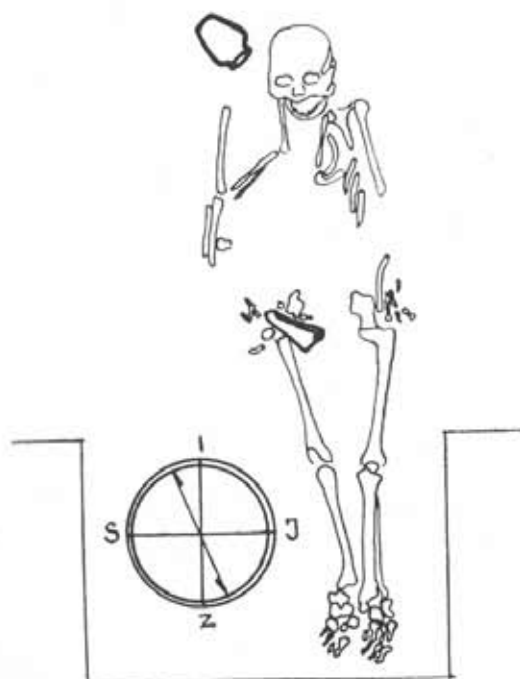
GROB 16

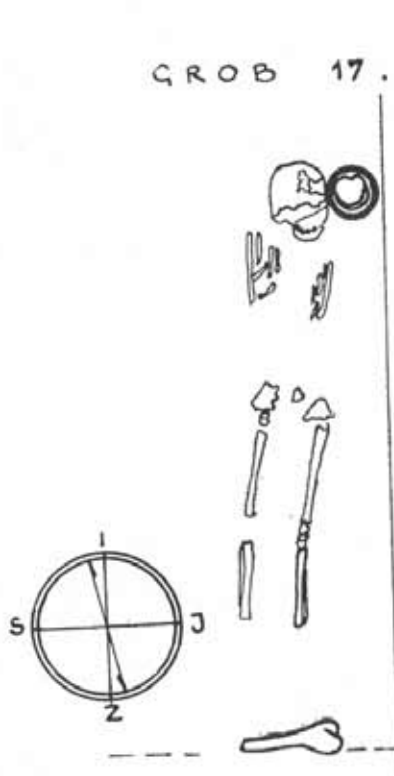
GROB 18.

GROB 20

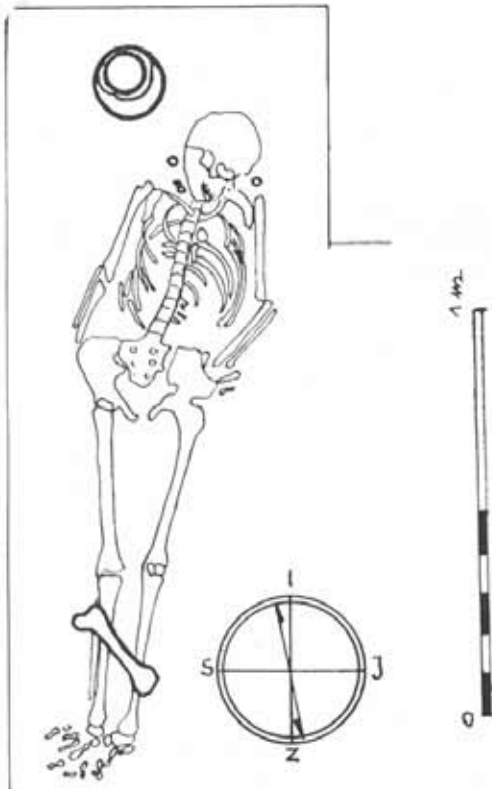

GROB 17.

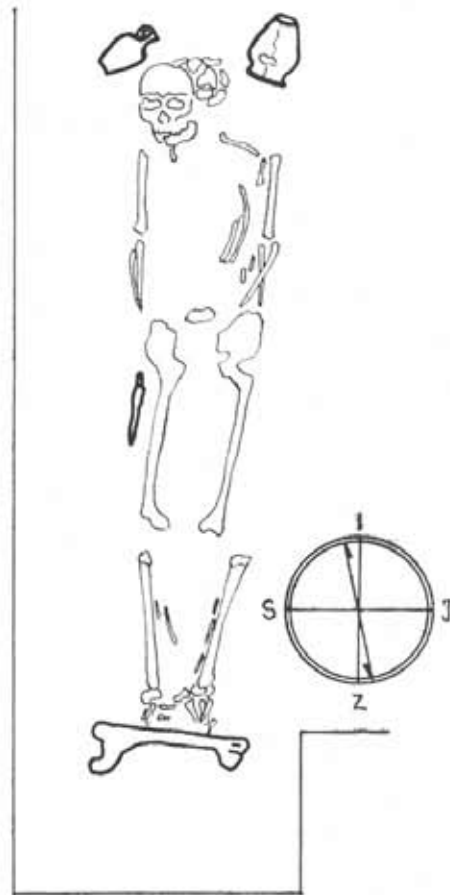

Tab. XXIV, Brodski Drenovac. Ortogonalni crteži grobova in situ.

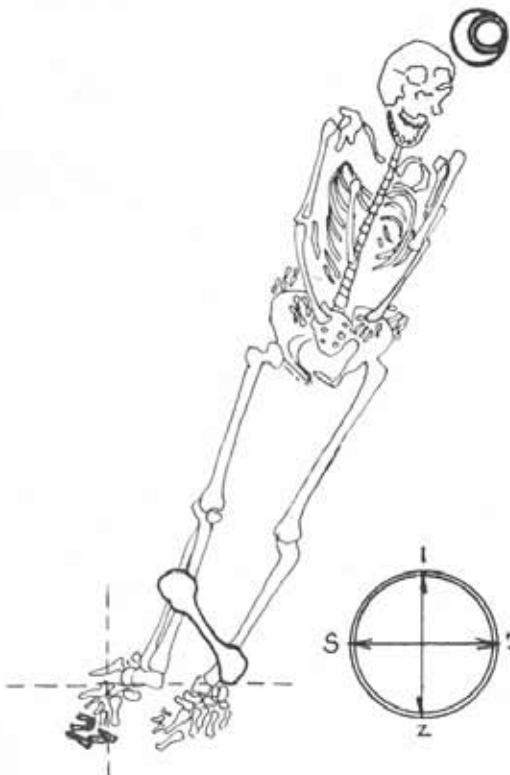
GROB 21.

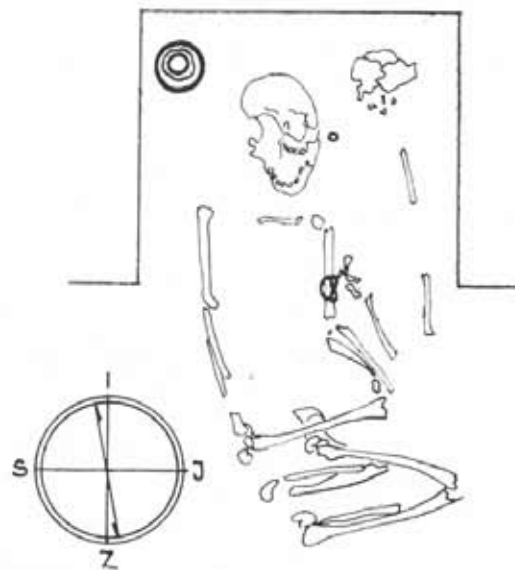
GROB 23

GROB 22

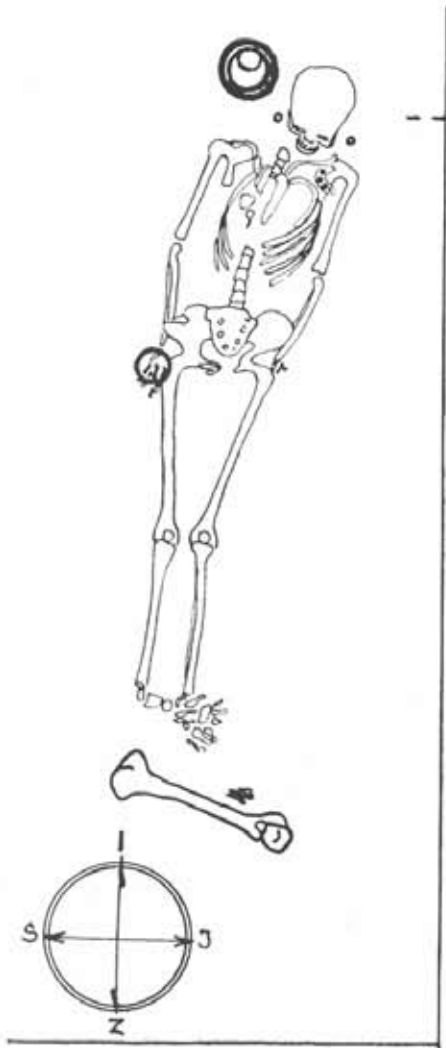

GROB 29

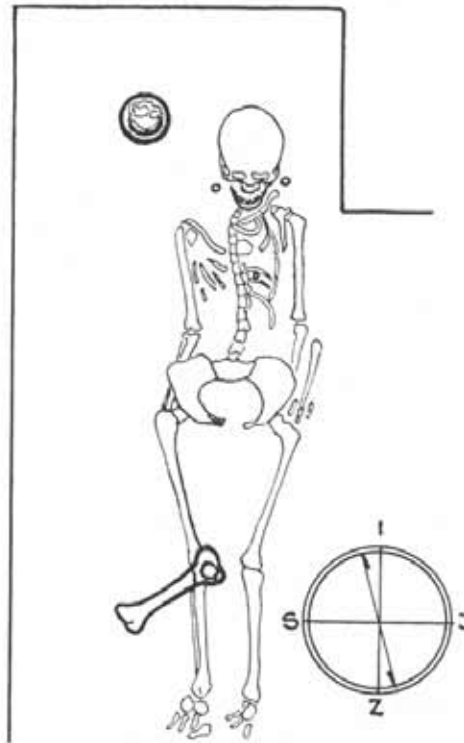

Tab. XXV, Brodski Drenovac. Ortogonalni crteži grobova in situ.

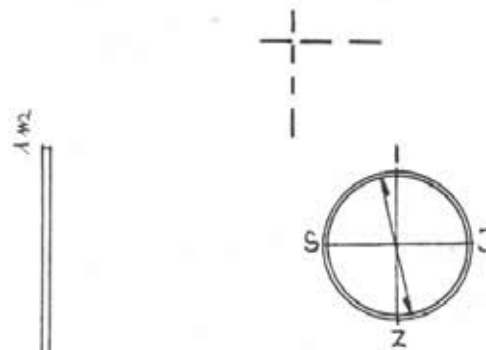
GROB 24

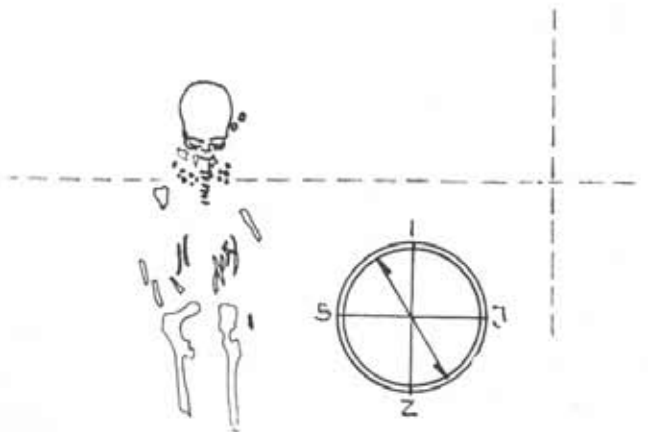
GROB 26

GROB 25

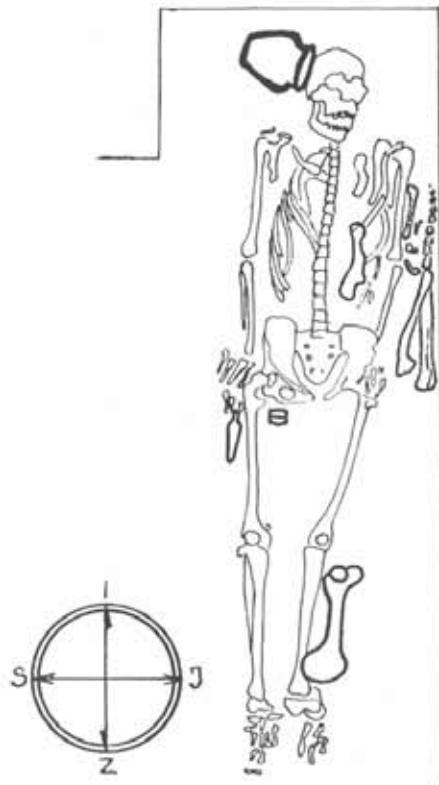

GROB 27

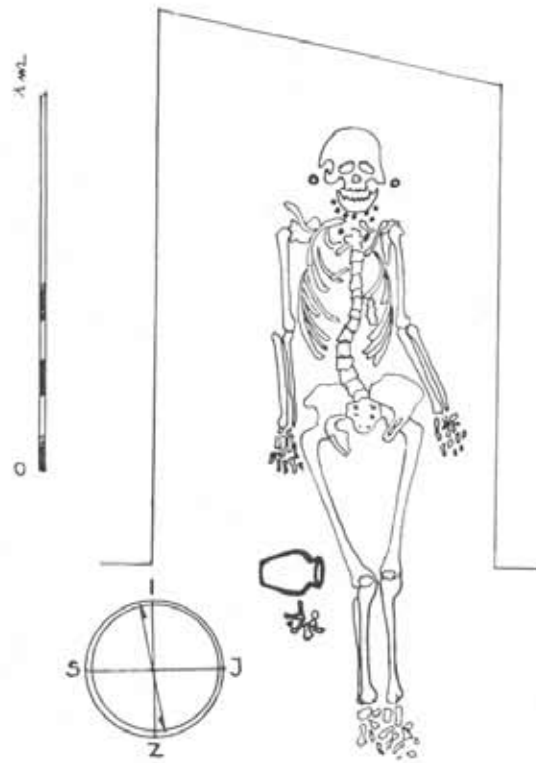

Tab. XXVI, Brodski Drenovac. Ortogonalni crteži grobova in situ.

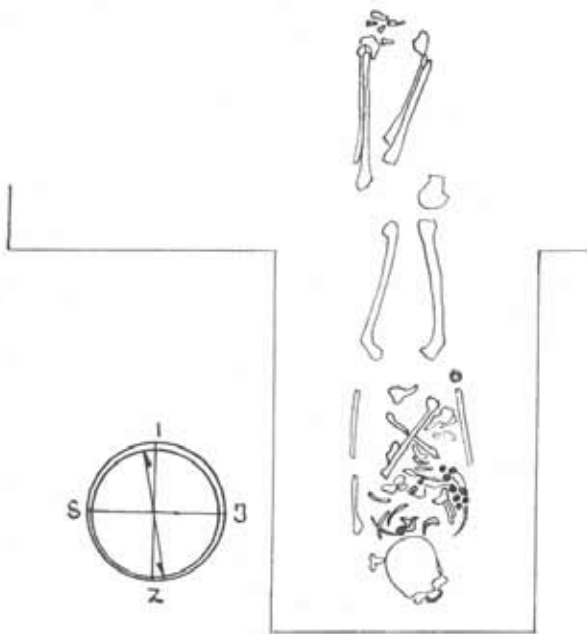
GROB 28.

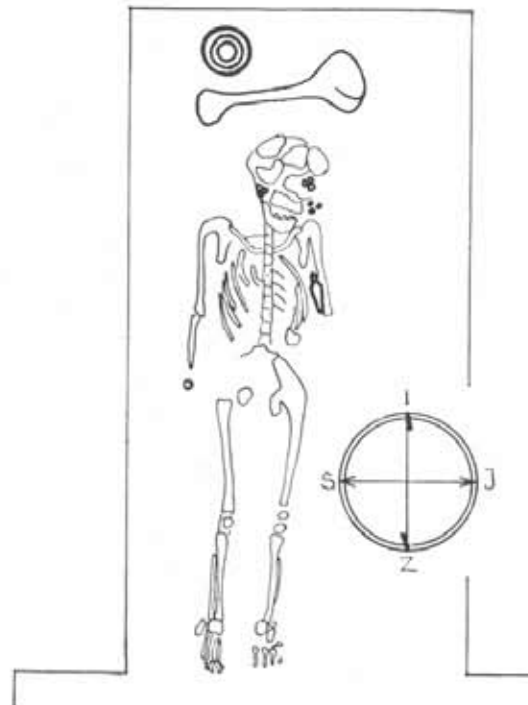
GROB 30

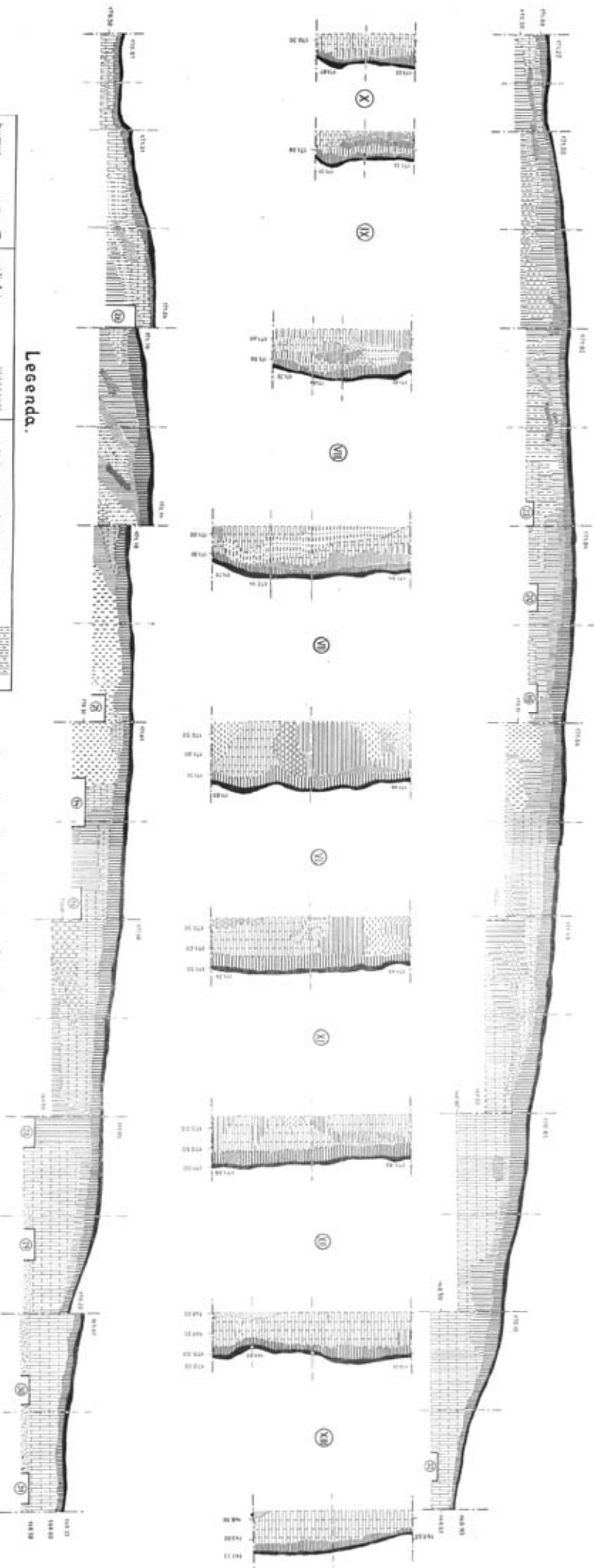
GROB 32.

GROB 31.

Tab. XXVII. Brodski Drenovac. Ortogonalni crteži grobova in situ.

Legenda.

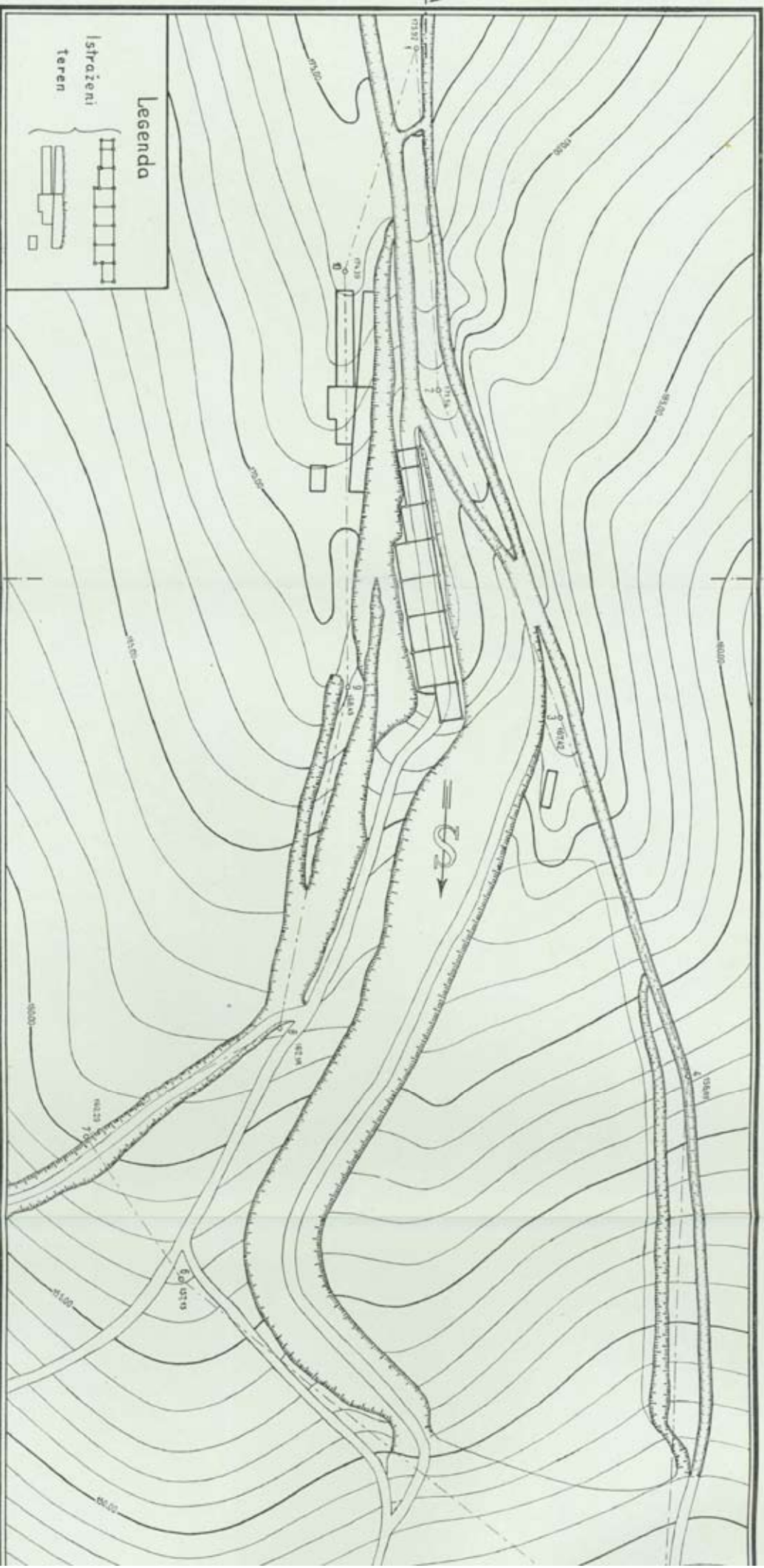
kumulus subkumulus lagor eretsovi	valjateci elina elina pomjansano sa vapnom	valjateci pomjatsani sa vapnom elina sa tečastima vapna valjateci sa tečastima vapna valjateci sa sitnim i vapnom pijesak
--	---	---

1:50000

Opći pogled na teren "Plana" u Brodskom Drenovcu

10

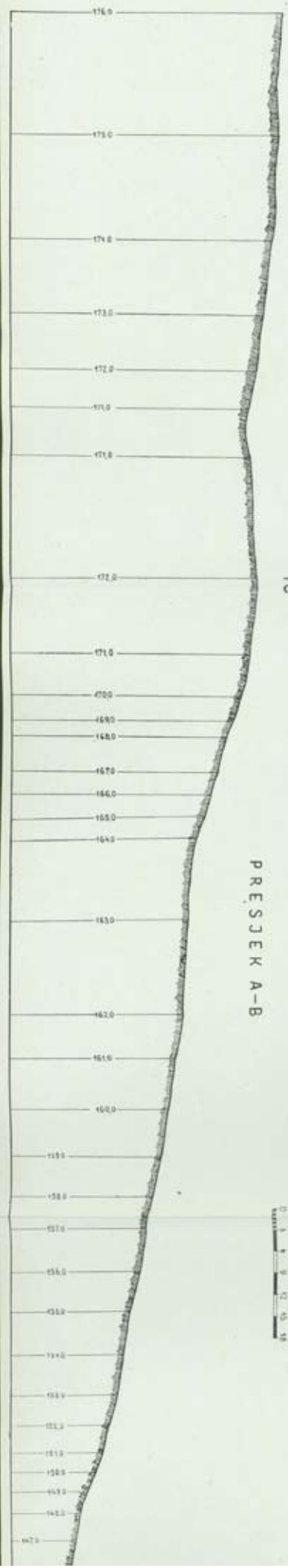

Legenda

Istraženi teren

Istraženi teren

PRESJEK A-B

Plan iskapanja nekropole u Brodskom Drenovcu 1952. - 1953. g

